ตัวกูของกู

พุทธทาส ภิกขุ

ธรรมสภา

ตัวกู-ของกู

- พุทธทาสภิกขุ -

๘๐ บาท

ตัวกู-ของกู

เรียบเรียงหลักธรรมที่คนส่วนมากยังเห็นว่ายาก
ให้เป็นคำและสำนวนง่ายๆ เพื่อชาวพุทธจะได้อ่านเข้าใจยิ่งขึ้น

การพิมพ์หนังสือธรรมเป็นอนุสรณ์และที่ระลึกนอกจากเป็นการจัดทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทานคือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงได้ชื่อว่ามีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม อันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ธรรมสภา รับบริการจัดหาต้นฉบับที่อุดมด้วยเนื้อหาสาระ จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีมีคุณภาพ เป็นที่ระลึกในทุกโอกาสของงานประเพณีเป็นการใช้จ่ายเงินที่มีคุณค่าและให้ประโยชน์อย่างถูกต้อง ท่านที่ประสงค์จะเผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่.......

ธรรมสภา....นายสุทธิรักษ์ สุขธรรม

๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด บางกอกน้อย

กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๓๔-๔๒๖๗, ๔๓๔-๓๕๖๖ โทรสาร ๔๒๔-๐๓๗๕

การให้ธรรมะชนะการให้ทั้งปวง การรับธรรมะและนำไปปฏิบัติย่อมชนะการรับทั้งปวงเช่นกัน

ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

องค์แสดงธรรมบรรยาย...เรื่อง ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์

อนุโมทนา.

-๑-

การที่ คำบรรยายต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรมเทศนา ก็ดี, ในรูปของปาฐกถา หรือการบรรยายประจำวัน ก็ดี, กำลังได้รับความร่วมมือ จากสหายธรรมทาน หลายฝ่าย จนมีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ในลักษณะเช่นนี้ นี้ ข้าพเจ้า ขอแสดงความยินดี และขออนุโมทนา ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนในการช่วยเหลือ. การอนุโมทนานี้ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนามของคณะธรรมทาน, ของสำนักสวนโมกขพลาราม. และของส่วนตัวเอง ด้วย.

มนุษย์เรา จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่ด้วยธรรม; มิฉะนั้น จะต้องสูญเสียความเป็นมนุษย์ หรือถึงกับ ต้องตายในที่สุด โดยไม่ต้องสงสัยเลย. มนุษย์ที่ไม่ประกอบอยู่ด้วยธรรม ก็ต้องประกอบอยู่ด้วย อธรรม เป็นธรรมดา, และจะต้องเป็น อมนุษย์ในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลกนี้จะเป็นอย่างไร ถ้าหากเป็นโลกที่ประกอบอยู่ ด้วยอมนุษย์ในร่างของมนุษย์ เต็มไปเสียทั้งโลก ? และแม้แต่คนคนหนึ่งๆ จะได้รับประโยชน์อะไร ถ้าใจของเขา ได้รับแต่การรบกวน จากความรู้สึกว่าตนเองไม่เป็นมนุษย์ เสียร่ำไป และยิ่งขึ้น ทุกที?

หนังสือธรรมะ ทุก ๆ เล่ม แม้จะงุ่มง่ามอย่างไร ก็ยังมีผลในทางธรรมอยู่นั่นเอง! แม้ธรรมะ จะงุ่มง่ามบ้าง ก็ย่อมจะต้อง <u>ดีกว่า</u> <u>อธรรม ที่ปราดเปรียว</u> มิใช่ หรือ? ขอท่านทั้งหลาย จงพากันสนใจให้ยิ่งขึ้นไป ในสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" ให้ถูกต้อง และพร้อมสรรพ! พระเจ้า จะกลับมาครองโลก แทนซาตาน, นิพพาน จะอาบรดสัตว์ ทั่ว สากลจักรวาล ให้เยือกเย็น โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

การทำธรรมะ ให้แพร่หลาย แม้โดยการเผยแผ่ธรรมในลักษณะนี้ ก็ยังเป็นทางให้เกิดความสนใจ ในธรรม กันใหม่, ได้เพียงพอ; ข้าพเจ้า จึงขออนุโมทนา ต่อท่านทั้งหลายที่ช่วยร่วมมือกัน <u>ทุกคน</u> <u>ทุกอย่าง ทุกทาง</u> ในการเผยแพร่ธรรม ด้วยการหวังผล เพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งมวล ในทำนองดังกล่าวแล้วนั้น ทุกประการ ฯ

พุทธทาส อินทปัญโญ

คำนำ

เมื่อข้าพเจ้ายังรับราชการเป็นเลขานุการเอก ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงไคโร ข้าพเจ้าได้สั่งซื้อหนังสือพุทธศาสนาของจีนและญี่ปุ่น ลัทธิหินยาน นิกายเซ็น ฉบับภาษาอังกฤษ มาจากกรุงลอนดอนเป็นจำนวน ๑๐ เล่ม และใช้เวลาว่างงานอ่านคำสอนของนิกายเซ็น ข้าพเจ้าเลื่อมใสในคำสอนของเขามาก เพราะการสอนหลักพุทธศาสนาของนิกายเซ็นของจีนและญี่ปุ่นนั้น เป็นการสอนลัด ดังที่เขาเรียกวิธีปฏิบัติของเขาว่า "วิธีลัด" หรือเรียกนิกายของเขาว่า "นิกายฉับพลัน" ทั้งนี้ก็เพราะว่าพวกเขาไม่สนใจพุทธประวัติและเรื่องราวเป็นไปของพุทธศาสนา เขาไม่สนใจในด้านภาษาของพุทธศาสนา ไม่สนใจชื่อของธรรมะ ไม่สนใจการทำบุญให้ทานแบบต่างๆ เขาไม่ต้องการมีบาปและไม่ต้องการได้บุญ เพราะเขาถือว่าทั้งบาปและบุญก็ยังเป็นอุปสรรคที่จำทำคนมิให้ถึงพระนิพพาน ยิ่งเรื่องการหวังเอาสวรรค์เอาวิมาน

ด้วยแล้ว เขาถือว่าเป็นความปรารถนาของทารกเอาทีเดียว เขาตัดพิธีรีตองของพุทธศาสนาออกทิ้งหมด เหลือเอาไว้แต่ "หัวใจ" ของพุทธศาสนา กล่าวคือเรื่องสุญญตา เรื่องเดียวเท่านั้น เขาจึงพร่ำสอนแต่เรื่องสุญญตา ปฏิบัติแต่เรื่องสุญญตา และหวังผลจากสุญญตาอย่างเดียว ทั้งนี้ก็ตรงกับพุทธดำรัสที่ว่า "ใครได้ฟังเรื่องสุญญตา ก็ถือว่าได้ฟังเรื่องทั้งหมดของพุทธศาสนา ใครได้ปฏิบัติเรื่องสุญญตา ก็จัดว่าได้ปฏิบัติธรรมทั้งหมดทั้งสิ้นของพุทธศาสนา ใครได้รับผลจากสุญญตา ก็นับได้ว่าได้รับผลอันสูงสุดของพุทธศาสนา" กล่าวคือความพ้นทุกข์ไปตามลำดับๆ จนไม่มีความทุกข์ใจเลยแม้แต่น้อย ซึ่งเราเรียกว่า "นิพพาน" เพราะหมดกิเลสหมดความเห็นแก่ตัวอย่างสิ้นเชิงนั่นเอง

ข้าพเจ้ามิใช่เป็นคนพวก "ศรัทธาจริต" กล่าวคือข้าพเจ้า ไม่ยอมเชื่อใครเชื่ออะไรง่ายๆ ข้าพเจ้ามีมันสมอง มีความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม และได้ประสพการณ์ของชีวิตมา ๖๐ ปีแล้ว เคยพบคนดีคนชั่ว คนสุจริตคนทุจริต คนพูดจริงและคนหลอกลวงมามากต่อมาก และเพราะมีมันสมองพอที่จะรู้ว่าอะไรถูกอะไรผิดนั่นเอง ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าคำสอนของนิกายเซ็นนั้นถูกต้องที่สุด และไม่หลอกลวงใครเพื่อหวังประโยชน์อะไรเข้าตัว อย่างนักบวชในนิกายอื่นๆ ได้ปฏิบัติกันอยู่ จนคนที่ไม่ใช้สติปัญญาต้องตกเป็นเหยื่อเพราะความโลภอยากได้สวรรค์ เพราะความหลงงมงายในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความกลัวผีสางเทวดาจนต้องเสียเงิน และเสียรู้คน

หลอกลวงอย่างเต็มอกเต็มใจ

ข้าพเจ้านึกอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรหนอคำสอนของนิกายเซ็นจึงจะมาเผยแพร่ในประเทศไทยบ้าง ชาวพุทธไทยจะได้เข้าถึงธรรมโดยไม่ต้องไปเสียเวลาปฏิบัติอะไรต่ออะไรที่ไม่เป็นสาระ ไม่สมตามที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายจะให้แก่พุทธศาสนิกชน พวกเราถูกสอนให้ติดตัณหาอุปาทาน ติดบุญ ติดตำราอาจารย์ ติดประเพณีพิธีรีตอง พระพุทธเจ้าสอนคนให้หมดความอยาก ความยึด และความยุ่ง แต่พวกเราได้รับคำสอนให้อยากให้ยึดและให้ยุ่ง ฉะนั้น เรื่องมรรคผลนิพพานจึงห่างไกลมือของพวกเราออกไปทุกวันๆ เลยมีคนถือกันว่า เป็นเรื่องพ้นวิสัยของมนุษย์ในสมัยนี้ไปเสียแล้ว ใครนำเอาเรื่องนิพพานมากล่าวมาสอน ก็ถูกหาว่าเป็นคำสอนที่เหลวไหลพ้นสมัยที่ใครๆ จะทำได้ ใครนำเอาวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องมาอธิบาย ก็ถูกนักศาสนาสมัยใหม่หาว่าเป็นการกล่าวนอกพระธรรมวินัยหรือผิดไปจากตำหรับตำรา คำสอนที่ถูกต้องเลยไม่มีใครสนใจและฟังกันไม่ได้ เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังกันมาเสียนาน นี่แหละเป็นสถานการณ์ในปัจจุบัน

ฉะนั้น การจะนำเอาคำสอนของนิกายเซ็น ซึ่งถึงแม้จะดีที่สุด สั้นที่สุด และหวังดีต่อประชาชนที่สุด เข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทย ก็เห็นจะไม่มีใครเลื่อมใส และกลับจะมีการคัดค้านกันเป็นการใหญ่ เพราะความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นเดิมๆ ของตนว่าถูกต้องดีกว่าของใครๆ นั่นเอง จึงมีมานะไม่ยอมฟังคำสอนของ

นิกายอื่น

ท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นอรรถกถาจารย์ที่แตกฉานในพระธรรมวินัยทั้งฝ่ายหินยานและนิกายเซ็น ท่านได้แปลสูตรของท่านเว่ยหล่างและท่านฮวงโปซึ่งเป็นพระอริยบุคคลของนิกายเซ็นออกมาเป็นภาษาไทย และยังได้รวมความเห็นของฝ่ายเถรวาทกับนิกายเซ็นให้เข้ากันได้จนกลายเป็นคำสอนที่ทันสมัยและสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้ชนิดที่ใครๆ จะทำไม่ได้ นับว่าเป็นโชคดีของพวกเราอย่างยิ่งที่ได้มีหนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นในประเทศไทย ไม่ต้องขายหน้านิกายเซ็นของฝ่ายจีนญี่ปุ่นอีกต่อไป หากคำสอนนี้จะมีโอกาสเผยแพร่ไปถึงประเทศต่างๆ ในยุโรปหรืออเมริกา ก็ยังเป็นที่อุ่นใจได้ว่าจะไม่ทำให้ชาวต่างศาสนาเขายิ้มเยาะได้ว่าศาสนาพุทธเต็มไปด้วยเรื่องอภินิหาร ของขลังของศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่แต่ในเรื่องผีสางเทวดา หรือพิธีรีตอง อันไม่ประกอบด้วยปัญญาและหลักวิชาการ นอกจากเชื่อกันไปทำตามกันไปดังที่มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์

หนังสือเล่มนี้ไม่ต้องอาศัย "คำนิยมชมชื่น" จากผู้ใดเพราะผู้ที่อ่านด้วยความพินิจพิจารณาและมีปัญญาพอสมควร ย่อมจะนิยมชมชื่นด้วยตนเอง ซึ่งดีกว่าคำชมของผู้หนึ่งผู้ใดที่เขาเขียนให้เพื่อให้ขายได้ดี

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ หวังว่าท่านทั้งหลายที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว คงจะได้ดวงตาเห็นธรรม หรืออย่างน้อยก็พอ

จะมองเห็นได้ว่าเราควรจะปฏิบัติธรรมด้วยวิธีใดดี จึงจะเข้าถึงสัจธรรมโดยฉับพลัน ไม่ต้องไปเสียเวลาศึกษาคัมภีร์อันยุ่งยากยืดยาว ซึ่งอย่างมากก็ทำเราให้เป็นได้แต่เพียงคนอ่านมาก จำได้มาก พูดมาก แต่ยังเต็มไปด้วยมิจฉาทิฏฐิหรือตัณหาและอุปาทาน เพราะการยึดมั่นถือมั่นไม่ยอมปล่อยวางในสิ่งใดๆ และยังเต็มไปด้วยอัตตาตัวตน

ปุ้น จงประเสริฐ
องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาฯ

สารบัญ

บทที่ ๑ : ปรับความเข้าใจ

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

พุทธศาสนิกชนไทยที่นับถือพุทธศาสนาในลักษณะที่คนอื่นมองเห็นว่าเคร่งครัด แต่ความจริงคนนั้นยังเข้าไม่ถึงตัวแท้แห่งพุทธศาสนาเลย ก็มีอยู่เป็นอันมากทีเดียว แล้วคนพวกนี้เองที่เป็นคนหัวดื้อถือรั้นหรืออวดดี จนกระทั่งยกตนข่มผู้อื่นที่เขารู้ดีกว่า

การเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยวิธีปรำปรา หรือปฏิบัติตามๆ กันมาอย่างงมงายนั้น แม้จะได้กระทำสืบๆ กันมาตั้งหลายชั่วบรรพบุรุษ แต่ก็หาสามารถทำให้เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาได้

ไม่ มีแต่จะกลายเป็นของหมักหมมทับถมกันมากเข้า จนเกิดความเห็นผิดใหม่ๆ ขึ้นมากลายเป็นพุทธศาสนาเนื้องอกไปหมด ทำให้ห่างจากตัวแท้ของพุทธศาสนาออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเกิดการกลัวต่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเราได้ยินกันอยู่ทั่วๆ ไปในหมู่ พุทธบริษัทชาวไทยสมัยนี้ ที่ห้ามไม่ให้พูดกันถึงเรื่อง มรรค ผล นิพพาน ใครขืนพูดคนนั้นจะถูกหาว่าอวดดี หรือถูกหาว่านำเอาเรื่องที่เหลือวิสัยมาพูด แล้วก็ขอร้องให้พูดกันแต่เรื่องต่ำๆ เตี้ยๆ เช่นให้พูดแต่เรื่องจริยธรรมสากล ที่ศาสนาไหนๆ เขาก็มีด้วยกันทั้งนั้น

นี่แหละ คือสถานะอันแท้จริงของการศึกษาและปฏิบัติพุทธศาสนาในประเทศไทย มีผลทำให้พุทธบริษัทชาวไทยกลายเป็นชาวต่างศาสนาของตนไป ฉะนั้น เราควรตั้งต้นศึกษาและปฏิบัติหลักพระศาสนาของเราเสียใหม่ อย่ามัวหลงสำคัญผิดว่าเรารู้พุทธศาสนาดีกว่าชาวต่างประเทศ เพราะนึกว่าเราได้อยู่กับพุทธศาสนามานานแล้ว มีผู้เขียนมีผู้แต่งตำราเกี่ยวกับพุทธศาสนามากพอแล้ว เราไปค้นคว้าเอาตัวพุทธศาสนาผิดๆ หรือไปคว้าเอาแต่เพียงกระพี้ของพุทธศาสนา ไปคว้าเอาพุทธศาสนาเนื้องอก

ใหม่ๆ มาอวดอ้างยืนยันกันว่านี่เป็นพุทธศาสนาแท้ ฉะนั้น หนังสือพุทธศาสนาที่เขียนขึ้นมา จึงมีสิ่งที่ยังมิใช่ตัวแท้ของพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย ๔๐-๕๐% เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นำเอาพระพุทธศาสนาไปปนกับลัทธิอื่นๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศอินเดีย ซึ่งบางอย่างก็คล้ายคลึงกันมาก จนถึงกับผู้ที่ไม่แตกฉานเพียงพออาจจะนำไปสับเปลี่ยนหรือใช้แทนกันได้โดยไม่รู้ เช่นคำตู่ต่างๆ ของพวกบาดหลวงที่มีใจเกลียดพุทธศาสนา เมื่อบาดหลวงผู้นั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงและมีคนนับถือกว้างขวาง หนังสือเล่มนั้นก็กลายเป็นที่เชื่อถือของผู้อ่านไปตามๆ กัน

เราได้พบหนังสือชนิดนี้เป็นครั้งเป็นคราวอยู่ตลอดมา นับว่าเป็นความเสียหาย อย่างใหญ่หลวงแก่พุทธศาสนา แล้วเป็นอันตรายอย่างยิ่งแก่ผู้อ่านซึ่งหลงเข้าใจผิดในหลักพุทธศาสนาที่ตนสนใจ หรือตั้งใจจะศึกษาด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เช่น เรื่องกรรมที่ว่า ทำดี-ได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว และบุคคลผู้ทำเป็นผู้ได้รับผลแห่งกรรมนั้น นี่เป็นหลักที่มีมาก่อนพุทธกาล และมีกันทั่วไปในทุกศาสนาใหญ่ๆ ฉะนั้น การที่จะถือเอาว่าหลักเรื่องกรรมเพียงเท่านี้เป็นหลักของพุทธศาสนานั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าหัวเราะ ทั้งนี้เพราะความจริงมีอยู่ว่า พุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมมากไปกว่านั้น คือแสดงอย่างสมบูรณ์ที่สุดว่า ผลกรรมตามหลักที่กล่าวนั้นเป็นมายาจึงถือไม่ได้ ยังมีกรรมที่ ๓ อีกประเภทหนึ่ง ที่สามารถลบล้างอำนาจของกรรมดีกรรมชั่วนั้นเสียได้โดยสิ้นเชิง แล้วยังเป็นผู้อยู่

เหนือกรรมโดยประการทั้งปวง การปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานนั่นแหละ คือ การทำกรรมที่ ๓ ดังกล่าว ซึ่งศาสนาอื่นไม่เคยกล่าวถึงเลย นี่แหละคือกรรมตามหลักแห่งพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เพราะพระพุทธศาสนามีความมุ่งหมายที่จะช่วยมนุษย์ให้อยู่เหนือความที่จะต้องเป็นไปตามกรรม ฉะนั้นมันจึงไม่ใช่ลัทธิทำดี-ได้ดี ทำชั่ว-ได้ชั่ว ทำบุญไปสวรรค์ ทำบาปไปนรก

สำหรับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดทางร่างกายนั้น กล้ากล่าวได้ว่าไม่ใช่หลักของพุทธศาสนา เพราะว่ามันเป็นเรื่องคู่กันมากับหลักเรื่องกรรมอย่างตื้นๆ ง่ายๆ ก่อนพุทธศาสนา คนในยุคโน้นเชื่อและสอนกันอยู่แล้วว่าสัตว์หรือคนก็ตาม ตายแล้วเกิดใหม่เรื่อยไปแทบจะไม่มีที่สิ้นสุด คือมีตัวตนหรือวิญญาณที่ถาวรซึ่งเวียนว่ายตายเกิดเรื่อยไปในวัฏฏสงสาร จะมีจุดจบต่างๆ กันตามแต่ลัทธินั้นๆ จะบัญญัติไว้อย่างไร ฉะนั้น การที่มากล่าวว่าพุทธ-ศาสนา มีหลักในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดทางร่างกายทำนองนี้นั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะเยาะเช่นเดียวกันอีก ทั้งนี้ก็เพราะการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นการค้นพบความจริงว่า โดยที่แท้แล้ว คนหรือสัตว์ไม่ได้มีอยู่จริง หากแต่ความไม่รู้และมีความยึดมั่นเกิดอยู่ในใจ จึงทำให้คนและสัตว์นั้นเกิดความสำคัญผิดว่าตนมีอยู่จริง แล้วก็ไปรวมเอาอาการที่เรียกว่า “เกิด” หรือ “ตาย” เข้ามาเป็นของตนด้วย ข้อนี้ทำให้เกิดความรู้สึกอย่างมั่นใจว่ามีคนมีสัตว์ มีการเกิดการตาย การประกาศศาสนาของพระสัมมาสัม

พุทธเจ้านั้นก็คือ การประกาศความจริงพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติ จนสามารถทำให้คนรู้หรือเข้าใจถึงความจริงว่าไม่มีตัวเราหรือของเรา ดังนั้นปัญหาเรื่องการเกิดการตาย และการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารนั้นก็หมดไป

เมื่อข้อเท็จจริงมีอยู่ดังนี้แล้ว การที่มายืนยันว่าพุทธศาสนามีหลักเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ในทำนองความเชื่อของลัทธิขั้นทารกสอนเดินแห่งยุคศาสนาพราหมณ์โบราณ ย่อมเป็นการตู่ เป็นความไม่ยุติธรรมต่อพุทธศาสนา นี่แหละคือปมที่เข้าใจได้ยากที่สุดของพุทธศาสนาจนถึงกับทำให้ชาวไทยชาวต่างชาติเขียนข้อความ ซึ่งเป็นการตู่พุทธศาสนาได้เป็นเล่มๆ โดยให้ชื่อว่าหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายในระยะ ๒๐-๓๐ ปีมานี้ และนักเขียนเหล่านั้นยกเอาบทที่ชื่อว่ากรรมและการเกิดใหม่นั่นเอง ขึ้นมาเป็นบทเอกหรือเป็นใจความสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ส่วนเรื่องความไม่มีตัวไม่มีตน หรือไม่มีอะไรเป็นของตนและวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่างเช่นนั้น เป็นเรื่องที่ไม่กระจ่างแก่เขา เขามักจะเว้นเสีย หรือถ้าจะกล่าวก็กล่าวอย่างอ้อมแอ้มคลุมเครือ ไม่เป็นที่แจ่มแจ้งได้เลย จึงต้องจัดบุคคลผู้เขียนตำราพุทธศาสนาเช่นนี้ไว้ในฐานะเป็นคนไม่รู้จักพุทธศาสนาและทำลายสัจธรรมของพุทธศาสนา

การเข้าใจหลักของพุทธศาสนาอย่างผิดๆ ย่อมทำให้ไม่เข้าถึงจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา อาการอันนี้เองที่นำผู้

ปฏิบัติไปสู่ความงมงายทั้งโดยทางปฏิบัติและหลักวิชา ทำให้เกิดการยึดมั่นในแบบปฏิบัติตามความคิดเห็นผิดของตนเลยเกิดการปฏิบัติแบบ "เถรส่องบาตร" ขึ้นเป็นอันมาก กล่าวคือเห็นเขาทำกันมาอย่างไรก็ทำตามๆ กันไป อย่างน่าสมเพช เช่นชาวต่างประเทศที่ไม่เคยรู้จักพุทธศาสนา พอเข้ามาเมืองไทยก็ผลุนผลันทำวิปัสสนาอย่างเอาเป็นเอาตาย อยู่ในสำนักวิปัสสนาบางแห่ง จบแล้วก็ยังมืดมัวอยู่ตามเดิม หรือไม่ก็งมงายยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาอีกจากการที่ทำวิปัสสนาแบบนั้นๆ แม้ในหมู่ชาวไทยเราก็ยังมีอาการดังกล่าวนี้ จนเกิดมีการยึดมั่นว่าถ้าจะให้สำเร็จขั้นหนึ่งขั้นใดในทางพุทธศาสนาก็ต้องนั่งวิปัสสนา เรื่องจึงกลายเป็นเพียงพิธีไปหมด การทำไปตามแบบโดยไม่ทราบถึงความมุ่งหมาย เป็นเหตุให้เกิดแบบกรรมฐานขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งทั้งหมดนั้นไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลเลย ทั้งหมดนี้รวมเรียกสั้นๆ ว่า "สีลัพพตปรามาส" กล่าวคือการบำเพ็ญ ศีลและพรตที่ทำไปโดยไม่ทราบความมุ่งหมาย หรือมุ่งหมายผิด

ความงมงายนี้มีได้ตั้งแต่การทำบุญ ให้ทาน การรักษาศีล การถือธุดงค์ และการเจริญกรรมฐานภาวนา คนก็ยึดมั่นถือมั่นในการทำบุญให้ทานแบบต่างๆ ตามที่นักบวชโฆษณาอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นตัวพุทธศาสนา ที่สูงขึ้นหน่อยก็ยึดมั่นถือศีลเคร่งครัดว่านี้เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา และการยึดมั่นถือมั่นอาจมีมากจนกระทั่งดูหมิ่นผู้อื่นที่ไม่ยึดถืออย่างตนหรือกระทำอย่างตน ส่วนนัก

ปฏิบัติที่สูงขึ้นไปอีก ก็ยึดมั่นถือมั่นในแบบของกรรมฐานหรือวิธีแห่งโยคะที่แปลกๆ และทำได้ยาก ว่าเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา ความสำคัญผิดของบุคคลประเภทนี้มีมากจนถึงกับไปคว้าเอาวิธีต่างๆ ของโยคีนอกพุทธศาสนาที่มีอยู่ก่อนพุทธศาสนาบ้าง ในยุคเดียวกันบ้าง และในยุคหลังพุทธกาลบ้าง เข้ามาใส่ไว้ในพุทธศาสนาจนเต็มไปหมด โดยไม่ทราบความจริงว่าสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตัวแท้ของพุทธศาสนา สมตามพระพุทธภาษิตที่ว่า "ไม่ใช่เพราะศีลหรือเพราะการปฏิบัติอันแปลกประหลาด และการยึดมั่นถือมั่นเหล่านั้น ที่คนจะบริสุทธิ์จากทุกข์ทั้งหลายได้ แต่ที่แท้ต้องเป็นเพราะมีความเข้าใจอันถูกต้อง ในเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ในเรื่องความดับสนิทแห่งทุกข์ และวิธีดับความทุกข์นั้น"

ข้อนี้หมายความว่าผู้ปฏิบัติจะต้องถือเอาเรื่องของความทุกข์มาเป็นมูลฐานอันสำคัญ ของปัญหาที่ตนจะต้องพิจารณาสะสาง หาใช่เริ่มต้นขึ้นมาด้วยความพอใจในสิ่งแปลกประหลาด หรือเป็นของต่างประเทศ หรือเป็นสิ่งที่เขาเล่าลือระบือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์และประเสริฐ นี่เป็นความงมงายอย่างเดียวกันที่ทำให้คนหนุ่มๆ เข้ามาบวชในพุทธศาสนา ซึ่งส่วนมากมาเพราะความยึดมั่นถือมั่นผิดๆ อย่างใดอย่างหนึ่งโดยตนเองบ้าง โดยบุคคลอื่นเช่นบิดามารดาบ้าง หรือโดยประเพณีบ้างมีน้อยเหลือเกิน หรือแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีเลย ที่เข้ามาบวชเพราะความเห็นภัยในความทุกข์อย่างถูกต้องและแท้จริงเหมือนการบวชของ

บุคคลในครั้งพุทธกาล เมื่อมูลเหตุอันแท้จริงแตกต่างกันแล้ว ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่เขาจะจับฉวยเอาตัวแท้ของพุทธศาสนาไว้ไม่ได้เลย

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งค่อนข้างน่าขบขัน ได้แก่ความยึดมั่นถือมั่นที่ห่างไปไกลถึงนอกเปลือกของพุทธศาสนา ชาวยุโรปบางคนที่ได้รับยกย่องว่าเป็นศาสตราจารย์ทางฝ่ายพุทธศาสนาได้ยืนยันว่า เขาเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง เพราะเขาเป็นนักเสพผักหรืองดเว้นการกินเนื้อสัตว์ เขาเสียใจที่ภรรยาของเขาเป็นพุทธบริษัทไม่ได้ เพราะไม่สามารถเป็นนักเสพผักได้นั่นเอง เรื่องนี้นึกดูก็น่าสมเพช คงเป็นที่น่าหัวเราะเยาะของพวกอาซิ้มไหว้เจ้าตามโรงกินเจ เพราะอาซิ้มเหล่านั้นนอกจากไม่รับประทานเนื้อสัตว์แล้ว ยังเว้นผักที่มีรสจัดหรือกลิ่นแรงอีกหลายชนิด ส่วนพวกมังสะวิรัติไม่กินเนื้อสัตว์ก็จริง แต่ยังกินไข่กินนม และกินผักทุกชนิด นี่เป็นเพราะความยึดมั่นถือมั่นในทางประเพณีแห่งพิธีรีตองนั่นเอง แม้ในหมู่ชาวไทยที่อ้างตนว่าเป็นพุทธบริษัท เป็นภิกษุ เป็นพระเถระ เป็นมหาบาเรียน เป็นคนสอนศาสนาพุทธแก่ประชาชน ได้ดีขึ้นมาก็เพราะอาศัยพุทธศาสนา แล้วยังกล้ายืนยันอย่างไม่ละอายแก่ใจว่า บ้านของชาวพุทธต้องมีศาลพระภูมิไว้ทำพิธีกราบไหว้บูชา ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็เป็นคนนอกพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงอยู่แล้วในตัวว่า "โมฆะบุรุษ" ประเภทนี้ ยังเข้าใจผิดหรือบิดผันศาสนาของตนเพียงไร พุทธศาสนาของคนในยุคนี้จึงมีแต่พิธี และวัตถุที่

นึกว่าศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นเอง หลงกราบไหว้ผีสางเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกโดยคิดว่านั่นก็เป็นพุทธศาสนาแล้วก็สั่งสอนกันต่อๆ ไป แม้โดยพวกที่ประชาชนเชื่อว่ารู้จักพุทธศาสนาดี เพราะมีอาชีพในทางสอนพุทธศาสนา

คนบางพวกมีความยึดมั่นถือมั่นว่า เขาจะเข้าถึงพุทธ-ศาสนาได้ก็โดยทำตนให้เป็นผู้แตกฉานในคัมภีร์เท่านั้น เพราะเวลาล่วงมาแล้วตั้งแต่ ๒,๕๐๐ กว่าปี สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปมาก จะต้องศึกษาเอาจากคัมภีร์ทั้งหมด เพื่อให้ทราบว่าพุทธศาสนาเดิมแท้แห่งครั้งกระโน้นเป็นอย่างไร ฉะนั้น การศึกษาพระไตรปิฎก พระอภิธรรม และคัมภีร์อื่นๆ ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคไปได้เหมือนกัน จริงอยู่การที่จะพูดว่าไม่ต้องศึกษาเสียเลยนั้นย่อมไม่ถูกแน่ แต่การที่จะพูดว่าต้องศึกษาพระคัมภีร์เสียให้หมด แล้วจึงจะรู้จักพุทธศาสนานั้นยิ่งไม่ถูกมากขึ้นไปอีก หรือไม่ถูกเอาเสียเลยทีเดียว ถึงธรรมะที่แท้จริงจะถ่ายทอดกันไม่ได้ทางเสียงหรือทางตัวหนังสือ แต่ว่าวิธีปฏิบัติเพื่อให้ธรรมะปรากฏแก่ใจนั้นเราบอกกล่าวกันได้ทางเสียงหรือทางหนังสือ แต่ถ้าจิตใจของเขาเหล่านั้นไม่รู้จักความทุกข์แล้ว แม้จะมีการถ่ายทอดกันทางเสียงหรือทางหนังสือสักเท่าไร เขาก็หาอาจจะถือเอาได้ไม่ ยิ่งเมื่อไปยึดมั่นที่เสียงหรือตัวหนังสือเข้าด้วยแล้วก็จะยิ่งกลายเป็นอุปสรรคต่อการที่จะเข้าใจพุทธศาสนามากขึ้นไปอีก คือกลายเป็นผู้เมาตำรา มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดปริยัติได้กลายเป็นงูพิษดังที่พระ-

พุทธองค์ได้ตรัสไว้ ชาวต่างประเทศที่มีมันสมองดีได้กลายเป็นนักปริยัติประเภทนี้ไปเสียมากต่อมาก ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงชาวไทยที่เรียนปริยัติธรรมอภิธรรม เพื่อประโยชน์ทางโลกๆ หรือทางวัตถุกันจนเป็นของธรรมดาไปเสียแล้ว ถึงขนาดเป็นกบฏไม่รู้คุณพระพุทธเจ้าก็มีมาก เช่นการกล่าวว่าการไหว้พระภูมิยังไม่เสียการเป็นพุทธบริษัท เป็นต้น

เราไม่จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องราวทางปริยัติทางอภิธรรมอย่างมากมาย เพราะเหตุว่าคัมภีร์เหล่านั้นเป็นที่รวมแห่งเรื่องต่างๆ ทั้งหมด หลายประเภทหลายแขนงด้วยกัน ในบรรดาเรื่องตั้งหลายพันเรื่องนั้น มีเรื่องที่เราควรขวนขวายให้รู้เพียงเรื่องเดียว คือเรื่องความดับทุกข์โดยแท้จริง หรืออย่างมากที่สุดก็ควรขยายออกเพียง ๒ เรื่อง คือเรื่องความทุกข์อันแท้จริง พร้อมทั้งต้นเหตุของมัน (อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความมีขึ้นไม่ได้แห่งความทุกข์นั้นพร้อมทั้งวิธีทำเพื่อให้เป็นเช่นนั้นได้จริง) ถ้าผู้ใดสนใจเฉพาะ ๒ ประเด็นเท่านี้แล้ว ชั่วเวลาไม่นานเขาก็จะเป็นผู้รู้ปริยัติได้ทั้งหมด คือสามารถเข้าถึงหัวใจของปริยัติในลักษณะที่เพียงพอสำหรับจะนำไปปฏิบัติให้ถึงความหมดทุกข์ได้

เราต้องไม่ลืมว่าในครั้งพุทธกาลโน้น การศึกษาปริยัติในลักษณะที่กล่าวนี้ เขาใช้เวลากันไม่กี่นาทีหรือไม่กี่วัน คือชั่วเวลาที่พระพุทธองค์ทรงซักไซ้สอบถาม แล้วทรงชี้แจงข้อธรรมะซึ่งถูกตรงกับความต้องการแห่งจิตใจของเขา เขาก็สามารถบรรลุธรรมะ

อันเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนาได้ในที่นั่งนั้นเอง หรือในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้านั่นเอง บางคนอาจแย้งว่านั่นมันเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเอง และเป็นเรื่องในยุคโน้น จะนำมาใช้ในยุคนี้อย่างไรได้ คำแย้งข้อนี้นับว่ามีส่วนถูกอยู่ แต่ก็มีส่วนผิดหรือส่วนที่มองข้ามไปเสียอยู่มากเหมือนกัน คือมองข้าในส่วนที่ว่าธรรมะไม่ได้เกี่ยวเนื่องอยู่กับเวลา และไม่ได้เนื่องอยู่ที่บุคคลผู้สอนไปเสียทั้งหมด หมายความว่าถ้าใครมีต้นทุนที่เพียงพอ เขาก็สามารถเข้าถึงธรรมะได้เพราะได้ฟังคำพูดแม้เพียงบางประโยค

สำหรับข้อที่ว่ามีต้นทุนมาแล้วอย่างเพียงพอนั้น หมายความว่าเขามีความเจนจัดในด้านจิตใจมาแล้วอย่างเพียงพอ คือเขาได้เข้าใจชีวิตนี้มามากแล้ว ถึงขั้นที่มองเห็นความน่าเบื่อหน่ายของการตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ต้องทนทรมานอยู่อย่างซ้ำๆ ซากๆ รู้สึกอึดอัดเพราะถูกบีบคั้นและไร้อิสรภาพ มองเห็นชัดอยู่ว่าตนยังปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวงอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งจึงเอาชนะกิเลสไม่ได้ เขารู้สิ่งต่างๆ มามากแล้ว ยังเหลืออยู่เพียงจุดเดียวที่เขายังคว้าไม่พบ ซึ่งถ้าคว้าพบเมื่อใดความพ้นทุกข์สิ้นเชิงก็จะมีได้โดยง่ายและทันที เหมือนเราคว้าพบสวิตซ์ไฟฟ้าในที่มืด ฉันใดก็ฉันนั้น

ต้นทุนดังที่กล่าวนี้ไม่ค่อยจะมีแก่บุคคลแห่งยุคที่มัวเมาสาละวนอยู่แต่ความเจริญก้าวหน้าในทางวัตถุ คนเหล่านี้ถูกเสน่ห์ของวัตถุยึดใจเอาไว้ และลากพาตัวเขาไปไม่มีที่สิ้นสุดจึงไม่ประสี

ประสาต่อความจริงของธรรมชาติ โดยเฉพาะในด้านจิตใจว่ามันมีอยู่อย่างไร เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะเป็นคนเฉลียวฉลาดและมีการศึกษาแห่งยุคปัจจุบันมามากแล้วสักเพียงใด ก็ยังไม่แน่ว่าเขาเป็นผู้มีต้นทุนพอในการที่จะเข้าถึงธรรมะตามแบบหรือวิธีแห่งยุคพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้าที่แท้จริงย่อมปรากฏหลังจากที่ธรรมะปรากฏแก่ผู้นั้นแล้วเสมอไป ฉะนั้นในกรณีเช่นนี้เราไม่ต้องพูดถึงพระพุทธเจ้าก่อนก็ได้ ขอแต่ให้เราพิจารณาอย่างแยบคายที่สุดในการมองดูตัวเอง มองดูชีวิตมองดูสภาวะอันแท้จริงของชีวิต ให้รู้อยู่เห็นอยู่ตามที่เป็นจริงเรื่อยๆ ไปก็พอแล้ว วันหนึ่งเราก็จะบรรลุถึงธรรมะด้วยเครื่องกระตุ้นเพียงสักว่า "ได้ยินคำพูดบางประโยคของหญิงทาสที่คุยกันเล่นอยู่ตามบ่อน้ำสาธารณะ" ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันไว้หรือยิ่งกว่านั้นก็ด้วยการได้เห็นรูป หรือได้ยินเสียงของมดหรือแมลง นกหรือต้นไม้ ลมพัด ฯลฯ แล้วบรรลุธรรมะถึงที่สุดได้ตามวิธีง่ายๆ เฉพาะตน

ยังมีความเข้าใจผิดอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำคนให้เข้าใจพุทธศาสนาผิด จนถึงกับไม่สนใจพุทธศาสนาหรือสนใจอย่างเสียไม่ได้ ข้อนี้คือความเข้าใจที่ว่า พุทธศาสนามีไว้สำหรับคนที่เบื่อโลกแล้ว หรือเหมาะแก่บุคคลที่ละจากสังคมไปอยู่ตามป่าตามเขา ไม่เอาอะไรอย่างชาวโลกๆ อีก ข้อนี้มีผลทำให้คนเกิดกลัวขึ้น ๒ อย่าง คือกลัวว่าจะต้องสลัดสิ่งสวยงามเอร็ดอร่อยสนุกสนาน ในโลกโดยสิ้นเชิง อีกอย่างหนึ่งก็คือกลัวความลำบากเนื่องจากการที่จะ

ต้องไปอยู่ในป่าอย่างฤษีนั่นเอง ส่วนคนที่ไม่กลัวนั้นก็กลับมีความยึดถือบางอย่างมากขึ้นไปอีกคือยึดถือการอยู่ป่าว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับผู้จะปฏิบัติธรรมจะมีความสำเร็จก็เพราะออกไปทำกันในป่าเท่านั้น การคิดเช่นนี้เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการปฏิบัติธรรมะ เพราะโดยปกติคนย่อมติดอยู่ในรสของกามคุณในบ้านในเรือน หรือการเป็นอยู่อย่างโลกๆ พอได้ยินว่าจะต้องสละสิ่งเหล่านี้ไปก็รู้สึกมีอาการเหมือนกับจะพลัดตกลงไปในเหวลึกและมืดมิด มีทั้งความเสียดายและความกลัวอยู่ในใจ จึงไม่สามารถได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา เพราะมีความต่อต้านอยู่ในจิตใจหรือมีความรู้สึกหลีกเลี่ยงอยู่แล้ว

เมื่อคนคิดกันว่าจะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาไม่ได้ถ้าไม่ไปอยู่ในป่า จึงมีแต่เพียงการสอนและการเรียนเพื่อประโยชน์แก่อาชีพหรือเพื่อผลทางวัตถุไป จะสอนหรือจะเรียนกันสักเท่าไรๆ ก็ไม่มีทางที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาได้ พุทธศาสนาจึงหมดโอกาสที่จะทำประโยชน์แก่บุคคลผู้ครองเรือนได้เต็มตามที่พุทธศาสนาอันแท้จริงจะมีให้ บางคนถึงกับเหมาหรือเดาเอาเองว่าบุคคลใดหรือสำนักไหนมีการสั่งสอนพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้วที่นั่นก็จะมีแต่การชักชวนคนให้ทิ้งเหย้าเรือนบุตรภรรยาสามีออกไปอยู่ป่า เขาเองไม่อยากจะเกี่ยวข้องกับสำนักนั้นๆ แล้วยังกีดกันลูกหลานไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะเกรงว่าจะถูกชักจูงหรือเกลี้ยกล่อมให้ไปหลงใหลอยู่ในป่านั่นเอง พุทธศาสนาไม่ได้มีหลัก

เช่นนั้น การที่มีคำกล่าวถึงภิกษุอยู่ในป่า การสรรเสริญประโยชน์ของป่าหรือแนะให้ไปทำกรรมฐานตามป่านั้น มิได้หมายความว่าจะต้องไปทนทรมานอยู่ในป่าอย่างเดียว แต่หมายเพียงว่าป่าเป็นแหล่งว่างจากการรบกวน ป่าย่อมอำนวยความสะดวกและส่งเสริมการกระทำทางจิตใจ ถ้าใครสามารถหาสถานที่อื่นซึ่งมิใช่ป่า แต่อำนวยประโยชน์อย่างเดียวกันได้แล้ว ก็ใช้ได้

แม้ภิกษุในพุทธศาสนาก็ยังเกี่ยวข้องอยู่กับชาวบ้าน มิใช่อยู่ป่าชนิดไม่พบใครเลยจนตลอดชีวิต เพราะจะต้องช่วยเหลือชาวบ้านให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ ถ้าจะพูดโดยสำนวนอุปมา ก็กล่าวได้ว่า “ให้รู้จักกินปลาโดยไม่ถูกก้าง” พุทธศาสนามีประโยชน์แก่โลกโดยตรง ก็คือช่วยให้ชาวโลกไม่ต้องถูกก้างของโลกทิ่มตำ ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ก็เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่กับโลกตลอดเวลา เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านหรือศึกษาโลกพร้อมกันไปในตัว จนกระทั่งรู้แจ้งโลกซึ่งเรียกกันว่า “โลกวิทู” จนสามารถขจัดความทุกข์ทางโลกๆ ออกไปได้ และต้องการให้ทุกคนเป็นอย่างนั้นไม่ใช่ให้หนีโลก หรือพ่ายแพ้แก่โลก แต่ให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีชัยชนะอยู่ตลอดเวลา

ฉะนั้น การที่ใครๆ จะมากล่าวว่าถ้าจะปฏิบัติธรรมะแล้วต้องทิ้งบ้านเรือนเปิดหนีเข้าป่า ก็เป็นการกล่าวตู่พุทธศาสนาด้วยคำเท็จอย่างยิ่ง เพราะสถานที่ใดที่มีการพิจารณาธรรมะได้ที่นั้นก็มีการศึกษาและปฏิบัติธรรมะได้ พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้คนกลัว

หรือหลบหลีกสิ่งต่างๆ ในโลก และไม่ได้สอนให้มัวเมาในสิ่งเหล่านั้น แต่สอนให้รู้จักวิธีที่จะทำตัวให้มีอำนาจอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น ฉะนั้น เป็นอันกล่าวได้ว่า จะเป็นใครก็ตาม ย่อมสามารถใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือให้ตนอยู่ในโลกได้โดยไม่ถูกก้างของโลกทิ่มแทง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ผู้สนใจพุทธศาสนาทั้งหลายไม่ได้มองเห็นกันในแง่นี้ แต่กลับไปเห็นเป็นศาสตร์หรือเป็นปรัชญา หรือเป็นวิชาความรู้อย่างหนึ่งในบรรดาวิชาความรู้ที่มีอยู่ในโลก แล้วก็ศึกษาเพื่อจะเอาพุทธศาสนามาทำหากินกัน เมื่อผู้สอนเองก็ไม่รู้ว่าพุทธศาสนาประสงค์อะไร ผู้ถูกสอนก็จะยิ่งมืดมัวขึ้นไปอีก ฉะนั้น จึงใคร่ขอปรับความเข้าใจผิดกันเสียก่อนที่จะศึกษาเรื่องอื่นๆ ต่อไป

หมู่นกจ้อง มองเท่าใด ไม่เห็นฟ้า
ถึงฝูงปลา ก็ไม่เห็น น้ำเย็นใส
ไส้เดือนมอง ไม่เห็นดิน ที่กินไป
หนอนก็ไม่ มองเห็นคูต ที่ดูดกิน

คนทั่วไป ก็ไม่ มองเห็นโลก
ต้องทุกข์โศก หงุดหงิด อยู่นิจสิน
ส่วนชาวพุทธ ประยุกต์ธรรม ตามระบิล
เห็นหมดสิ้น ทุกสิ่ง ตามจริงเอย

บทที่ ๒ พุทธศาสนามุ่งหมายอะไร

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนานั้น มักจะถูกคนส่วนมากเข้าใจไปเสียว่ามุ่งหมายจะนำคนไปเมืองสวรรค์ จึงได้มีการสอนกันเป็นอย่างมากว่าสวรรค์เป็นแดนที่คนควรไปให้ถึง สวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขที่สุด เลยมีการชักชวนกันให้ปรารถนาสวรรค์ปรารถนากามารมณ์อันวิเศษในชาติหน้า

คนทั้งหลายที่ไม่รู้ความจริงก็หลงใหลในสวรรค์ มุ่งกันแต่จะเอาสวรรค์ ซึ่งเป็นแดนที่ตนจะได้เสพย์กามารมณ์ตามปรารถนา เป็นเมืองที่ตนจะหาความสำราญได้อย่างสุดเหวี่ยง แบบสวรรคนิรันดรของศาสนาอื่นๆ ที่เขาใช้สวรรค์เป็นเครื่องล่อให้คนทำความดี คนจึงไม่สนใจที่จะดับทุกข์กันที่นี่และเดี๋ยวนี้ตามความมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา นี่คืออุปสรรคอันสำคัญและเป็นข้อแรกที่สุด ที่ทำให้คนเข้าถึงจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาไม่ได้เพราะไปมุ่งเอาตัณหาอุปาทานกันเสียหมด

ฉะนั้น เราควรจะต้องสั่งสอนกันเสียใหม่ และพุทธบริษัทควรจะเข้าใจเสียให้ถูกต้องว่า สวรรค์ดังที่กล่าวว่าเป็นเมืองที่จะต้องไปให้ถึงนั้น เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐานคือการกล่าวสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือเป็นวัตถุขึ้นมา การกล่าวเช่นนั้น เป็นการกล่าวในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อในเบื้องต้น ที่เหมาะสำหรับบุคคลไม่ฉลาดทั่วไป ที่ยังไม่มีสติปัญญามากพอที่จะเข้าใจถึงความหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนาได้ แม้คำว่า "นิพพาน" ซึ่งหมายถึงการดับความทุกข์ ก็ยังกลายเป็นเมืองแก้ว

หรือนครแห่งความไม่ตาย มีลักษณะอย่างเดียวกันกับเทียนไท้หรือสุขาวดีของพวกอาซิ้มตามโรงเจทั่วไป สุขาวดีนั้นตามความหมายอันแท้จริง ก็มิได้หมายความดังที่พวกอาซิ้มเข้าใจเช่นเดียวกัน แต่มีความหมายถึงนิพพาน คือ ความว่างจากกิเลสว่างจากทุกข์ มิได้หมายถึงบ้านเมืองอันสวยงามทางทิศตะวันตก ซึ่งมีพระพุทธเจ้าชื่ออมิตาภะประทับอยู่เป็นประธาน ที่ใครๆ ไปอยู่ที่นั่นแล้วก็ได้รับความพอใจทุกอย่างตามที่ตนหวัง เพราะว่าแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงามและรื่นรมย์ที่สุดที่มนุษย์หรือเทวดาจะมีได้นี่เป็นการกล่าวอย่างบุคคลาธิษฐานทั้งนั้น

ส่วนพวกนิกายเซ็นไม่ยอมเชื่อว่าอมิตาภะเป็นเช่นนั้น แต่ได้เอาคำว่าอมิตาภะนั้นมาเป็นชื่อของ จิตเดิมแท้ อย่างที่ท่านเว่ยหล่างเรียก หรือเอามาเป็นชื่อของ ความว่าง อย่างที่ท่านฮวงโปเรียก เมื่อเป็นดังนี้ อมิตาภะหรือสุขาวดีของพวกอาซิ้มตามโรงเจก็กลายเป็นของเด็กเล่น หรือของน่าหัวเราะเยาะสำหรับคนฉลาดไป

ฉะนั้น เมื่อถามว่า พุทธศาสนามีความมุ่งหมายอย่างไร ก็ควรจะตอบว่า มุ่งหมายจะแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันของคนทุกคนในโลกนี้ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้โดยไม่มีความทุกข์เลย พูดอย่างตรงๆ สั้นๆ ก็ว่า ให้อยู่ในกองทุกข์โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ หรือพูดโดยอุปมาก็ว่าอยู่ในโลกโดยไม่ถูกก้างของโลก หรืออยู่ในท่ามกลางของเตาหลอมเหล็กอันใหญ่ที่กำลังลุกโชนอยู่ แต่กลับมีความรู้สึกเยือกเย็นที่สุดดังนี้ ขอสรุปว่า พุทธศาสนามุ่งหมายที่จะ

ขจัดความทุกข์ให้หมดไปจากคน ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ หาใช่มุ่งหมายจะพาคนไปสวรรค์อันไม่รู้กันว่าอยู่ที่ไหน มีจริงหรือไม่ และจะถึงได้หลังจากตายแล้วหรือในชาติต่อๆ ไป จริงหรือไม่เพราะไม่มีใครพิสูจน์ได้ นอกจากการกล่าวกันมาอย่างปรำปรา แล้วก็ยอมเชื่อกันไปโดยไม่ใช้เหตุผล จนเป็นความงมงายไปอีกอย่างหนึ่ง

บางคนอาจจะแย้งว่า คำสอนของพุทธศาสนามีอยู่เป็นชั้นๆ ความมุ่งหมายก็ควรจะมีเป็นชั้นๆ เช่นให้มีความเจริญในโลกนี้ แล้วมีความเจริญในโลกหน้า แล้วจึงถึงความเจริญอย่างเหนือโลก ดังที่ชอบพูดกันว่ามนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเขาเหล่านั้นไม่ทราบว่าสมบัติทั้ง ๓ นั้นเป็นเพียงระดับต่างๆ ที่ต้องลุถึงให้ได้ในโลกนี้และเดี๋ยวนี้ หรือในชาตินี้นั่นเอง ไม่ใช่เอาสวรรค์ต่อเมื่อตายแล้วและเอานิพพานหลังจากนั้นไปอีกไม่รู้กี่สิบชาติ

ตามความหมายที่ถูกต้องนั้น มนุษยสมบัติหมายถึง การได้ประโยชน์อย่างมนุษย์ธรรมดาสามัญจะลุถึงได้ ด้วยการเอาเหงื่อไคลเข้าแลก จนเป็นอยู่อย่างผาสุก ชนิดที่คนธรรมดาสามัญจะพึงเป็นอยู่กันทั่วไป สวรรค์สมบัตินั้นหมายถึงประโยชน์ที่คนมีสติปัญญามีบุญมีอำนาจวาสนาเป็นพิเศษ จะพึงถือเอาได้โดยไม่ต้องเอาเหงื่อไคลเข้าแลก ก็ยังมีชีวิตรุ่งเรืองอยู่ได้ในท่ามกลางทรัพย์สมบัติเกียรติยศชื่อเสียงและความเต็มเปี่ยมทางกามคุณ ส่วนนิพพานสมบัตินั้นหมายถึงการได้ความสงบเย็นเพราะไม่ถูก

ราคะโทษะโมหะเบียดเบียน จัดเป็นประโยชน์ชนิดที่คนสองพวกข้างต้นไม่อาจจะได้รับ เพราะเขาเหล่านั้นยังจะต้องเร่าร้อนอยู่ด้วยพิษร้ายของราคะโทษะโมหะ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งเป็นธรรมดา แต่ถึงกระนั้นก็ควรพิจารณาให้เห็นว่าสมบัติทั้ง ๓ นี้ เป็นเพียงประโยชน์ที่อยู่ในระดับหรือชั้นต่างๆ กัน ที่คนเราควรจะพยายามเข้าถึงให้ได้ทั้งหมดที่นี่และเดี๋ยวนี้ คือในเวลาปัจจุบันทันตาเห็น นี้จึงจะได้ชื่อว่าได้รับสิ่งซึ่งพุทธศาสนาได้มีไว้สำหรับมอบให้แก่คนทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคนที่ไม่ไร้ปัญญาเสียเลย

ทีนี้ ก็มาถึงปัญหาที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบที่สุดว่า ในบรรดาประโยชน์ทั้ง ๓ คือมนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัตินั้น ประโยชน์อันไหนเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมายอย่างแท้จริงของพุทธศาสนา ประโยชน์อันไหนเป็นเหมือนปลาที่มีก้าง ประโยชน์อันไหนเป็นเหมือนปลาไม่มีก้าง และอะไรเป็นเครื่องที่จะช่วยให้สามารถกินปลามีก้างได้ โดยไม่ต้องถูกก้างเลยอีกด้วย ในข้อนี้แม้คนที่มีสติปัญญาอยู่บ้างแล้วก็ย่อมจะมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า มนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัตินั้นเป็นเหมือนปลาที่มีก้าง อย่างมองเห็นบ้าง หรืออย่างซ่อนเร้น อย่างหยาบหรืออย่างละเอียด โดยสมควรแก่นชั้นเชิงของมันทั้งนั้น คนต้องหัวเราะและร้องให้สลับกันไปอย่างไม่รู้จักสิ้นสุดก็เพราะมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติต้องทนทุกข์อย่างซ้ำซากก็เพราะสมบัติทั้งสองนี้ ต้องเป็นทุกข์โดยตรงหรือโดยประจักษ์ชัดในเมื่อแสวงหา

มันมา และต้องเป็นทุกข์โดยอ้อมหรือโดยเร้นลับ ในเมื่อได้สมตามประสงค์หรือเมื่อกำลังบริโภคมันอยู่ หรือเมื่อเก็บรักษามันไว้ก็ตามตลอดเวลาที่เขายังไม่ได้รับสมบัติอันที่ ๓ อยู่เพียงใด เขาจะต้องทนทุกข์อยู่อย่างซ้ำๆ ซากๆ อยู่ในท่ามกลางของสิ่งที่เขาหลงสำคัญผิดว่าเป็นความสุข ต่อเมื่อได้สมบัติอันที่ ๓ เข้ามาเมื่อนั้นแหละเขาจะสามารถปลดเปลื้องพิษสงหรือความบีบคั้นของสมบัติ ๒ ประเภทข้างต้นออกไปได้ มีชีวิตอยู่อย่างอิสระเหนือการบีบคั้นของสมบัติทั้ง ๒ ไม่เดือดร้อนเพราะอำนาจราคะโทษะโมหะอันเนื่องด้วยสมบัติทั้ง ๒ นั้นอีกต่อไป นี่แหละจงพิจารณาดูด้วยตนเองเถิดว่า การได้มาซึ่งสมบัติชนิดไหนจึงจะนับว่าเป็นการได้ที่ดี การได้สมบัติชนิดไหนจะทำให้เราพบความมุ่งหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา

ความเข้าใจผิดที่เป็นอุปสรรคแก่การจะเข้าใจพุทธศาสนามีอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ คนมักเข้าใจกันว่า หลักพระพุทธศาสนาอันว่าด้วยสุญญตาหรืออนัตตานั้น ไม่มีความมุ่งหมาย หรือไม่อาจนำมาใช้กับคนธรรมดาสามัญทั่วไป ใช้ได้แต่ผู้ปฏิบัติธรรมในชั้นสูงที่อยู่ตามถ้ำตามป่า หรือเป็นนักบวชที่มุ่งหมายจะบรรลุมรรคผลนิพพานโดยเร็วเท่านั้น แล้วก็เกิดบัญญัติกันเองขึ้นใหม่ว่า จะต้องมีหลักพุทธศาสนาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเหมาะสำหรับคนทั่วไปที่เป็นฆราวาสอยู่ตามบ้านเรือน และคนพวกนี้เองที่ยึดมั่นในคำว่ามนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติ แล้วจัดตัวเองหรือสอนคนอื่นๆ ให้มุ่งหมาย

เพียงมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติเท่านั้น ส่วนนิพพานสมบัติเขาจัดไว้เป็นสิ่งสุดวิสัยของคนทั่วไป เขาจึงไม่เกี่ยวข้องแม้ด้วยการกล่าวถึง คนพวกนี้แหละจึงห่างไกลต่อการได้ยินได้ฟังหลักพระพุทธศาสนาอันแท้จริง กล่าวคือเรื่องสุญญตา และอนัตตาคงสาละวนกันอยู่แต่เรื่องทำบุญ ให้ทาน ชนิดที่จะทำให้ตนเป็นผู้มีโชคดีในชาตินี้ แล้วไปเกิดสวยเกิดรวยในชาติหน้า และได้ครอบครองสวรรค์หรือวิมานในที่สุด วนเวียนพูดกันในเรื่องนี้ไม่ว่าในหมู่คนปัญญาอ่อนหรือนักปราชญ์ เรื่องนิพพานสมบัติจึงเป็นเรื่องที่น่ากลัวไป เพราะรู้สึกคล้ายกับว่าการบรรลุนิพพานนั้นเหมือนกับการถูกจับโยนลงไปในเหวอันเวิ้งว้างไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะปัดทิ้งเสียทีเดียวก็ไม่ได้ เพราะเขาว่าเป็นสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงได้แต่เพียงห้ามปรามกันไม่ให้พูดถึง แม้ในหมู่บุคคลชั้นเถระหรือสมภารเจ้าวัด พวกชาวบ้านทั่วไปจึงห่างไกลจากการได้ยินได้ฟังเรื่อง ซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา หรือหลักพุทธศาสนาอันแท้จริงที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอาไว้หรือมีไว้เพื่อประโยชน์แก่คนทุกคนและทุกชั้น สถานการณ์ด้านศาสนาของประเทศไทยกำลังเป็นอยู่อย่างนี้ แล้วจะเรียกว่าเป็นการบวชเพื่อสืบพระศาสนาได้อย่างไรกันเล่า

เรื่องสุญญตานี้เป็นเรื่องของฆราวาสจะต้องสนใจ ทราบได้จากบาลีตอนหนึ่งแห่งสังยุตตนิกายและที่อื่นๆ ที่ตรงกัน ข้อความในบาลีนั้นมีใจความที่พอจะสรุปสั้นๆ ได้ว่า พวกชาวบ้าน

ที่มีอันจะกินกลุ่มหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลให้ทรงทราบตามสภาพที่เป็นจริงว่า พวกเขาเป็นผู้ครองบ้านเรือนอัดแออยู่ด้วยบุตรภรรยา ลูบไล้กระแจะจันทน์ของหอม ประกอบการงานอยู่อย่างสามัญชนทั่วไป ขอให้พระองค์ทรงแสดงข้อธรรมะที่ทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เขาผู้อยู่ในสภาพเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงสอนเรื่องสุญญตา ซึ่งเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนาแก่คนเหล่านั้น โดยทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้นโดยตรง และทรงยืนยันให้เขาถือเป็นหลักไว้ประจำใจว่าเรื่องสุญญตานั้นเป็นเรื่องซึ่งพระพุทธเจ้าสอน ส่วนเรื่องอันสวยสดงดงามต่างๆ นอกไปจากนั้น เป็นเรื่องของคนชั้นหลังสอน พวกชาวบ้านเหล่านั้นได้ทูลแย้งขึ้นว่าเรื่องสุญญตายังสูงเกินไป ขอให้ทรงแสดงเรื่องที่ต่ำลงมา พระองค์จึงได้แสดงเรื่องการเตรียมตัวเพื่อความเป็นผู้บรรลุถึงกระแสแห่งนิพพาน ซึ่งได้แก่ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเป็นพระโสดาบัน มีใจความโดยสรุปคือ มีศรัทธาในพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์อย่างไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน กับมีศีลชนิดที่พระอริยเจ้าชอบใจ คือเป็นศีลชนิดที่ผู้นั้นเองก็ติเตียนตนเองไม่ได้ และการไม่มีความเชื่อหรือปฏิบัติอย่างงมงายในเรื่องต่างๆ พวกชาวบ้านเหล่านั้นก็แสดงความพอใจ และกราบทูลว่าตนได้ยึดมั่นอยู่ในหลักปฏิบัติเหล่านั้นอยู่แล้ว

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันอย่างละเอียด เพื่อความเข้าใจถึงความมุ่งหมายอันแท้จริงของหลักพระพุทธ-

ศาสนา พระองค์ทรงแสดงเรื่องสุญญตาแก่บุคคลผู้ครองเรือน เพราะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เขาตามที่เขาร้องขอตรงๆ พระพุทธ-องค์ประสงค์จะให้พวกฆราวาสรับเอาเรื่องสุญญตาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ เพราะมันไม่มีเรื่องอื่นที่ดีกว่านี้จริงๆ ส่วนเรื่องที่ลดหลั่นลงไปจากเรื่องสุญญตานั้น ก็ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ทำให้เป็นพระโสดาบันนั่นเอง เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องเตรียมตัวสำหรับการบรรลุนิพพานโดยตรง จึงนับว่าเป็นเรื่องเข้าถึงสุญญตาโดยทางอ้อมอีกนั่นเอง หาใช่เป็นเรื่องทำบุญให้ทานด้วยการมัวเมาในมนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ก็ไม่วายที่พวกนักอธิบายธรรมะในชั้นหลังๆ จะดึงเอาเรื่องเหล่านี้มาเกี่ยวข้องกับสวรรค์สมบัติจนได้ และทำไปในลักษณะที่เป็นการหลอกโฆษณาชวนเชื่อยิ่งขึ้นทุกที จึงทำให้เรื่องที่เป็นบันไดขั้นต้นของนิพพานหรือของสุญญตาต้องสลัวหรือลับเลือนไปอีก จนพวกเราสมัยนี้ไม่มีโอกาสที่จะฟังเรื่องสุญญตา หรือนำเอาเรื่องสุญญตาอันเป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนามาใช้ในการบำบัดทุกข์ประจำวัน อันเป็นความประสงค์ที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า พวกเราจึงต้องเหินห่างจากหัวใจของพุทธศาสนาออกไปมากขึ้นทุกวันๆ เพราะนักสอนนักอธิบายสมัยนี้เอง

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส ก็ต้องมีความหมายว่า ปัญหายุ่งยากต่างๆ ของฆราวาสต้องแก้ด้วยหลักสุญญตา ความเป็นไปในชีวิตประจำวันของฆราวาส จะ

ต้องถูกควบคุมอยู่ด้วยความเข้าใจถูกต้องในเรื่องอันเกี่ยวกับจิตว่าง เขาจะทำอะไรไม่ผิดไม่เป็นทุกข์ขึ้นมาก็เพราะมีความรู้ในเรื่องสุญญตามาคอยกำกับจิตใจ ถ้าผิดจากนี้แล้วฆราวาสก็คือพวกที่จะต้องหัวเราะและร้องไห้สลับกันไปไม่มีที่สิ้นสุด และ เพื่อที่จะให้ฆราวาสไม่ต้องเป็นเช่นนั้น พระองค์จึงได้สอนเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาสในฐานที่ "เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาส" ดังที่กล่าวแล้ว หลักพุทธศาสนาอันสูงสุดนั้นมีเรื่องเดียว คือเรื่องสุญญตาหรือจิตว่าง ใช้ได้แม้แต่พวกฆราวาสทั่วไป และมุ่งหมายที่จะดับทุกข์ของฆราวาสโดยตรง เพื่อฆราวาสผู้อยู่ในท่ามกลางความทุกข์นี้จะได้กลายเป็นบุคคลที่ความทุกข์แปดเปื้อนไม่ได้ถ้าเป็นนิพพานก็เป็นที่ความทุกข์แปดเปื้อนไม่ได้นั่นเอง ถ้าแปดเปื้อนไม่ได้เลยจนเป็นการเด็ดขาดและถาวร ก็เรียกว่า เป็นผู้บรรลุพระนิพพาน เป็นพระอรหันต์ เป็นแต่เพียงการแปดเปื้อนที่น้อยลงมาก็เป็นการบรรลุพระนิพพานในขั้นที่เป็นพระอริยบุคคลรองๆ ลงมา

"โสตาปัตติยังคะ" ก็คือศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และความมีอริยกันตศีลรวมทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นการเตรียมตัวเพื่อลุสุญญตาหรือนิพพาน ศรัทธา (ความเชื่อ) จะยังไม่แน่นแฟ้นแท้จริง จนกว่าจะได้มองเห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เรื่องสุญญตา คือเรื่องสูงสุดที่ดับทุกข์ได้จริง และพระธรรมนั้นก็ไม่ใช่เรื่องอะไรอื่นนอกไปจากเรื่องทั้งหมดของสุญญตาที่ดับทุกข์ได้จริง กล่าวคือ คำสอนและการปฏิบัติรวมทั้ง

ผลที่มีมาจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงส่วนพระสงฆ์นั้น ก็คือผู้ที่ปฏิบัติและได้รับผลการปฏิบัติเช่นนั้นเมื่อมองเห็นอยู่อย่างนี้ศรัทธาจึงจะแน่นแฟ้นมั่นคงไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน กล่าวคือจะไม่เลื่อมใสในศาสดาอื่นๆ ในข้อสั่งสอนใดๆ และพวกนักบวชใดๆ ที่ไม่กล่าวสอนหรือปฏิบัติเรื่องสุญญตาหรือนิพพาน

ส่วน “อริยกันตศีล” นั้นก็เหมือนกัน ศีลที่จะบริสุทธิ์หมดจดถึงกับถูกจัดเป็น “อริยกันตะ” คือเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ก็ต่อเมื่อศีลนั้นมีมูลมาจากการเห็นสุญญตาเท่านั้นแม้ไม่โดยสิ้นเชิงก็ต้องโดยบางส่วน คืออย่างน้อยจะต้องมีความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น หรือยึดมั่นไม่ได้จริงๆ เท่านั้น เขาจึงจะเป็นผู้ไม่มีเจตนาที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปที่เป็นการผิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีลเท่าใดข้อไหนก็ตาม อนึ่งสุขเวทนาและสิ่งอันเป็นที่ตั้งของสุขเวทนานานาชนิดในโลกนั่นเอง ที่เป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น และทำให้คนเราล่วงศีลทั้งๆ ที่รู้อยู่ หรือทั้งๆ ที่พยายามจะไม่ให้ล่วงมันก็ล่วงจนได้ ยิ่งไปบีบบังคับหนักเข้า มันก็ยิ่งมีปฏิกิริยามากขึ้น แต่ถ้าหากมีทางระบายความกดดันอันนี้ออกเสียได้ ด้วยความรู้ เรื่องสุญญตาอยู่เสมอๆ แล้ว การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ก็จะมีได้โดยง่ายขึ้น ไม่มีการฝืนหรือต่อสู้อะไรมากมายศีลก็จะบริสุทธิ์ถึงขนาดเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้

ทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่าโสตาปัตติยังคะทั้ง ๔ องค์นี้แม้จะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อเลี่ยงคำแย้งของพวกฆราวาส

เหล่านั้นในเรื่องความยากเกี่ยวกับสุญญตา ก็ยังไม่พ้นจากวงของเรื่องสุญญตาอยู่นั่นเอง ถ้าจะกล่าวอย่างโวหารธรรมดาก็กล่าวได้ว่า เป็นการซ้อนกลบังคับให้รับเอาเรื่องสุญญตาอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น หรือในลักษณะที่ความรู้เรื่องสุญตานั้นจักต้องงอกงามเบิกบานออกไปได้ในอนาคตในตัวมันเองโดยแน่นอน ถ้าเขาจะมีศรัทธาจริงมีศีลจริงดังที่กล่าวมานี้ มันก็ต้องเป็นศรัทธาหรือศีลที่มีมูลมาจากสุญญตาไม่ใช่จากความกระหายต่อสวรรค์ เช่นอยากเป็นเทวดามีวิมานทอง มีนางฟ้า ๕๐๐ เป็นบริวาร หรืออะไรๆ ที่เขาล่อๆ ให้คนหลงกันอยู่ทั่วไปแม้จะเป็นศรัทธาหรือศีลอย่างรุนแรงเพียงใด ก็หาเป็นสิ่งที่แน่นแฟ้นมั่นคง หรือเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าไม่ เพราะฉะนั้น เมื่อจะมีศรัทธาและมีศีลอย่างมั่นคงได้ มันก็ต้องเป็นศรัทธาและศีลที่มีมูลจากการเห็นความว่างจากการมีตัวมีตนเพราะว่าศรัทธาและศีลที่มีมูลมาจากสิ่งอื่นนั้น จะต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่เสมอไป ครั้นถูกหลอกถูกล่อหนักเข้าเจ้าตัวก็จะเบื่อหน่ายต่อศรัทธาและศีลเช่นนั้นขึ้นมาเอง จักเริ่มใช้ปัญญาของตน จนมาพบศรัทธาและศีลที่มีรากคือสุญญตาเข้าวันหนึ่งจนได้ ฉะนั้น ถ้าจะกล่าวอย่างสำนวนชาวบ้าน เราก็อาจจะกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ได้ทรงวางกับดักล่วงหน้าไว้ดีแล้ว จนกระทั่งว่าทำอย่างไรเสียพวกชาวบ้านเหล่านั้นก็ไม่หลุดรอดไปจากวงของเรื่องสุญญตาได้ ทั้งๆ ที่เขากำลังปฏิเสธไม่ยอมรับเรื่องสุญญตาอยู่อยน่างแข็งขันก็ตาม

สรุปความว่า ในหมู่คนที่มีปัญญาแล้ว โดยธรรมชาติที่แท้จริงนั้น เขาย่อมต้องการธรรมะหรือหลักแห่งพุทธศาสนาอันเดียวกัน คือการระงับดับทุกข์เพื่อให้เกิดความสุขด้วยกันทุกคน เพียงแต่ลดหลั่นกันตามสติปัญญาเท่านั้นเอง กล่าวคือเรื่องสุญญตาในระดับหนึ่งที่เหมาะสมแก่บุคคลเหล่าหนึ่งๆ แต่ข้อเสียดายอย่างยิ่งก็คือ คนเหล่านั้นไม่เคยถูกสอนให้ต้องการสิ่งที่จะมาดับทุกข์ตามฐานะของตนๆ ให้เหมาะสมกันกับความทุกข์ของตนๆ แต่เขาได้ถูกสอนให้แล่นเตลิดออกไปนอกลู่นอกทาง คือไปต้องการความสุขชนิดใดชนิดหนึ่งตามที่เขาจะชอบนึกฝันเอาเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องไปติดบ่วงของการเมาสวรรค์เบาบุญที่นักสอนศาสนาบางคนเขาโฆษณากันอยู่ทุกค่ำเช้า ฉะนั้น สิ่งที่ชาวบ้านต้องการจึงไม่ใช่ความดับทุกข์หรือธรรมะที่อาจจะดับทุกข์ตามที่พุทธศาสนาจะมีให้ แต่มันได้กลายเป็นว่า เขาต้องการความสุขตามที่เขาคาดฝันเอาเอง สร้างวิมานในอากาศ ฝันหวานๆ ตามความพอใจของเขาเองไปเสียแล้ว

ข้อนี้เอง เป็นข้อที่ทำให้ทายกทายิกา หรือพุทธบริษัททั้งหลาย เกิดมีความมุ่งหมายที่จะได้อะไรๆ เกินไปจากที่พุทธศาสนาจะให้ได้ ผิดไปจากความมุ่งหมายเดิมแท้ของพระพุทธศาสนา เพราะจับหลักกันไม่ได้ว่าพระพุทธศาสนามุ่งหมายจะอำนวยประโยชน์อันแท้จริงอะไรให้แก่มนุษย์ และหลักธรรมที่จะเป็นเครื่องมือเช่นว่านั้นคืออะไร ฉะนั้น ขอเน้นอย่างสรุปสั้นๆ ว่า

พระพุทธศาสนามุ่งหมายจะให้คนทั้งหลายอยู่ได้ในท่ามกลางของทุกข์โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะอาศัยความรู้และการปฏิบัติในเรื่องสุญญตาหรือความว่างจากตัวตนนั่นเอง หาใช่เพื่อความมัวเมาในสวรรค์วิมาน อย่างที่มีการโฆษณาชวนเชื่ออยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ ทั่วไปไม่และขอให้พวกเราเข้ามจกัเสียใหม่นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเพื่อมิให้เสียเวลา (โปรดอ่านหนังสือ "วิธีระงับดับทุกข์" ของท่านพุทธทาส)

ปัญหาต่อไปก็คือว่า ทำไมพวกเราในสมัยนี้ จึงได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาน้อยเกินไป ในเมื่อเทียบกับประโยชน์ทั้งหมดที่พุทธศาสนาได้มีให้ ไม่มีสันติภาพอันพอควรในหมู่มนุษย์ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์สูงเหนือสัตว์ทั้งปวง จนถึงกับกล่าวได้ว่าสันติภาพมีในหมู่สัตว์เดียรฉานทั่วไปมากกว่า ที่มีอยู่ในหมู่มนุษย์ เพื่อจะตอบปัญหานี้ เราควรจะทำความเข้าใจเสียก่อนว่าคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนานั้นมีอยู่สอบประเภทใหญ่ๆ คือเข้ามาเกี่ยวข้องเพียงสักว่าทำตามบรรพบุรุษหรือตามประเพณีอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นเพราะมีความต้องการในใจอย่างใดอย่างหนึ่งจากศาสนา

สำหรับอย่างแรก คือการถือศาสนาสักว่าทำตามบรรพบุรุษหรือตามประเพณีนั้น ไม่มีผลเป็นชิ้นเป็นอันสำหรับตัวบุคคลนั้นเอง ส่วนการถือศาสนาเพราะมีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก็ยังแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภทคือประเภทที่มีเจตนา

อันบริสุทธิ์ คือเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนาเพื่ออยากพ้นกิเลส พ้นความทุกข์ใจทั้งปวง คนพวกนี้เป็นพวกที่น่าจะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยเขาได้ ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้นไม่มีเจตนาอย่างนั้นเข้ามาก็เพราะหวังจะเอาอะไรโง่ๆ จากพระศาสนา เช่นเอาเครื่องลางของขลังของศักดิ์สิทธิ์ อยากให้มีโชค อยากร่ำรวย ให้ได้ชัยชนะหรือคลาดแคล้วจากศัตรู จากภูตผีปีศาจ และโรคภัยไข้เจ็บ แล้วก็เที่ยวหาวัตถุศักดิ์สิทธิ์มาแขวนไว้ที่คอ จนคอแทบจะทนไม่ไหว โดยไม่มีความรู้เลยว่านั่นคืออะไร มีมูลมาจากอะไรและเพื่ออะไร สิ่งที่ตนคิดว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์นั้นกลับกลายเป็นข้าศึกแก่ตัวเอง ปิดบังปัญญาของตัว

บางพวกก็เข้ามาบวชเพื่อหาความรู้ในทางศาสนาเพื่อจะได้วิชาความรู้นั้นเป็นเครื่องมือยังชีพ หาประโยชน์ทางวัตถุเพื่อตัวเอง เป็นการเพิ่มกิเลสขึ้นอีกอย่างเดียวกันในที่สุดก็ไม่อาจเข้าถึงแก่นของศาสนาได้ เพราะไม่มีเจตน์จำนงค์จะเข้าให้ถึง ไม่มีใจรักที่จะเข้าให้ถึง หรือเห็นว่าสัจธรรมไม่ก่อประโยชน์เป็นเงินเป็นทองทันตาเห็น ฉะนั้นการที่ชาวบ้านลงทุนเพื่อบำรุงกิจการพระศาสนาอันไม่น้อยกว่าร้อยล้านพันล้านบาท จึงไม่ได้รับผลตามความมุ่งหมายของศาสนา ไม่คุ้มค่าเงินที่ใช้ลงทุนไป เพราะเขาไม่ต้องการคำสอนที่แท้ของพระพุทธเจ้า มีความต้องการแต่สิ่งที่ไม่ตรงจุดหมายของพระองค์

จริงอยู่ ความกลัวย่อมเป็นมูลเหตุอันแท้จริงของการเกิด

ขึ้นมาและการตั้งอยู่ได้ของศาสนาทั้งปวง พวกที่กลัวอำนาจอันลี้ลับของผีสางเทวดารวมทั้งพระเป็นเจ้า ก็ต้องการศาสนาไว้เพียงเพื่อจะได้เป็นที่โปรดปรานของผีสางเทวดา และพระผู้เป็นเจ้าทั้งๆ ที่สิ่งทั้งหมดเหล่านี้ก็เป็นเพียงอวิชชาความโง่อย่างหนึ่งเท่านั้น พวกที่กลัวยากจนกลัวโชคร้ายก็หันเข้ามาหาศาสนาเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยขจัดความกลัวเหล่านั้น ส่วนความกลัวของพุทธบริษัทที่แท้จริงนั้น คือกลัวความทุกข์หรือกลัวกิเลสของตัวเอง โดยเห็นว่าเป็นภัยที่ใหญ่หลวงยิ่งกว่าภัยใดๆ หมด พอเกิดมาก็ได้ประสบภัยอันนี้แล้ว และประสบอยู่ต่อไปจนตลอดชีวิต จึงต้องการเครื่องมือกำจัดมันเสีย เพราะเหตุนี้เองพุทธบริษัทที่แท้ที่หวังจะได้รับผลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงต้องรีบสะสางปัญหาข้อนี้โดยมีความต้องการให้ถูกตรงตามจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา แล้วจะประสบสิ่งที่เราต้องการ กล่าวคือสันติภาพอันถาวรของเอกชนและสังคมโดยไม่ต้องสงสัยเลย และนับว่าได้รับสิ่งสูงสุดที่พุทธศาสนาเจตนาจะให้ กล้าท้าให้พิสูจน์ได้ว่าไม่มีอะไรที่สูงยิ่งไปกว่านี้ในการที่จะสร้างสันติภาพให้แก่ตนเองและทุกๆ คนในโลก

บทที่ ๓ ปมเดียวที่ควรแก้

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

มีความคิดเข้าใจผิดในหมู่คนที่ไม่รู้จักพุทธศาสนาจริง ว่าหลักของพระพุทธศาสนาเป็นไปในทางที่จะทำให้คนสิ้นหวังหรือเห็นโลกไปในแง่ร้ายเสียหมด ทำให้คนฟังแล้วเศร้าสร้อยไม่เบิกบาน เพราะพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องสุญญตา (ความว่าง) อนัตตา (ความไม่มีตัวตน) หรือบอกว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสารที่คนควรจะเข้าไปยึดมั่นถือมั่น แม้แต่เรื่องสวรรค์ก็ไม่มีความดีที่เราจะลุ่มหลง ไม่ควรใฝ่ฝันไม่ควรหวัง เพราะเป็นเรื่องของตัณหาและอุปาทาน ไม่ดีไม่วิเศษอย่างที่คนส่วนมากหลงเข้าใจผิดกันอยู่

ชาวต่างประเทศที่เผอิญมาได้ยินได้ฟังดังนี้หรือได้ศึกษาแต่เพียงบางตอน ก็เกิดมีความเห็นไปว่าพุทธศาสนาเพ่งเล็งในแง่ร้าย และยิ่งไปกว่านั้นยังแถมจัดให้เป็นพวกที่ปฏิเสธสิ่งทั้งปวง ซึ่งในที่สุดก็คงไม่ได้รับอะไรเลยเพราะไม่ได้ยึดถือเอาอะไรเลย เมื่อใครมีความรู้สึกดังนี้ ความเห็นของเขาก็จะเดินไปผิดทางเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่งไปทันที สำหรับชาวไทยที่ไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาจนถึงแก่นก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน และถ้าบุคคลพวกนี้มีอาชีพ หรือทำงานเกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยแล้วเขาก็จะทำให้คนอื่นพลอยเห็นผิดตามไป เกิดผลร้ายแก่พุทธศาสนาและประชาชนผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนเข้าใจว่าเขาเป็นผู้มีความรู้จนได้รับเชิญให้มาบรรยายหลักพระพุทธศาสนาและตอบปัญหาแก่ประชาชน ปรากฏอยู่บ่อยๆ ว่าผู้สอนพุทธศาสนาบางคน ได้บิดผันคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อเอาใจ

ประชาชน หรือด้วยอคติเพราะรัก เพราะเกลียด เพราะกลัว และด้วยความหลงงมงายของตนเอง

ส่วนอีกทางหนึ่งนั้น ก็ได้แก่พวกพุทธบริษัทที่ไม่ชอบการเรียนหรือไม่อาจจะเรียนได้ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากที่สุด คนพวกนี้มีแต่ศรัทธาและความเข้มแข็งในการทำบุญให้ทาน เชื่อมั่นในบุญกุศลว่ามีผลเป็นความสุขความเจริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยไม่ต้องการคำอธิบายอย่างใดอีก พวกที่เป็นเช่นนี้ย่อมมองพุทธศาสนาในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือมองในด้านดีอย่างเดียว คิดว่าจะได้นั่นได้นี่ จะเป็นนั่นเป็นนี่ แล้วก็ไม่ฟังเสียงใครๆ หากใครจะกรุณาชี้แจงเรื่องถูกต้องเขาก็ไม่ยอมรับฟัง และยังจะโกรธหรือเห็นว่าผู้ชี้แจงนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิไปด้วยก็ได้ อันตรายก็จะตกแก่ผู้นั้นเอง เพราะเขาไม่รู้จักพระพุทธศาสนาที่แท้จริง

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงไม่ใช่พวกที่มองในแง่ร้าย หรือพวกที่มองในแง่ดี แต่เป็นพวกที่อยู่ตรงกลางเพราะมองเห็นสิ่งทุกสิ่งประกอบอยู่ด้วยทั้งคุณและโทษ แต่แล้วก็ไม่ดีใจในสิ่งที่เป็นคุณหรือทุกข์ใจในสิ่งที่เป็นโทษ แต่จักเป็นผู้มีจิตว่างหรือเฉยอยู่ได้ในทุกสิ่ง การที่มองอะไรๆ เป็นแง่ดีหรือแง่ร้ายไปโดยส่วนเดียวนั้นเป็นความคิดผิด เป็นการมองอย่างเด็กอมมือ คือเห็นอะไรเท่าที่ตัวเห็น แล้วก็ว่ามันเป็นอย่างนั้นไปหมด ฉะนั้น พึงเข้าใจว่าพุทธศาสนามองสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริงทั้งด้านนอกและด้านใน แล้วก็เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นเท่าที่ควรและในลักษณะที่จะ

ไม่เป็นทุกข์แก่ตนแต่ประการใดเลย ไม่มีอาการที่เรียกว่าติดในความดีหรืออึดอัดขัดใจเพราะความชั่วพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่าไม่มีอะไร แต่ยอมรับว่าทุกๆ อย่างมันมี เพียงแต่ว่าทุกๆ อย่างนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา

ที่กล่าวว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือของเรานั้น มิได้หมายความว่าเราไม่มีอะไรหรือไม่รับอะไร ไม่ใช้สอยบริโภคสิ่งใด เราคงมีอะไรหรือบริโภคใช้สอยสิ่งใดๆ ไปตามที่สมควรจะมีจะเป็น แต่ภายในใจนั้น ไม่มีการยึดถือว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นตัวตนของมันหรือของใครเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ได้รับความเย็นใจ เบากายเบาใจอยู่ตลอดเวลานั่นเอง เรียกว่าเรารับมันไว้เพื่อมาเป็นบ่าวเป็นทาสเรา เพื่ออำนวยความสะดวกสบายเท่าที่จำเป็น ไม่ยอมรับรู้อะไรมากไปกว่านั้น ความมีจึงมีค่าเท่ากับไม่มี หรือความไม่มีจึงมีค่าเท่ากับมี แต่ความสำคัญส่วนใหญ่นั้นเราจะมีจิตใจที่ไม่หวั่นไหวไม่ทุกข์ร้อนหรือลิงโลดไปเพราะการได้การเสีย จิตใจชนิดนี้ไม่ต้องการที่จะรับและไม่ต้องการที่จะปฏิเสธ จึงสงบเป็นปกติอยู่ได้ พุทธศาสนาสอนให้เรามีจิตใจอย่างนี้ คือให้มีจิตใจเป็นอิสระอยู่เหนือวิสัยชาวโลก ไม่หวั่นไหวไปตามสถานการณ์ทุกอย่างในโลกจึงอยู่เหนือความทุกข์ทุกอย่าง ทั้งในการคิด การพูด การทำ เพราะมีจิตใจเป็นอิสระจากกิเลสนั่นเอง จริงอยู่พุทธศาสนาปฏิเสธว่าไม่มีอะไรที่ควรสนใจหรือควรได้ แต่ก็ยอมรับว่าสิ่งที่ควรสนใจหรือควรได้นั้นมีอยู่โดยแน่นอน สิ่งนั้นก็คือภาวะ

แห่งไม่มีทุกข์เลย เป็นภาวะที่เกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งใดๆ ทั้งหมดทั้งสิ้นว่าเป็นตัวเราหรือของเรา ไม่ยึดมั่นแม้กระทั่งชีวิต เกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรๆ ทั้งสิ้นที่คนทั่วไปเขายึดถือกัน คือจิตใจเป็นอิสระเหนือสิ่งทั้งปวง เราเรียกสิ่งนี้อย่างสั้นๆ ว่า ความหลุดพ้น เมื่อถามว่าหลุดพ้นจากอะไร ก็ต้องตอบว่า จากทุกสิ่งที่ครอบงำจิตหรือทำจิตไม่ให้เป็นอิสระ

ความสับสนในการจับหลักพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นอุปสรรคอันสำคัญของการที่จะเข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา เพราะต่างคนต่างถือเรื่องนั้นเรื่องนี้ หมวดนั้นหมวดนี้ ว่าเป็นหลักของพระพุทธศาสนา แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะคว้าน้ำเหลวอยู่นั่นเอง คือไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมะให้ประสบผลสำเร็จได้ความไม่สำเร็จยังเนื่องมาจากความยึดมั่นถือมั่นดั้งเดิมของคนนั้นๆ เมื่อเขามีความเชื่ออย่างไรมาก่อน เขาก็ชอบแต่ที่จะดูพระพุทธศาสนาในเหลี่ยมหรือแง่ที่เข้ากันได้กับความรู้หรือความเชื่อที่มีอยู่เป็นทุนเดิมของเขา แล้วก็จะมองข้ามส่วนอื่นไปเสีย นี้เป็นเหตุให้จับหลักที่แท้จริงผิดไป แล้วยังทำให้คนอื่นจับหลักผิดไปด้วย เพราะเขาเป็นมหาเปรียญ เป็นบัณฑิตในทางเผยแพร่พุทธศาสนา และต่างก็แย่งกันบอกผู้ฟังว่านั่นนี่เป็นหลักพระพุทธศาสนา

แม้บางคนจะถามเขาว่า การกราบไหว้อ้อนวอนพระภูมินั้นมิเป็นการเสียความเป็นพุทธบริษัทหรือ นักปราชญ์ชนิดนี้ก็ตอบว่าไม่เสียความเป็นพุทธบริษัทเลย เพราะไม่ได้นับถือพระภูมิ

มากกว่าพระรัตนตรัย นี่เป็นตัวอย่างของการพูดสับปรับแม้คนที่เป็นนักศึกษาชาวต่างประเทศชั้นเยี่ยมยอดก็ยังเวียนหัวแล้วนับประสาอะไรกับที่ทายกทายิกาอย่าง คุณย่า คุณยาย จะไม่เวียนหัว ฉะนั้น เป็นการถูกต้องอย่างยิ่งที่จะกล่าวว่า แม้กระทั่งทุกวันนี้พวกเราชาวพุทธก็ยังจับหลักไม่ได้ว่า หลักของพุทธศาสนาที่แท้จริงเป็นอย่างไร ส่วนพวกที่ไม่เป็นขบถต่อพระพุทธเจ้า ก็อ้างเอาหมวดอริยสัจ หมวดมรรคมีองค์แปด หมวดไตรสิกขา หมวดไตรลักษณ์ หมวดปฏิจจสมุปบาท หรือเช่นหลัก ๓ ประการเรื่องไม่ให้ทำชั่ว ให้ทำแต่ความดีทุกอย่าง และให้ทำจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจดนั้น ว่าเป็นหลักของพุทธศาสนา เห็นกันไปคนละแง่คนละมุม เลยกลายเป็นหมู่ของหลักที่ปักไว้มากๆ ดูสลอนไปหมด จนกระทั่งพวกทายกทายิกาไม่รู้ว่าจะศึกษาเรื่องอะไรดี

ความสับสนอีกทางหนึ่งก็คือ การที่ธรรมะบางหมวดมีถ้อยคำที่เข้าใจไม่ได้ เพราะเหตุว่าเขาได้แปลความหมายของคำนั้นๆ ผิดไปจากความหมายที่แท้จริง หรือพุทธประสงค์เดิมข้อความจึงค้านกัน และเมื่อฉงนมากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งมีผู้เขียนคำอธิบายเพิ่มเติมมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งเขียนเพิ่มเติมมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งผิดไกลออกไปทุกที แต่เนื่องจากคำอธิบายใหม่ๆ นั้นใช้สำนวนโวหารเป็นนักปราชญ์มากขึ้น คนที่ได้ฟังได้พบเห็นก็ยิ่งยึดถือคำอธิบายเหล่านี้กันอย่างเต็มที่ โดยมีความหลงผิดไปว่ายิ่งเข้าใจได้ยากนั่นแหละยิ่งเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา อาการดังที่กล่าวนี้ได้เกิดขึ้นแก่

เรื่องเช่นปฏิจจสมุปบาท จนกระทั่งเกิดคำอธิบายเป็นเล่มสมุดขนาดใหญ่ ได้รับเกียรติอย่างยิ่งและนิยมศึกษากันแพร่หลายอย่างยิ่ง แต่ในที่สุดก็หาสาระอันใดไม่ได้ ใช้เป็นหลักปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามพระพุทธประสงค์เดิม ที่ได้ตรัสเรื่อง-ปฏิจจสมุปบาทนี้ก็ไม่ได้ ถึงแม้คำอธิบายที่เรียกกันว่า อภิธรรมก็ตกอยู่ในลักษณะเพ้อพกเช่นเดียวกัน จนกระทั่งเหลือความสามารถที่จะเข้าใจได้อย่างทั่วถึง หรือจะนำมาใช้ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ได้

เนื่องจากได้พิจารณาเห็นอุปสรรคต่างๆ นานาซึ่งเป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้เราได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา เพราะเหตุเพียงอย่างเดียว คือการที่จับปมยังไม่ได้ คือไม่ได้หลักที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง จนสะดวกที่จะเข้าใจและปฏิบัติให้ตรงกันกับความนึกคิดของคนธรรมดาสามัญ จึงมีความคิดเกิดขึ้นว่าเราควรจะชำระสะสางปัญหาข้อนี้กันเสียที เพื่อให้ได้หลักที่ใช้ได้เป็นวงกว้างทั่วๆ ไปแก่มนุษย์ทุกคน สำหรับจะได้ถือเอาไปเป็นหลักเพื่อปฏิบัติตามทางของเขาเอง เพราะธรรมะเป็นสัจธรรม เป็นของกลาง เป็นของธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเรื่องศีลธรรมที่คนบัญญัติเอาได้ตามสมควรแก่สถานการณ์ที่แวดล้อมอยู่ แต่การที่จะทำอย่างนี้ก็จำเป็นที่จะต้องระมัดระวังในการที่จะรักษาหลักเดิมๆ ไว้อย่างสมบูรณ์ ให้ลงรอยกันได้กับหลักพุทธศาสนาทั่วไปทั้งหมด จนเป็นที่ยอมรับสำหรับพวกพุทธบริษัทผู้คงแก่เรียนทั้งหลายได้ด้วย และให้เข้าใจ

ง่ายๆ แม้ในหมู่พุทธบริษัทที่ไร้การศึกษา เช่นพวกทายกทายิกา หรือคุณย่าคุณยายด้วย

เมื่อเป็นดังนี้ ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้องมีการแปลงการใช้ถ้อยคำให้เป็นคำธรรมดาสามัญ ที่อาจจะเข้าใจได้ทันทีสำหรับคนทั่วไป แต่เนื้อความนั้นเป็นเช่นเดียวกันกับที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ และที่สำคัญก็คือ ให้สามารถใช้ปฏิบัติได้ทันทีโดยไม่ต้องศึกษาอะไรให้ยุ่งยาก แม้คนที่มีการศึกษาน้อยหรือคนชราคนเจ็บร่อแร่จวนจะตายอยู่แล้วก็ยังมีโอกาสที่จะเข้าใจธรรมะได้ทันเวลา เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าคำอธิบายต่อไปนี้จะแปลกจากที่เคยได้ยินได้ฟังไปบ้าง ก็อย่าประหลาดใจจนถึงกับไม่ยอมอ่านเอาเสียเลยหรืออ่านอย่างไม่สนใจ เพราะเข้าใจว่าเป็นการกล่าวเอาตามอัตโนมัติตามชอบใจมากเกินไป ขอให้ทราบความตั้งใจของผู้กล่าว ว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องกล่าวในลักษณะเช่นนี้ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของพุทธบริษัทนั่นเอง

วิธีที่ได้ปรับปรุงใหม่ และใคร่จะขอเสนอ ก็มีอยู่เพียงสั้นๆ ว่า เราไม่ต้องศึกษาเรื่องอะไรเลยนอกจากเรื่อง "อัตตา" "ตัวตน" และ "ของตน" ยังไม่ต้องคำนึงถึงพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ หรือคำนึงถึงข้อธรรมะชื่อนั้นชื่อนี้แต่ประการใดเลย รวมทั้งไม่ต้องคำนึงถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาด้วย ฉะนั้น เราจะแอบพระคัมภีร์ทั้งหมดไปไว้เสียทางหนึ่งก่อน เพราะความยุ่งยากมากมายของพระคัมภีร์เหล่านั้นจะทำให้

อ่อนเพลียลงไปเปล่าๆ เราจะมุ่งศึกษาค้นคว้าพินิจพิจารณาตรงไปยังสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" อย่างเดียวเท่านั้น ในแง่ในมุมที่เกี่ยวกับความทุกข์และความดับทุกข์สิ้นเชิง เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "แต่ก่อนก็ดี เดี๋ยวนี้ก็ดี ฉันบัญญัติกฎเกณฑ์เฉพาะเรื่องอันเกี่ยวกับความทุกข์ และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์"

ฉะนั้น เราจะพิจารณากันว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้มันทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมาอย่างไร แล้วเราจะจัดการกับมันอย่างไรเริ่มตั้งแต่ชั้นที่จะทำลายตัวเราชนิดอันชั่วร้าย ให้เหลืออยู่แต่ตัวเราชนิดที่ดีๆ แล้วค่อยๆ บันเทายึดถือในตัวเราชั้นดีให้น้อยลงๆ จนกระทั่งถึงขั้นสุดท้าย คือไม่มีความรู้สึกของ "ตัวเรา-ของเรา" ชนิดใดๆ เหลืออยู่ในใจเลย เรื่องมันก็จบกันเพียงเท่านี้ และเป็นการจบเรื่องหมดทั้งพระไตรปิฎกหรือทั้งหมดในพระพุทธศาสนา แล้วผู้นั้นก็จะประสบสันติสุขอันถาวรไม่ว่าจะอยู่ในสภาพเช่นไร เพราะสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้มันเป็นเหตุของความทุกข์ทุกอย่าง สิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา" และ "ของเรา" นี้ ก็มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า "อหังการ" และ "มมังการ" ถ้าเป็นคำทางจิตวิทยา จะเรียกว่า "อัตตา" และ "อัตตนียา" ก็ได้ ทั้งหมดนี้ก็หมายถึงจิตที่กำลังกลัดกลุ้มอยู่ด้วยความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวจัด กำลังดิ้นรนทุกอย่างเพื่อจะทำตามใจตน โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีใดๆ

อุปาทาน คือการยึดมั่นถือมั่นทางจิตใจ เช่นยึดมั่นใน

เบญจขันธ์ คือร่างกายและจิตใจรวมกันว่าเป็น “ตัวตน” และยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ถูกใจอันมาเกี่ยวข้องด้วยว่าเป็น “ของตน” หรือที่ละเอียดลงไปกว่านั้นก็ยึดถือจิตส่วนหนึ่งว่าเป็น “ตัวเรา” แล้วยึดถือเอารูปร่างกาย ความรู้สึก ความจำ และความนึกคิดสี่อย่างนี้ว่าเป็น “ของเรา” พุทธภาษิตมีอยู่ว่า “เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั่นแหละเป็นตัวทุกข์” ฉะนั้นคนที่มีอุปาทานยึดมั่นว่า “ตัวเรา” ว่า “ของเรา” จึงมีเบญจขันธ์ที่เป็นทุกข์ คือแสดงอาการที่ทนได้ยากแก่บุคคลนั้น และแสดงอาการที่น่าเกลียดน่าเอือมระอาแก่บุคคลที่ได้พบเห็นทั่วไป ส่วนเบญจขันธ์ที่ไม่มีอุปาทานครอบงำนั้น หาเป็นทุกข์ไม่ ฉะนั้น คำว่าบริสุทธิ์หรือหลุดพ้น จึงหมายถึงการหลุดพ้นจากอุปาทานว่า “ตัวเรา” ว่า “ของเรา” นี้โดยตรง ดังมีพระพุทธภาษิตว่า “คนทั้งหลายย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน” ถ้ายังมีอุปาทานก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ สิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา-ของเรา” นั่นแหละเป็นบ่วงทุกข์ที่คล้องหรือร้อยรัดผูกพันเราทั้งหลายอยู่ ถ้าเราตัดบ่วงนี้ให้ขาดไม่ได้อยู่เพียงใด เราก็จะต้องเป็นทุกข์อยู่เรื่อยไป

ความหลุดพ้น (วิมุติ) เป็นวัตถุที่ประสงค์มุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธภาษิตตรัสเป็นใจความว่า “พรหมจรรย์นี้ มิได้มีลาภสักการะสรรเสริญเป็นอานิสงส์ มิได้มีกามสุขในสวรรค์เป็นอานิสงส์ มิได้มีการเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับพรหมในพรหมโลกเป็นอานิสงส์ แต่ว่ามีวิมุติเป็นอานิสงส์

ดังนี้" วิมุติในที่นี้ก็หมายถึงความหลุดพ้นจากอำนาจของลาภสักการะ สรรเสริญของกามสุขในสวรรค์ ของความอยากเป็นพรหม แต่ความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" นั่นแหละ เป็นตัวการที่หวังลาภสักการะสรรเสริญ ทั้งกามสุขในสวรรค์หรือความเป็นพรหมเพราะมันเป็นความรู้สึกที่อยากได้อยากเป็นอยากเอา ถ้ามีการได้การเป็น ด้วยอุปาทานนี้เพียงใดแล้ว ความทุกข์ย่อมเกิดอยู่เสมอไป ต่อเมื่อเอาอุปาทานนี้ออกไปเสียแล้ว การได้การเป็นทั้งหลายจึงจะไม่เป็นทุกข์

ใจความสำคัญอยู่ตรงที่มีการได้การเอาการเป็นด้วยอุปาทาน อีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นการได้การเอาการเป็นด้วยสติปัญญาไม่มีอุปาทาน และคำว่าสติปัญญาในที่นี้หมายถึงสติปัญญาที่แท้จริง ไม่ใช่สติปัญญาชนิดอุปาทานครอบงำไว้แล้ว เช่นสติปัญญาของปุถุชนทั้งหลายในเวลานี้ ที่นับถือกันว่ามีการศึกษาทางโลกก้าวหน้าเจริญที่สุด ส่วนจิตใจของเขากลับจมดิ่งอยู่ภายใต้อำนาจของอุปาทาน ชนิดที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" สติปัญญาของเขาจึงไม่บริสุทธิ์สะอาดหมดจด ดังนั้นจึงไม่ใช่ปัญญาตามความหมายของพุทธศาสนา เขาไม่มีชีวิตอยู่ด้วยการควบคุมของสติปัญญา แต่มีชีวิตอยู่ภายใต้การควบคุมของอุปาทานว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้เสมอไป

บรรยากาศของโลกสมัยนี้ จึงมีแต่ความเห็นแก่ตัวจัดกลุ่มอยู่ทั่วไปหมด และเข้มข้นยิ่งขึ้นทุกทีๆ นั่นแหละคือพิษสงของสิ่ง

ที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของ" เป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงที่ชาวโลกกำลังประสบอยู่ ถึงกับทำให้นอนตาหลับไม่ได้ ทั้งๆ ที่อวดอ้างอยู่ว่าอะไรๆ ก็เจริญ การศึกษาก็เจริญประดิษฐกรรมและอุตสาหกรรมก็เจริญ แต่ความทุกข์ที่ทรมานด้านจิตใจของคนกลับถูกสลัดให้พ้นออกไปไม่ได้ ก็เพราะอำนาจของสิ่งนี้ สิ่งเดียวเท่านั้น คือความเห็นแก่ตัวจัด ฉะนั้นแม้ว่าคนสมัยนี้จะได้ทำตนให้มีประสิทธิภาพในการงานมากขึ้นเท่าใด ประสิทธิภาพเหล่านั้นๆ ก็มีแต่จะพาให้คนไหลไปสู่สังสารวัฏฏ์ คือความทุกข์ซ้ำๆ ซากๆ ไม่สิ้นสุด ไม่มีส่วนที่จะไหลไปใกล้นิพพานหรือความพ้นทุกข์ กล่าวคือสันติภาพอันแท้จริงและถาวรได้เลย มีแต่จะยิ่งห่างออกไปๆ จากสันติภาพที่แท้จริง

ฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า ความสามารถของชาวโลกเราสมัยนี้ มีแต่จะกลายเป็นความสามารถที่ผิดทางไปเสียทั้งนั้นแล้วเราจะปรารถนามันไปทำไมกัน จงเอาสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นี้ออกไปเสียก่อน โลกนี้จึงจะมีความสามารถหรือการกระทำที่พึงปรารถนา นี่แหละคือความสำคัญใหญ่ยิ่งที่ควรศึกษาเรื่อง "ตัวเรา-ของเรา" และขอร้องให้ถือว่าเป็นหัวข้อเพียงหัวข้อเดียว สำหรับการศึกษาพุทธศาสนาของคนทุกคน ในฐานะที่เรียกได้ว่าเป็นบทเรียนสากล เป็นการเรียนลัดโดยไม่ต้องจำกัดว่าเป็นพุทธศาสนาหรือเป็นศาสนาไหนหมดเพราะมนุษย์ทั้งหมดย่อมมีปัญหาอย่างเดียวกันมีหัวอกเดียวกันไม่ว่าเขาจะเป็นชนชาติอะไร อยู่ที่มุมโลก

ไหน หรือถือศาสนาอะไร โลกทั้งหมดกำลังเดือดร้อนเพราะ "ตัวเรา" ตัวเดียวเท่านี้เอง รวมความว่า สังคมเดือดร้อนและเอกชนก็หาความสุขแท้จริงไม่ได้ แม้ว่าจะสมบูรณ์ด้วยทรัพย์-สมบัติ อำนาจวาสนา หรือสติปัญญาก็ตาม ก็เพราะสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" หรือความเห็นแก่ตัวจัดนั่นเอง

เราจะต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อนว่า ไม่ใช่เป็นเพราะพระเจ้าลงโทษเรา หากแต่ว่ามันเป็นความเดือดร้อนของเราเอง ที่เกิดมาจากพิษสงของการถือว่ามี "ตัวตน-ของตน" เมื่อมนุษย์เดือดร้อนหนักเข้าๆ ก็คิดค้นวิธีที่จะกำจัดความเดือดร้อนเหล่านั้น มนุษย์จึงได้ค้นพบหลักต่างๆ นานาว่าเราควรปฏิบัติต่อกันอย่างนี้ ต่อตัวเราเองอย่างนี้ แล้วสมมติสิ่งที่ตั้งแห่งความเชื่อว่าเป็น "พระเป็นเจ้า" เพื่อจะทำให้คนเชื่อหรือยึดมั่นอย่างแน่นแฟ้นทีเดียว แท้จริงนั้นการที่ความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้องปรากฏออกมานั่นแหละคือการที่พระเป็นเจ้าอันแท้จริงได้ปรากฏขึ้นแล้ว ดังนั้นทุกคนก็ควรจะเห็นได้ด้วยตนเองว่า เราต่างหาก ที่สร้างพระเจ้าขึ้นมา

พระพุทธศาสนาต้องการขจัดทุกข์ภัยอันเกิดจาก "ตัวตนของตน" เหล่านี้ จึงได้มีหลักปฏิบัติเป็นขั้นๆ ไปนับแต่ต้นจนปลาย โดยไม่เกี่ยวกับสิ่งภายนอกเช่นผีสางเทวดาพระผู้เป็นเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายอื่นใดเลย แต่ไม่อยากขัดคอใครตรงๆ ในเรื่องพระเป็นเจ้า เรื่องนรก หรือเรื่องสวรรค์ จึงปล่อยเรื่องเหล่านี้ไป

ตามความเชื่อและความประสงค์ของคนที่อยากจะเชื่อ ถ้าหากจะนำเรื่องเหล่านั้นเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ก็นำมาเพียงเป็นเครื่องช่วยบุคคลที่มีปัญญาอ่อน หรือบุคคลที่เคยมีความเชื่ออย่างนั้นมาก่อน จะได้อาศัยเป็นกำลังใจสำหรับจะละความชั่วและทำความดีเท่านั้น เพราะเขายังไม่สามารถกำจัด "ตัวตน-ของตน" โดยสิ้นเชิงได้ จึงไม่ถือว่าเรื่องเหล่านั้นเป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะเหตุผลง่ายๆ ที่ว่าแม้เขาจะเว้นความชั่วทุกอย่าง กระทำความดีทุกอย่าง กระทั่งไปเกิดในสวรรค์มีความสุขแบบเทวดาแล้ว เขาก็ยังไม่พ้นจากการบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" จักต้องหัวเราะบ้างร้องไห้บ้างอยู่ในสวรรค์เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เขาจึงต้องมีหลักเกณฑ์อันอื่นซึ่งสูงไปกว่านั้น กล่าวคือหลักปฏิบัติที่สามารถกำจัดอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" เสียได้โดยสิ้นเชิง ทั้งเป็นหลักการที่สามารถใช้ได้ทั่วไปไม่ว่าในหมู่มนุษย์หรือหมู่เทวดา แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้น เราต้องการกันที่นี่และเดี๋ยวนี้ เพราะฉะนั้นขอให้คนที่ใหม่ต่อพุทธศาสนาจงเข้ามาสนใจพุทธศาสนาโดยจับแต่ปมอันนี้ เพื่อให้เข้าถึงพุทธศาสนาตัวแท้เสียก่อน และตัวเองจะได้ไม่ไขว้เขว หรือสอนใครผิดๆ ต่อไปอย่างน่าสงสาร

เราต้องไม่ลืมว่ามันมีสิ่งๆ หนึ่งซึ่งทำให้สังคมไม่เป็นสุขและทำให้เอกชนไม่ได้รับความสงบเย็น และถ้าไม่กำจัดสิ่งนี้ให้ออกไปเสียแล้ว มนุษย์เราก็แทบจะกล่าวได้ว่าเกิดมาเพื่อความ

ทนทุกข์ทั้งนั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือไม่ได้รับสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นเราควรแข่งขันกันในการค้นคว้าให้พบว่าเราจะต้องทำอย่างไร มนุษย์จึงจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดซึ่งมนุษย์ควรจะได้รับ และจักต้องเป็นสิ่งทั่วไปแก่มนุษย์โดยตรง โดยน้ำมือของมนุษย์ ไม่ต้องไปหวังในความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าหรือพระศาสดาต่างๆ เพราะถ้ายิ่งไปหวังพระผู้เป็นเจ้าหรือศาสดาต่างๆ แล้ว ก็มีแต่จะถูกดึงให้ไกลออกไปจากตัวแท้ของสิ่งที่จะกำจัดทุกข์ยิ่งขึ้นไปอีก

ฉะนั้น จึงต้องยืนยันในข้อที่ว่า เอาพระเป็นเจ้าเอาพระ-ศาสดาต่างๆ หรือแม้กระทั่งพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ไปเก็บไว้เสียที่อื่นก่อน แล้วมาสนใจสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน-ของตน" ให้จริงจังเด็ดขาดลงไป ครั้นทำสำเร็จได้ผลแล้ว พระเป็นเจ้าหรือพระศาสดาต่างๆ หรือแม้กระทั่ง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะพรูกันมาหาเราเอง หรือมีเต็มเปี่ยมอยู่แล้วในการกระทำเสร็จไปแล้วนั่นเอง เพราะความบริสุทธิ์สะอาดหมดจดจาก "ตัวเรา-ของเรา" นั้นต่างหาก คือองค์พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ที่แท้จริง หรือเป็นพระเจ้าที่แท้จริง เป็นที่พึ่งได้จริงๆ ถ้าผิดไปจากนั้นแล้วก็เป็นเพียงเปลือกนอกของพระเจ้า หรือของพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นจน-กระทั่งเกิด "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาอีกแบบใหม่ๆ แปลกๆ เมื่อเป็นดังนี้ แทนที่มนุษย์จะจัดการกับ "ตัวตน" หรือ"ของตน" เรื่อง

ก็กลับกลายเป็นว่ามนุษย์ถูก “ตัวตน” และ “ของตน” หลอกลวงหนักยิ่งขึ้นไปอีก จนหาสันติภาพไม่ได้ ทั้งในวงของหมู่นักบวชตามวัดวาอารามต่างๆ ตลอดจนชาวบ้าน นี่แหละคือข้อที่เราจะต้องเห็นกันได้ถูกต้อง เพราะศัตรูที่จะต้องกำจัดร่วมกันมีเพียงสิ่งเดียว คือสิ่งที่เรียกในที่นี้ว่า “ตัวตน-ของตน” นั่นเอง ซึ่งเมื่อกำจัดเสียได้แล้ว ก็จะประสบสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” คือความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ใจทั้งปวง

เพื่อความสะดวกในการศึกษา เราอาจจะแบ่ง “ตัวตน” ออกได้เป็นชั้นๆ คือ ตัวตนที่ชั่ว ตัวตนที่ดี ตัวตนที่เบาบางลงๆ และตัวตนที่ว่างจากความรู้สึกว่ามี “ตัวตน” รวมเป็น ๔ ชั้นด้วยกัน การปฏิบัติเกี่ยวกับตัวตนก็มีเป็น ๓ ชั้นคือ (๑) กำจัดตัวตนที่ชั่วให้สูญสิ้นไป (๒) สร้างตัวตนที่ดีขึ้นมาและ (๓) ทำตัวตนนั้นให้เบาบางลงจนกระทั่งไม่มีเหลือ สมตามหลัก ๓ ข้อที่เรียกว่าหัวใจพุทธศาสนา กล่าวคือละชั่ว ทำดี และทำใจให้ขาวบริสุทธิ์ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์ทุกคน การเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นของพุทธเจ้าซึ่งชื่อสิทธัตถะโคตมะนั้น เป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธความเป็นเจ้าของธรรมะหรือความเป็นเจ้าของพุทธศาสนาโดยสิ้นเชิง และทรงยืนยันว่าธรรมะเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง พระองค์ทรงค้นพบในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งซึ่งต้องการค้นให้พบสิ่งที่จำเป็นแก่มนุษย์ และทรงค้นเฉพาะแต่ในแง่ที่จะเป็นความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง แล้วก็ทรง

เคารพธรรมะนั้น พร้อมทั้งชักชวนคนทุกคนให้เคารพธรรมะและเข้าให้ถึงธรรมะ ทั้งประกาศไว้ด้วยว่า "สิ่งที่ควรเข้าให้ถึงและเคารพนั้นหาใช่พระองค์ไม่ แต่เป็นธรรมะ อย่ามาเคารพที่เนื้อที่ตัวของพระองค์"

ทั้งหมดนี้เป็นเหมือนกับการประกาศว่า ธรรมะนั้นเป็นของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ โดยมนุษย์ และพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นต้องหมายถึงธรรมะบริสุทธิ์หรือธรรมะล้วนๆ ที่กล่าวนี้ต้องไม่เป็นของผู้ใดหรือของศาสดาองค์ใด ซึ่งมีแต่จะกลายเป็นเรื่อง "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาอีก แม้จะมีชื่อว่าพุทธศาสนา ก็ให้มีความหมายแต่เพียงว่าเป็นคำสอนของผู้รู้ถึงที่สุดแล้ว จะเป็นใครก็ได้ และสิ่งที่รู้แล้วนำมาสอนนั้นก็คือธรรมะ ฉะนั้น ให้มองเห็นว่าพุทธศาสนากับธรรมะเป็นสิ่งๆ เดียวกัน อย่าให้ธรรมะกลายเป็นของนิกายนั้นนิกายนี้ เพราะเมื่อนิกายนั้นสอน นิกายนี้จะไม่ยอมฟังไม่ยอมอ่าน จึงจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือกำจัด "ตัวตน-ของตน" อันเป็นศัตรูร่วมกันที่ร้ายกาจของมนุษย์ได้

บทที่ ๔ การเกิดขึ้นแห่งอัตตา

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

การเกิดขึ้นแห่ง "อัตตา" นั้น มาจากจิตที่ตั้งไว้ผิด พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่า "จิตที่ตั้งไว้ผิดย่อมนำมาซึ่งอันตรายซึ่งร้ายยิ่งกว่าอันตรายที่ศัตรูใจอำมหิตจะพึงกระทำให้ จิตที่ตั้งไว้ถูกจะนำมาซึ่งประโยชน์มากกว่าคนที่หวังดีที่สุด มีบิดามารดาเป็นต้น

ทั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นโทษของการที่ตั้งจิตไว้ผิด แต่สิ่งที่มนุษย์ในโลกกำลังกลัวกันนั้นหาใช่จิตที่ตั้งไว้ผิดไม่ เพราะเขายังไม่รู้จักสิ่งๆ นี้ และไม่เคยคิดถึงสิ่งๆ นี้ จึงไปสนใจกลัวสิ่งซึ่งไม่น่ากลัวเท่าสิ่งๆ นี้ เช่นกลัวลัทธิการเมืองฝ่ายตรงกันข้ามบ้าง กลัวสงครามหรือการอดอยาก กลัวผีสางกลัวเทวดา กลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ กลัวกันจนถึงกับหมดความสุข หรือกลายเป็นความทุกข์ทั้งกลางวันและกลางคืน

ทุกข์ภัยทั้งหมดของโลกมาจากจิตที่ตั้งไว้ผิดนี่เอง คือจิตที่ตั้งไว้ผิดก็ทำให้เกิดลัทธิที่ไม่พึงปรารถนาขึ้น ทำให้เกิดการอดอยาก การเบียดเบียน และการสงคราม ฯลฯ เมื่อสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว ชาวโลกก็หาได้สนใจไม่ว่ามันเกิดขึ้นจากอะไรกันแน่ จึงจัดการแก้ไขไปอย่างผิดๆ กระทำไปด้วยความกลัวเพราะไม่มีธรรมะ ซึ่งสามารถขจัดความกลัวออกไปเป็นอย่างดี (แม้ลำพังความกลัวล้วนๆ ท่านก็ถือว่าเป็นจิตที่ตั้งไว้ผิดเหมือนกัน) เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่ามีจิตที่ตั้งไว้ผิดอยู่เป็นตอนๆ ต่อเนื่องกันไปหลายระดับ เมื่อไม่มีการตั้งจิตไว้ในลักษณะที่ถูกต้องเลย สิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” หรือความเห็นแก่ตัวจัด ความเห็นว่ามีตัวมีตน

จึงเต็มไปหมด แม้กระนั้นก็ไม่มีใครเอาใจใส่ ไม่สนใจว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร จนทำให้โลกนี้ตกอยู่ในสภาพที่อยู่ใต้กะลาครอบของอวิชชา คือความมืดมนอลเวงเต็มไปด้วยปัญหายุ่งยาก ซึ่งสรุปแล้วก็คือความทุกข์ แล้วก็แก้ไขความทุกข์กันไปเรื่อยๆ ด้วยอาการที่รู้สึกว่าตื่นเต้นสนุกดี คือได้ลองฝีมือใช้ความรู้ใหม่ๆ แปลกๆ แม้จะแก้ไขความทุกข์ของโลกไม่ได้ ก็ยังเพลิดเพลินอยู่ด้วยความรู้หรือความสามารถใหม่ๆ เหล่านั้น เป็นเสมือนเครื่องหลอกให้อุ่นใจไปทีก่อนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด อาการเช่นนี้เอง ที่เป็นเครื่องปิดบังไม่ให้ไปสนใจถึงต้นเหตุอันแท้จริงของวิกฤตการณ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่สนใจในเรื่องจิตที่ตั้งไว้ผิดกล่าวคือ "อัตตา" กระแสแห่งการมี "ตัวตน-ของตน" จึงไหลไปเรื่อย ฉะนั้น ทำให้เราเห็นได้ว่า กำเนิดของอัตตาหรือ "ตัวเรา-ของเรา" ก็คืออวิชชา

น่าประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือใครๆ ก็พยายามจะแสดงตนว่าเป็นผู้รู้จักอวิชชา และให้ความหมายของอวิชชากันไปเองตามชอบใจ ดูประหนึ่งว่าเขาเป็นผู้เข้าใจหรือรู้จักอวิชชาอย่างแจ่มแจ้ง แต่แล้วก็เป็นที่น่าขบขันที่ความรู้นั้นใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้แม้แต่นิดเดียว และยังแถมเข้ากันไม่ได้กับความหมายของอวิชชาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ อวิชชาไม่ได้หมายถึงความไม่รู้อะไรเลยแต่เพียงอย่างเดียว กลับจะหมายถึงรู้อะไรมากมายไม่มีที่สิ้นสุดด้วยซ้ำไป แต่เป็นความผิดทั้งนั้น คือเห็นกลับตรงกันข้ามไปหมด เช่นเห็นมูลเหตุของความทุกข์เป็นมูลเหตุของความสุขไป

อย่างที่เรียกว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เขาไม่เห็นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าความทุกข์นั้นมันอะไรกันแน่ อะไรเป็นมูลเหตุที่แท้จริงของความทุกข์ สภาพที่ปราศความทุกข์จริงๆ นั้นเป็นอย่างไร และวิธีปฏิบัติอย่างไรคนเราจึงจะเข้าถึงสภาพที่ไม่มีความทุกข์

เราอาจจะกล่าวได้ว่า ความรู้ชนิดใดๆ มากมายเท่าใดก็ตาม ถ้าปราศจากความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมานี้แล้ว ต้องถือว่าเป็นอวิชชาทั้งนั้น คือเป็นความรู้ที่ใช้ไม่ได้เลยในการที่จะกำจัดความทุกข์ ฉะนั้น ถ้าจะมีคำแปลที่ถูกต้องรัดกุมของคำว่าอวิชชาแล้ว จะต้องแปลว่า ธรรมชาติที่ปราศจากความรู้ชนิดที่จะดับทุกข์ได้ หรือกล่าวว่าสภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ดับทุกข์ได้ นั่นแหละคืออวิชชาดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยเฉพาะ คือตรัสเอาความไม่รู้อริยสัจจ์ทั้ง ๔ ว่าเป็นอวิชชา หมายความว่า แม้เขาจะมีความรู้มากมายเท่าไรอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าไม่รู้อริยสัจจ์ทั้ง ๔ แล้วก็ถูกจัดว่าเป็นอวิชชา ฉะนั้น จึงทำให้เรามองเห็นได้ชัดเจนอีกว่า โลกเรากำลังอยู่ใต้กะลาครอบของอวิชชาหรือความรู้ที่ไม่ใช่วิชชาของพระพุทธเจ้า จึงไม่สามารถจะช่วยชาวโลกได้ ในที่สุดก็เข้าทำนองที่เรียกว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” กล่าวคือ ความรู้ชนิดนั้นจะกลายเป็นเครื่องทำให้โลกวินาศอยู่ภายใต้ความรู้นั้นเอง

ตามหลักธรรมะในพุทธศาสนา พึงทราบไว้เสียก่อนว่าบรรดาเรื่องราวต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่จิตนั้น ต้องมีสิ่งที่เรียกว่า

อารมณ์เป็นที่ตั้งอาศัย หรือที่เรียกว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยสำคัญ "อารมณ์" แปลว่าสิ่งอันเป็นที่ยึดด้วยความยินดี แต่ความหมายอันแท้จริงนั้น เป็นที่ยึดหน่วงเพื่อยินดีก็ได้หรือไม่พอใจก็ได้ แล้วแต่ว่าจิตนั้นได้รับการอบรมมาอย่างไร คือมีอวิชชานั่นเอง เมื่อตาหูจมูกลิ้นกายกระทบรูปเสียงกลิ่นรสวัตถุ ก็เกิดความรู้สึก แต่ความรู้สึกของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน และอาจรู้สึกตรงกันข้ามก็ได้ แม้จะเป็นไปในทางใจก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นมาของ "ตัวตน-ของตน" ด้วยกันทั้งนั้น เว้นเสียแต่ว่าจิตนั้นเป็นจิตที่หมดอวิชชาโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นมูลเหตุให้เกิด "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาเพราะอาศัยสิ่งที่เรียกว่าอารมณ์เป็นเหตุปัจจัย ถ้าเป็นอารมณ์ร้ายก็เกิด "ตัวตน" อย่างร้าย ถ้าเป็นอารมณ์ดีก็เกิด "ตัวตน" อย่างดี

เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวตนเป็นของตนเกิดขึ้นมาอย่างเต็มในรูปนี้แล้ว ก็นับได้ว่าการเกิดหรือชาติใหม่ได้ปรากฏขึ้นมาแล้ว และหลังจากนั้นความทุกข์จักต้องตามมาโดยสมควรแก่กรณี คือมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนในกรณีของผู้ที่หมดอวิชชาเช่นพระอรหันต์นั้น ท่านไม่มีความรู้สึกว่าพอใจหรือไม่พอใจ กล่าวคือไม่คิดปรุงให้เป็นอารมณ์ดีหรือเป็นอารมณ์ร้ายขึ้นมาได้ ความรู้สึกว่า "ตัวเรา-ของเรา" จึงไม่มีช่องทางที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาบันดาล มีแต่วิชชาที่แท้จริงอยู่ประจำ การกระทบของอายตนะทางตาหูจมูกลิ้นกายใจก็เป็นแต่สักว่าการกระทบ

พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้วก็สิ้นสุดลง ไม่คิดปรุงเป็นความรู้สึกหรือเป็นความอยากขึ้นต่อไป ความรู้สึกว่า "ตัวตน-ของตน" จึงไม่เกิดขึ้น เพราะกระแสแห่งการเกิดถูกตัดตอนเสียแล้วตั้งแต่ในขั้นของการกระทบทั้งหมดนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเพราะอวิชชามีอยู่อารมณ์จึงเกิดมีความหมายขึ้นมา จิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาย่อมคิดปรุงเป็นความรู้สึกที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" เนื่องมาจากอารมณ์นั้นๆ

อารมณ์ที่ประทับใจแรงและนาน เราเรียกเป็นอารมณ์ใหญ่อารมณ์ที่มีความประทับใจนิดหน่อย เรียกอารมณ์เล็ก ส่วนที่อยู่ในระหว่างนั้นเรียกว่าอารมณ์ธรรมดา กรรมต่างๆ ที่กระทำลงไปก็สุดแต่กำลังของอารมณ์ที่ใหญ่หรือเล็ก อารมณ์ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมขนาดใหญ่ ย่อมมีกำลังมากพอที่จะทำให้ร่างกายสั่นหรือใจสั่น หมายความว่ามีการประทับใจมาก จึงมีเจตนามาก มีผลเกิดขึ้นคือทำให้เกิด "ตัวเรา-ของเรา" ชนิดที่ใหญ่หลวง ทำให้เกิดความระส่ำระสายเป็นทุกข์อย่างยิ่งถ้าอารมณ์น้อยก็เป็น "ตัวเรา-ของเรา" อย่างน้อย และมีความทุกข์น้อย ฉะนั้น จึงเป็นตัวตนอย่างมนุษย์ธรรมดาก็ได้ ฉะนั้น ใครจะเป็นตัวตนอย่างสัตว์นรกหรือสัตว์เดียรฉานก็ได้ หรือเป็นตัวตนอย่างเทวดา หรือพรหมก็ได้

ในกรณีที่เป็นตัวตนอย่างมนุษย์นั้น ก็อาจจะผิดแปลกแตกต่างกันไปอีก ทั้งนี้แล้วแต่ความรู้สึกว่าตัวเองเป็นอะไรในขณะ

นั้น เช่นเป็นบิดามารดา เป็นลูกหลาน เป็นภรรยาสามี เป็นคนรวยเป็นคนจน เป็นนายเป็นบ่าว เป็นคนสวยคนไม่สวย เป็นคนแพ้คนชนะ กระทั่งรู้สึกว่าตัวเป็นคนโง่หรือเป็นคนฉลาด เป็นคนมีบุญ มีบาป คนดีคนชั่ว คนมีสุขหรือคนมีทุกข์ดังนี้เป็นต้น นี้คือ "ตัวตน" ที่ถูกปรุงขึ้นมาด้วยอวิชชาในรูปต่างๆ กัน ล้วนแต่จะต้องเป็นทุกข์เพราะความยึดถือว่าเป็นอย่างนั้นๆ ด้วยกันทั้งนั้น เพราะจะต้องมีความเห็นแก่ตัวตามความเข้าใจว่าตัวเป็นอย่างไร

ก่อนแต่จะเกิดความยึดถือขึ้นมานั้น จะต้องเกิดสิ่งที่เรียกว่า "ตัณหา" ขึ้นก่อน ตัณหาแปลว่าความอยาก เมื่อมีความอยากชนิดหนึ่งชนิดใดในสิ่งใดก็ตาม สิ่งที่เราเรียกกันว่าความยึดถือหรืออุปาทานก็เกิดขึ้น เพราะในความรู้สึกอยากนั้นเอง จะต้องมีความรู้สึกเป็นตัวผู้อยากรวมอยู่ด้วยเสมอไป อารมณ์ถูกใจก็เกิดความอยากขึ้นชนิดหนึ่ง อารมณ์ที่ไม่ถูกใจก็เกิดความอยากขึ้นอีกชนิดหนึ่ง เป็นความอยากด้วยกันทั้งนั้น ความรู้สึกที่เป็นผู้อยากนั่นแหละคือ "ตัวตน" ในที่นี้ ความรู้สึกทั้งสองชนิดนี้เรียกว่าความยึดถือหรืออุปาทาน คือยึดถือว่าเป็น "ตัวเรา" และยึดถือว่าเป็น "ของเรา"

ผู้ศึกษาจะสังเกตเห็นได้เป็นเลาๆ แล้วว่า ตัณหาและอุปาทานนี้มีมูลมาจากอวิชชา กล่าวคือเพราะไม่รู้จึงได้ไปอยากและไปยึดถือ มีความโลภก็เพราะไม่รู้ว่าไม่ควรโลภ มีความโกรธก็เพราะไม่รู้ว่าไม่ควรโกรธ มีความหลงก็เพราะไม่รู้ว่าไม่ควรหลง นี้

แสดงว่า โลภโกรธหลงมีมูลเหตุมาจากอวิชชาเพราะฉะนั้น ความรู้สึกทั้งหลายที่เป็นของผิด ก็ล้วนแต่มาจากอวิชชาทั้งนั้น

ตัณหา (ความอยาก) แบ่งออกได้เป็น ๓ ประการ คือ อยากไปตามความใคร่ในของอันน่ารักน่าใคร่ นี้เรียกว่า กามตัณหา ความอยากชนิดที่ทำให้อยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือแม้อยากจะมีชีวิตอยู่ นี้เรียกว่า ภวตัณหา ความอยากประเภทสุดท้ายนั้นตรงกันข้ามจากภวตัณหา กล่าวคือ อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอยากไม่ให้เป็นอย่างนี้ แม้กระทั่งอยากไม่มีชีวิตอยู่นี้เรียกว่า วิภวตัณหา

การทำความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในความหมายของตัณหาทั้ง ๓ นี้ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ถ้าปนกันจนฝั่นเฝือแล้วก็ยากที่จะเข้าถึงธรรมะได้ ฉะนั้น จำเป็นจะต้องรู้จักแยกแยะให้เป็นประเภทๆ ไป ความรู้สึกของ "ตัวตน" ก็มีอยู่ตามประเภทของตัณหา คือเป็น ๓ ประเภทเหมือนกัน "ตัวตน" ในประเภทกามก็ทะนงเกี่ยวกับเรื่องกาม "ตัวตน" ในประเภทรูปพรหม ก็ทะนงตัวว่าสูงหรือประเสริฐกว่าพวกที่พัวพันในกาม "ตัวตน" ประเภทรูปพรหมก็ทะนงตัวว่าความบริสุทธิ์ของตนนั้นสูงกว่าความบริสุทธิ์ของพวกรูปพรหม ดังนั้นมันจึงเป็นมานะหรือทิฏฐิไปด้วยกันทั้งนั้น และยังมีความทุกข์อยู่นั่นเอง

เมื่อกล่าวโดยทางปรมัตถ์แล้ว ภาวะทั้งหมดนี้มีได้ในมนุษย์เราครบทุกชนิดของตัณหาและของ "ตัวตน" เช่นในบางคราวจิตของคนเราผละไปจากกามของรักของใคร่ ไปยึดถือที่เกียรติไม่

เกี่ยวกับกาม นี้ก็คืออาการที่ถูกภวตัณหาครอบงำหรือกล่าวอย่างสมมติก็ว่ากำลังเป็น "ตัวตน" ชนิดรูปพรหม ที่นี้บางคราวจิตเลื่อนไปสูงกว่านั้น คือไม่เห็นแก่กามไม่เห็นแก่เกียรติ แต่ไปพัวพันกับนามธรรมอันละเอียด เช่นความรู้จริงความดีจริง มีจิตใจสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ไปมี "ตัวตนอยู่ที่สิ่งที่ไม่มีรูปอันบริสุทธิ์แบบอรูปพรหม จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายๆ ด้วยการเทียบเคียงดูจนเห็นว่าพวกที่หลงใหลในนกเขาต้นบอน หรือต้นไม้ดัดเป็นต้น ย่อมมีใจสะอาดกว่าพวกกำลังหลงใหลกามคุณ คือเรื่องทางเพศตรงข้าม ส่วนพวกที่สนใจพิจารณารูปธรรม หรือนามธรรมบางอย่าง เขาผู้นั้นย่อมมีใจสะอาดขึ้นไปกว่าพวกเล่นนกเล่นบอนหรือไม้ดัด ฯลฯ ฉะนั้น การแบ่งเป็นชั้นๆ คือชั้นกามาวจร รูปาวจรและอรูปาวจรจึงมีได้เป็นได้ในหมู่คนเราที่ยังเป็นๆ อยู่นี้แหละ ตามแต่ที่อวิชชาจะดึงไปในรูปไหน แต่ทั้งหมดนั้นยังเป็นเพียงตัณหาที่มีมูลมาจากอวิชชา และจะต้องมีความทุกข์ในรูปที่ต่างกัน

เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัณหาแล้ว เราจะได้พิจารณากันถึงการที่ตัณหาเกิดขึ้นได้ในอารมณ์นั้นๆ จนกระทั่งเกิดอุปาทานหรือ "อัตตา" ต่อไป ตัวอย่างเช่นเมื่อเราเห็นดอกไม้ที่งดงามดอกหนึ่ง ความรู้สึกอาจจะเกิดขึ้นในทางที่เป็นตัณหาก็ได้ ไม่เป็นตัณหาเลยก็ได้ เช่นถ้าเรารู้สึกสวยงามติดอกติดใจหลงใหลในสีและในกลิ่น การเห็นเช่นนี้ ก็กลายเป็นตัณหาไปแต่ถ้าการเห็นนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกไปในการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาล้วนๆ หรือเกิด

ความรู้สึกว่าดอกไม้นี้เป็นมูลเหตุของความเหน็ดเหนื่อยความหมดเปลือง และความลุ่มหลงของมนุษย์ หรือมันเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาที่ซ่อนไว้ภายใต้ความงามและความหอม อย่างนี้ เรียกว่ายังไม่ถูกกามตัณหาครอบงำ และการเห็นก็ไม่ได้เป็นที่ตั้งของตัณหา เพราะไม่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่กลับมีวิชชาเข้ามาแทน ตัณหาก็ไม่เกิด จึงไม่เป็นทุกข์เพราะตัวตนไม่เกิด นี่คือหลักเกณฑ์ อันเกี่ยวกับความหมายของอารมณ์ที่มากระทบ ผู้ที่มีสติสัมปชัญญะดีและมากเพียงไร ก็ยังบังคับควบคุมอารมณ์ของตนไว้ได้โดยมิให้เกิดเป็นตัณหา ผู้ใดไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชาแล้วอารมณ์ก็เป็นสักว่าอารมณ์ สัมผัสหรือ ความรู้สึกที่เกิดมาจากอารมณ์นั้นๆ ก็เป็นแต่สักว่าการสัมผัส และความรู้สึกไม่ก่อให้เกิดตัณหาหรือความยึดมั่นในอะไรๆ หมาย ความว่าไม่ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น แต่เป็นความว่างจากทุกข์อยู่ตามเดิมและสติปัญญายังงอกงามไปในทางที่จะทำลายความทุกข์ในกาลข้างหน้ายิ่งขึ้น

ตัณหาประเภทที่ ๑ ที่อาศัยอารมณ์อันเป็นไปในทางกามและยิ่งเมื่อมีความหมายเกี่ยวด้วยเพศตรงกันข้ามด้วยแล้ว ก็ย่อมจะเป็นตัณหาที่แรงและสมบูรณ์ ฉะนั้นตัณหาที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้ ย่อมถูกจัดไว้เป็นตัณหาของสัตว์ทั่วไป ในภูมิกามาวจร คือสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต มนุษย์ และเทวดา

ตัณหาประเภทที่ ๒ แปลกเป็นพิเศษออกไป คือไม่ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่ากาม และยังรู้สึกรังเกียจต่อสิ่งที่เรียกว่ากามเสีย

ด้วย ข้อนี้หมายความว่าคนเราบางพวกหรือบางขณะ มีจิตใจที่ไม่แยแสต่อกาม แต่ก็ไปลุ่มหลงอยู่ในสิ่งซึ่งมีอำนาจดึงดูดจิตใจคล้ายกับกาม ในกรณีของคนธรรมดาสามัญ ก็เช่นความอยากในเกียรติยศ หรือความดีความงามอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ตนยึดถือหรือที่รู้สึกว่าน่าปรารถนา บางคราวเรารู้สึกอยากจะอยู่เฉยๆ โดยไม่มีใครมากวน บางคราวอยากจะเดินทางไกล หรือไปพักผ่อนในที่เงียบ ที่ชายทะเล ไปนั่งนิ่งๆ คนเดียว แล้วก็พอใจในรสชาติที่เกิดขึ้นเพราะการทำอย่างนั้นเมื่อเป็นสิ่งที่ถูกใจก็มีความอยาก ตัณหาชนิดนี้จึงไม่ควรถูกจัดไว้เป็นพวกกาม ดังที่กล่าวในประเภทที่ ๑ แต่เป็นตัณหาอีกประเภทหนึ่งที่รังเกียจกามและที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็คือ ความลุ่มหลงของผู้ที่พอใจในสุขอันเกิดจากฌาน (การนั่งเพ่งจนจิตแน่วแน่) อย่างบทกลอนที่เราได้ยินกันในหนังสือแบบเรียนสมัยก่อนว่า *"เข้าฌานนานนับเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน"* นี่มีความหมายอันแสดงว่าเป็นความต้องการ หรือความมุ่งมาดอย่างแรงกล้าอย่างหนึ่ง อันเป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลงเหมือนกัน รวมความว่า นักสมาธิหรือพวกบำเพ็ญตบะแบบโยคี ถ้าเขาทำไปเพราะความหวังความสุขจากความสงบล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับกามเลยก็เรียกว่าตัณหาที่ไม่เกี่ยวด้วยกาม แต่ถ้ามีความเชื่อและมีความมุ่งหมายว่าการบำเพ็ญตบะนั้น จะนำมาซึ่งผลเป็นความสุขจากเพศตรงข้ามในชาตินี้ หรือหลังจากตายแล้ว เช่นการไปเกิด

ในสวรรค์ที่สมบูรณ์ไปด้วยกามคุณเป็นต้น ความอยากของเขาก็ต้องจัดเป็นกามตัณหาไปตามเดิม ข้อนี้อาจจะเปรียบเทียบได้กับคนบางคนที่ยึดมั่นในเกียรติหรือความดีจริง แต่ถ้ามีความหวังอยู่ว่าเกียรติหรือความดีนั้นจะเป็นทางมาซึ่งวัตถุปัจจัยอันเป็นที่ตั้งของกามารมณ์ หรือความสุขอันเกิดจากเพศตรงข้ามในเวลาต่อไปแล้ว ตัณหาของเขาก็กลายเป็นกามตัณหาไปตามเดิม

คำที่เราได้ยินกันทั่วๆ ไปว่า มนุษยโลก พรหมโลกหรือบางทีเรียกว่า กามโลก รูปโลก อรูปโลกนี้ ก็หมายถึงภาวะทางจิตใจของเรานี่เอง กามโลกคือภาวะของสัตว์ที่จิตใจติดในกาม รูปโลกคือภาวะของบุคคลที่มีจิตใจมองข้ามกามแต่ยังไปติดอยู่ที่ความพอใจของสิ่งที่เป็นรูปธรรมล้วนๆ ที่ตนนำมาเป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิต หรือการบำเพ็ญฌานและอรูปโลกก็หมายถึงภาวะทางจิตที่ใจสูงไปกว่านั้นอีก เพราะมีตัณหาละเอียดประณีตยิ่งขึ้น เป็นภาวะของหมู่ชนที่มีความลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่มีรูปหรือเป็นนามธรรมล้วนๆ ซึ่งตนนำมาใช้เป็นอารมณ์สำหรับการเพ่งจิตหรือเพ่งฌานของตน เมื่อทำสำเร็จก็นำมาซึ่งความพอใจลุ่มหลงที่สุขุมยิ่งขึ้นไป

ตัณหามีได้ในภพ (ภาวะ) ทั้ง ๓ ซึ่งพอจะจัดคู่กันได้ว่า กามตัณหาย่อมเป็นไปในกามภพ ภวตัณหาย่อมเป็นไปในรูปภพ นี่แหละคือความปรารถนาของมนุษย์ผู้ที่พยายามคิดด้วยหวังว่าจะพบสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แม้จะมาถึงที่สุดเช่น

นี้แล้วก็ยังหาได้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงไม่ เพราะความที่เขาไม่สามารถนำ "ตัวตน-ของตน" ออกไปเสียได้นั่นเอง เขาจึงตกอยู่ในขอบวงของตัณหาเรื่อยไป หรือจะพยายามเท่าไรก็ออกไปพ้นจากขอบวงของตัณหาไม่ได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งจริงๆ จึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมทางลัด

สำหรับตัณหานั้นไม่ว่าชนิดไหนหมด มันจะต้องมีมูลฐานอยู่ที่อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสทางกายและสัมผัสทางใจนั่นเอง อารมณ์ทั้ง ๖ นี้มิได้หมายถึงแต่อารมณ์เฉพาะหน้า เพราะว่าแม้อารมณ์ในอดีตที่ล่วงไปแล้ว ก็ยังเป็นอารมณ์ของตัณหาได้อยู่ดี ด้วยการเกี่ยวเนื่องกับอารมณ์ในปัจจุบันบ้าง ด้วยการย้อนระลึกนึกถอยหลังไปถึงบ้าง ซึ่งเราเรียกกันว่าความห่วงใยอาลัยอาวรณ์ ที่นี้ สำหรับอารมณ์ในอนาคตที่จะพึงได้ข้างหน้านั้นก็เป็นอารมณ์ของตัณหาอย่างยิ่งด้วยเหมือนกัน ข้อนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ความหวัง" และดูจะเป็นปัญหายุ่งยากกว่าอย่างอื่นด้วยซ้ำไป เพราะว่าเราอาจจะหวังกันได้มากๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และมันเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงกำลังใจ จนกระทั่งพากันถือว่าชีวิตนี้อยู่ได้ด้วยความหวัง อารมณ์ในอนาคตนั้นแหละเป็นปัญหายุ่งยากที่สุดสำหรับมนุษย์เรา คือมันเป็นไปได้กว้างขวางที่สุด ปัญหายุ่งยากของโลกในปัจจุบันนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤติการณ์ขนาดใหญ่เล็กชนิดไหนก็ตาม หรือถึงกับจะวินาศกันทีเดียวทั้งโลกก็ตาม ล้วนแต่มีมูลมาจากอารมณ์ในอนาคตของตัณหาทั้งนั้น รวมความว่าอารมณ์ทั้งที่เป็นอนาคตและ

ปัจจุบัน ก็ล้วนแต่เป็นตัณหาไปด้วยกันทั้งนั้น

จากที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษาจะต้องสังเกตให้เห็นว่า ในตัณหาทั้ง ๓ ประการ คือกามตัณหาภวตัณหาและวิภวตัณหานั้น ตัณหาประการแรกมีกามเป็นอารมณ์ และตัณหา ๒ ประการข้างหลังนั้นหาได้มีกามเป็นอารมณ์ไม่ เราจึงอาจจะแยกตัณหาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ตัณหาที่เนื่องด้วยกามและไม่ได้เนื่องด้วยกาม ทำให้กล่าวได้ว่า ศัตรูหรืออันตรายของมนุษย์เรา สำหรับในทางฝ่ายจิตแล้ว ก็มีอยู่ ๒ อย่างนี้ และนิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า "กาม" และ "ภพ" ซึ่งเป็นคำบัญญัติขึ้นเฉพาะที่พวกโยคีหรือมุนีใช้พูดกันว่า "สิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวก็คือกามหรือภพ" เขาจึงออกแสวงหาหนทางพ้นด้วยการทำความเพียรอย่างยิ่ง ส่วนคนในปัจจุบันนี้แทบจะไม่รู้จักสิ่งทั้ง ๒ นี้ว่าเป็นอะไร และไม่สนใจที่จะรู้จัก มีแต่บากบั่นพยายามเพื่อจะให้ได้กามและภพตามความต้องการ และไม่มองเห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นอันตราย อย่างที่เรียกว่า "เห็นงูเป็นปลา" แล้วก็เก็บเอามากอดรัดยึดถือไว้ด้วยอุปาทาน คือความรู้สึกเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ทั้งนี้โดยไม่รู้ว่าตนกำลังหลงรักสิ่งที่เป็นอันตรายเพราะเราควรจะอยู่โดยไม่ต้องมีความหลงรักในสิ่งใดเลย คืออยู่ด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ไม่มีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเราหรือเป็นของเรา" ในสิ่งใด และสามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ไปได้ด้วยจิตที่บริสุทธิ์

สำหรับสิ่งที่เราเรียกว่ากามและภพนั้น เมื่อเรารู้จักมันดี

แล้ว เราจะเห็นได้เองว่า กามเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า "ของเรา" ส่วนภพนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า "ตัวเรา" แต่เราต้องไม่ลืมหลักที่มีอยู่ว่า ถ้ามีความรู้สึกว่า "ของเรา" เมื่อใด ก็ต้องมีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา" ซ่อนลึกอยู่ในนั้นด้วย มนุษย์ตกเป็นเหยื่อเป็นทาสของความหลอกลวงของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา" นั้นโดยไม่มีความรู้สึกตัวแม้แต่น้อย นี่แหละ คือข้อที่ถือกันเป็นหลักในหมู่ผู้รู้ว่าซาตานหรือพญามารนั้นจะต้องมาหรือมีอยู่ในลักษณะที่ไม่มีใครรู้จักตัวเสมอไป หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือรู้ผิด เห็นเป็นไม่ใช่พญามารหรือศัตรู แต่เห็นเป็น "ตัวเรา" เสียเอง พญามารจึงทำอันตรายเราได้ตามชอบใจ เป็นความเสียหายเหลือที่จะพรรณนาได้ แต่พอเกิดรู้จักเข้าเท่านั้นพญามารก็จะหายหน้าไปทันที หรือที่ชอบพูดเป็นสำนวนปุคคลาธิษฐานว่า "พญามารจะขาดใจตาย หรือปักหัวหักคอตัวเองตายลงทันที" นี่แหละคือ อวิชชาที่คิดว่าเป็น "ตัวเรา" ถ้าว่างจาก "ตัวเรา" ก็คือจิตที่บริสุทธิ์ แต่ชาวโลกไม่มีประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่าพญามารนี้เลย จึงมี "ตัวเรา" ที่ทำความเผาลนให้แก่ตัวเองด้วยความสนุกสนาน หรือด้วยความสมัครใจอย่างเป็นกิจประจำวัน คือซ้ำซากไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งหนักเข้าๆ ตัวเองก็ตอบไม่ได้ว่านี่จะทำไปทำไมกัน ทั้งหมดนี้เป็นโทษของการที่ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่ากามและภพ หรือ "ตัวเรา-ของเรา" อย่างเดียวเท่านั้น

การที่มนุษย์เป็นทุกข์กันอยู่ในโลกกระทั่งถึงวันนี้ ก็มีมูลมาจากกามและภพ เป็นมาไม่รู้กี่แสนกี่ล้านปีแล้ว ความเปลี่ยน

แปลงไม่ได้มีแก่สิ่งที่เรียกว่ากามและภพ แต่มีอยู่ที่วัตถุหรือสิ่งที่เป็นอารมณ์ภายนอก โลกแห่งปัจจุบันนี้เป็นโลกของวัตถุนิยมยิ่งขึ้นทุกที เป็นโลกของกามขึ้นทุกที แม้จะทำให้ละเอียดประณีตสุขุมเพียงไรก็หาได้ปลอดภัยจากโทษของกามไม่มี แต่จะกลายเป็นโทษของกามอย่างประณีตละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเพราะความไม่ประสีประสาต่อความรู้เรื่องกามและภพ ความตกเป็นทาสของกามหรือวัตถุมีแต่ขยายตัวกว้างออกไป สามารถลุกล้ำเข้าไปได้แม้ในเขตวัดวาอารามของพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นป้อมค่ายที่มั่นคงที่จะใช้ต่อต้านกามหรือวัตถุนิยม แต่ป้อมค่ายก็พังทลายไป ดังจะสังเกตได้ว่านักบวชสมัยนี้ตกเป็นทาสของกามของวัตถุเพียงใด ลุ่มหลงแต่กามหรือติดในวัตถุกันไปแล้วแค่ไหนไม่ผิดแผกไปจากชาวบ้านเลย นี้เรียกว่าการขยายตัวของวัตถุนิยมซึ่งเคยเรียกกันครั้งกระโน้นว่ากาม เมื่อเป็นดังนี้ แล้วใครจะเป็นที่พึ่งให้แก่ใคร ในการที่จะทำตนให้ปลอดภัยจากอันตรายของวัตถุนิยมหรือสิ่งที่เรียกว่ากาม แล้วใครจะกล้าสอนใคร

เมื่อใครตกอยู่ในอิทธิพลของกามแล้ว ย่อมต้องตกอยู่ในอำนาจของภพโดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะมันเป็นของเนื่องกันอย่างสนิท เมื่อมีกามแล้ว ก็ประกาศตนเป็นเจ้าของของกามนั้น ซึ่งมีความหมายเป็นภพ ครั้นมีผู้แข่งขันหรือแย่งชิง “ตัวเรา” ที่เป็นภพก็มีกำลังแก่กล้าหรือเข้มข้นยิ่งขึ้นไปอีก “ตัวเรา” ก็เปลี่ยนจากกามหรือราคะมาเป็นโทสะและเป็นโทสะยิ่งขึ้นจนถึง

ขนาดที่เรียกว่าลืมตัว คือมึนเมาใน “ตัวตน” จัดเกินไป จึงทำอะไรไปตามอำนาจของโทสะ ซึ่งเรียกกันว่าจะต้อง ”รักเกียรติยิ่งกว่าชีวิต” ความไม่ยอมกันและกันยิ่งมีมากขึ้นในหมู่มนุษย์ที่มึนเมาในตัวตน โดยไม่ต้องคำนึงถึงความถูกผิด เพราะไปมัวหลงคำนึงแต่เรื่องเสียหน้าไม่เสียหน้า ซึ่งเป็นเรื่องของภพอย่างเดียวเท่านั้น อันนี้แหละเป็นมูลเหตุที่ทำให้คนเราเหมือนสัตว์ที่กัดกันจนตาย โดยไม่คำนึงถึงว่าจะได้อะไรมา เพราะอำนาจของ “ตัวตน” ได้ครอบงำหรือปิดบังดังกล่าวแล้ว แม้จะเอาสิ่งที่เป็นกามมายั่วมากล่อมมาขู่อย่างไร ก็หาได้เป็นที่สนใจในขณะนี้ ลำพังกามอย่างเดียวคนเราก็ฆ่ากันได้ พอเปลี่ยนไปเป็นรูปของภพก็ฆ่ากันได้ง่ายขึ้นไปอีก นี้คืออาการที่กามและภพกำลังครอบงำจิตใจคนเราอยู่ ฉะนั้นหน้าที่ของพวกเราก็คือการสะกัดกั้นกระแสแห่งกามไม่ให้ครอบงำจิตใจชั้นหนึ่งก่อน ถ้าเมื่อมันครอบงำจิตแล้วก็สะกัดกั้นไม่ให้เป็นภพซึ่งเป็นเหตุให้คนทำอะไรลงไปตามชอบใจตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงอารยธรรม วัฒนธรรมหรือแม้แต่ศาสนา นี้คืออันตรายของเรื่องของกามและภพที่เนื่องมาจากกาม

ถึงแม้ว่ามนุษย์เกือบทุกคนมักจะตกอยู่ใต้อำนาจของกามหรือภพอันเนื่องจากกาม แต่ก็มีบุคคลบางจำพวก มองเห็นโทษของกามโดยประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นโดยการได้ผ่านกามมาแล้วอย่างโชกโชนหรือด้วยการศึกษาอบรมจิตใจเพื่อให้มองเห็นอย่างนั้นก็ตาม ย่อมมองเห็นกามว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจเพราะเป็นที่ตั้ง

แห่งความทุกข์ จึงจัดกามไว้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาหรือแม้แต่บุญกุศลซึ่งคนบูชากันนักนั้น ก็พลอยถูกรังเกียจไปด้วยฐานะที่เป็นปัจจัยของกาม ทั้งอย่างที่เป็นของมนุษย์และเป็นของสวรรค์ จึงทำให้เขาชะเง้อมองหาสิ่งอื่นซึ่งเป็นกุศลอันแท้จริง ที่อาจจะตัดความเยื่อใยในกามให้ขาดออกไปได้ ในที่สุดเขาก็ค้นพบภาวะทางจิตใจอย่างใหม่ที่ไม่เกี่ยวกับกามเลย ซึ่งแท้จริงก็เป็นสิ่งที่มีตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่มนุษย์ธรรมดาสามัญได้มองข้ามมันไปเสีย เช่นบางขณะจิตของคนเราผละไปจากกาม ไปพอใจอยู่ในความว่างจากกามเป็นครั้งเป็นคราว แต่เขาก็ไม่สนใจและไม่ถือว่าเป็นการพักผ่อนเสียด้วยซ้ำไป เว้นแต่จะเป็นบุคคลพิเศษซึ่งเห็นกามเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง ถ้าใครเผอิญมาเป็นดังนี้ เราก็ต้องยอมรับว่าเขาเป็นบุคคลที่ผิดไปจากพวกคนธรรมดา นั่นแหละคือมูลเหตุแห่งการเกิดขึ้นของพวกพรหม และภูมิทั้ง ๒ นี้เอง คือภูมิหรือภพที่ไม่เนื่องด้วยกาม แม้จะยังมีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" เหลืออยู่เต็มที่ แต่ก็ถือว่าเป็นเส้นเขตแดน ปักปันกันระหว่างโลกุตตรภูมิ ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนา กับโลกียภูมิซึ่งไม่เป็นที่มุ่งหมายของพุทธศาสนาแต่ประการใด

ดังนั้น ทุกคนจะต้องมองให้เห็นอย่างชัดว่า หลักพุทธศาสนานั้นเป็นไปเพื่อโลกุตตรภูมิ หาใช่เพื่อกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิและอรูปาวจรภูมิแต่ประการใดไม่ ถ้าจะมีพูดถึงเรื่องหลังเหล่านี้บ้าง ก็ขอให้เข้าใจไว้เถิดว่าพูดเพื่อเป็นเครื่องชี้ให้

เห็นว่า นี่แหละคือตัวอุปสรรคของการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ละ และเป็นสิ่งที่เราต้องก้าวให้พ้นไปทั้งกามและภพจนกระทั่งไม่เป็นภพในลักษณะไหนหมด นั่นแหละคือข้อยืนยันที่ว่าโลกุตตรภูมิหรือนิพพานนั้นจะเป็นภพชนิดไหนไปไม่ได้เลย เพราะเป็นสิ่งที่ปราศจาก "ตัวตน-ของตน" โดยแท้จริง เราต้องก้าวขึ้นมาถึงขั้นนี้จริงๆ เท่านั้นจึงจะพบกับตัวแท้ของพุทธศาสนา ไม่หลงเอาโลกียภูมิมาเป็นพุทธศาสนา แล้วยังมายืนยันทุ่มเถียงกันคอเป็นเอ็น หรือสอนให้ผู้อื่นให้เข้าใจผิด ซึ่งนับว่าเป็นการทำบาปอย่างยิ่ง

สรุปความสั้นๆ ว่าถึงเป็นพรหมแล้ว แม้จะปราศจากกามโดยสิ้นเชิง ก็ยังไม่หลุดพ้นจากอุปาทานที่ยึดถือว่า "ตัวตน-ของตน" และยังถูกจัดว่าเป็นโลกียภูมิ เป็นวัฏฏสงสารเพราะเขายังมี "ตัวตน-ของตน" อย่างเต็มที่ ยังเป็นปุถุชนไม่ใช่อริยบุคคลอยู่นั่นเอง หวังว่าการกล่าวยืนยันสัจธรรมเช่นนี้ ผู้ที่ยกตัวเองว่าเป็นปราชญ์ในการสอนพุทธศาสนาทั้งหลาย จะไม่เหมาเอาว่าเป็นการพูดโดยอัตโนมัติ พูดนอกตำหรับตำรา หรือผิดไปจากหลักอภิธรรมที่ตนเคยศึกษาเล่าเรียนมา เพราะถ้าจะปฏิบัติพุทธศาสนากันเพื่อให้เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาโดยเร็วแล้ว เราจำเป็นต้องข้ามสิ่งทั้งหลายที่จะทำให้เราเสียเวลา เช่นการเรียนพุทธประวัติ ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาคัมภีร์ต่างๆ ชาดกต่างๆ ตลอดจนอภิธรรม ซึ่งอาจทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้สอนเกิดมี "ตัวตน" และ "ของตน" ใหญ่ขึ้นไปอีก

บทที่ ๕ การดับลงแห่งอัตตา

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

ดังที่กล่าวมาแล้วในบทก่อนว่า การเกิดขึ้นแห่ง “อัตตา” ก็คือการตั้งจิตไว้ผิด เพราะฉะนั้นการตั้งจิตไว้ให้ถูกจึงเป็นรากฐานแห่งการดับ “อัตตา” ตลอดเวลาที่มีการตั้งจิตไว้ถูก ความดับของ “ตัวเรา” ก็มีอยู่เพียงนั้น ไม่ว่าการกระทำนั้นๆ จักเป็นไปโดยบังเอิญ หรือว่าเป็นไปเพราะการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่นใช้อำนาจของสมาธิปิดกั้นโอกาสแห่งการเกิดขึ้นของ “ตัวตน หรือว่าเป็นเพราะอำนาจของปัญญาซึ่งตัดราก “ตัวเรา-ของเรา” เสียโดยสิ้นเชิงก็ตาม

ล้วนแต่กล่าวได้ว่าในขณะนั้นมีภาวะแห่งความดับของ "ตัวเรา-ของเรา" ด้วยกันทั้งนั้น ต่างกันแต่ว่าอย่างที่ ๑ เป็นไปอย่างผิวเผิน อย่างที่ ๒ เป็นไปตลอดเวลาที่มีการบังคับ อย่างที่ ๓ เป็นการดับสนิทเพราะทำลายรากเง่าของมันเสียโดยสิ้นเชิง และความดับที่เราประสงค์ในที่นี้ ก็หมายถึงอย่างที่ ๓ โดยเฉพาะ แต่ถึงอย่างนั้น ก็ควรทำความเข้าใจในอย่างที่ ๑ และที่ ๒ ด้วยเหมือนกัน เพื่อป้องกันความสำคัญผิดหรือความสับสนนั่นเอง

การไม่ปรากฏของ "อัตตา" อย่างที่ ๑ ซึ่งมีขึ้นได้ด้วยการประจวบเหมาะนั้น หมายถึงขณะนั้นเผอิญมีสิ่งบางสิ่ง (ซึ่งจะเป็นการได้เห็นหรือได้ฟังหรือได้อ่านอยู่ก็ตาม หรือได้รับอารมณ์ซึ่งเป็นความเงียบสงัดไม่ชวนให้เกิดความคิดนึกอะไรก็ตาม) ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นการดับ "ตัวเรา-ของเรา" อยู่ได้เป็นเวลาระยะหนึ่ง นานตลอดเวลาที่ความรู้สึกเช่นนั้นมีอยู่ลักษณะเช่นนี้เป็น

ไปได้ ในคนธรรมดาสามัญทั่วๆ ไป แม้ด้วยความไม่ตั้งใจ และอาจเป็นได้มากสำหรับผู้ที่อยู่ในที่ที่เหมาะสมมีสิ่งแวดล้อมหรือมีการสมาคมกับบุคคลที่เหมาะสม หรือแม้แต่ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม ซึ่งพอจะเรียได้สั้นๆ ว่าเป็นความสบายทางจิตนั่นเอง อาการอย่างนี้พอจะเรียกได้ว่า "ตทังควิมุตติ" คือการพ้นไปจากอำนาจของ "ตัวเรา-ของเรา" ด้วยความบังเอิญประจวบเหมาะนิสัยของคนบางคนธรรมชาติสร้างมาให้เป็นผู้มีจิตว่างจาก "ตัวตน" ได้ง่ายๆ กล่าวคือความรู้สึกว่า "ตัวเรา-ของเรา" เกิดขึ้นได้โดยยาก ก็นับรวมอยู่ในข้อนี้

สำหรับความดับแห่ง "อัตตา" อย่างที่ ๒ ซึ่งเป็นด้วยการกระทำทางจิต (ซึ่งไม่ใช่ทางปัญญานั้น) หมายถึงขณะนั้นมีการทำจิตให้ติดอยู่กับอารมณ์ของสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง จิตกำลังอยู่ในสภาพที่เปรียบเหมือนกับวัวที่ถูกผูกติดอยู่กับแอก กล่าวคืออารมณ์ของสมาธิไม่มีโอกาสที่จะหนีไปหาอารมณ์อื่นตามที่มันชอบ ความรู้สึกเป็น "ตัวเรา-ของเรา" จึงไม่อาจจะเกิดขึ้นในขณะนั้น ความว่างจาก "ตัวตน" ในลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่เป็นไปโดยบังเอิญ แต่เป็นไปโดยอาศัยการกระทำที่เอาจริงเอาจัง โดยวิธีเหนี่ยวรั้งจิตไว้ในอารมณ์ที่บริสุทธิ์จนไม่เกิด "ตัวตน" แม้จะมีบ้างก็เป็นไปแต่ในทางที่ดี คือเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ฝ่ายดี ยังไม่มีอันตรายมาก ยังมีทางที่จะทำลายให้หายไปด้วยการทำสมาธิที่ถูกต้องได้

ตัวอย่างเช่น ในการทำอานาปานสติภาวนา เมื่อทำจิตให้เป็นสมาธิได้ ก็เกิดสุขเวทนาขึ้นมาจากสมาธิ ถ้ามีสติสัมปชัญญะเพียงพอ คือมีการกระทำที่ถูกวิธีอยู่ตลอดเวลานั้น จิตก็ไม่อาจจะเกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" มีแต่การที่จะพิจารณาต่อไป ว่าแม้ความสุขที่เกิดจากสมาธินี้ก็เป็นมายา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา "อัตตา" ก็ยังไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ส่วนในกรณีที่เผลอสติหรือทำผิดวิธีนั้น ก็จะพอใจอย่างหลงใหลในสุขเวทนานั้น หรือถึงกับเกิดความรู้สึกทะนงว่าตนประสบผลสำเร็จในคุณวิเศษแล้ว "ตัวเรา-ของเรา" ก็ย่อมจะเกิดขึ้นมาอีก อย่างนี้จะไปโทษสมาธิไม่ถูก เพราะว่าในขณะนั้นไม่เป็นสมาธิที่ถูกต้องเสียแล้ว

วิกขัมภนวิมุตติ ก็คือการพ้นไปจากอำนาจของ "อัตตา" ด้วยการอาศัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปิดกั้นทางเกิดแห่ง "อัตตา" ไว้อย่างหนาแน่นและอย่างเฉลียวฉลาด การพยายามทำอะไรบางอย่างเพื่อกลบอารมณ์ร้าย เช่นการสวดมนต์เพื่อกลบอารมณ์ร้ายที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" ถ้าทำสำเร็จก็นับรวมเข้าในข้อนี้ นี้เป็นตัวอย่างสำหรับการกระทำเล็กน้อยซึ่งคนธรรมดาสามัญก็ทำได้ แม้ที่สุดแต่เรื่องที่สอนให้นับ ๑ ถึง ๑๐ ก่อนที่จะโกรธใคร แล้วก็นับเรื่อยไปจนความโกรธเกิดขึ้นไม่ได้แม้อุบายอย่างนี้ก็นับรวมไว้ในข้อนี้ ทั้งนี้มีหลักสั้นๆ ว่าต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่ง ไม่ใช่มันเป็นไปโดยบังเอิญ จึงแตกต่างจากอย่างที่ ๑ และเราเรียกมันว่าเป็นการดับตัวตนด้วยอำนาจการกระทำทางจิต เช่นการทำสมาธิ ยังไม่ใช่

การกระทำทางปัญญา

สำหรับความดับ "ตัวตน" อย่างที่ ๓ คือด้วยการอาศัยปัญญานั้น หมายถึงอุบายที่แยบคายไปกว่านั้นมาก และไม่ใช่เป็นการกระทำที่บีบบังคับโดยตรง แต่เป็นการกระทำที่เรียกว่าเป็นการถอนรากเง่าขึ้นมาทำลายเสียโดยสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่นในการทำลายหญ้าคา ถ้าเอามีดเอาพร้ามาฟาดฟันอย่างผิวเผิน หญ้าคาก็หายหน้าไปพักหนึ่งแล้วก็งอกขึ้นมาอีก หรือถ้าเอาอะไรมาทับมาปิดไว้หญ้าคาก็หายหน้าไปเหมือนกัน แต่เมื่อเอาของทับออกเสียแล้วหญ้าคาก็กลับปรากฏอีก แต่ก็นานกว่าวิธีที่ ๑ ทีนี้ถ้าขุดรากหญ้าคาขึ้นเผาเสียให้หมด หญ้าคาก็หมดไปเป็นการถาวร เราทราบแล้วว่า "อวิชชา" เป็นรากเง่าของ "อัตตา" ฉะนั้น การทำลายอวิชชาก็เป็นการทำลาย "อัตตา" และเพราะเราใช้วิชชาหรือปัญญามาทำลายอวิชชา เราไม่ใช้กำลังจิตล้วนๆ อย่างวิธีที่ ๒ เราจึงเรียกการกระทำอย่างนี้ว่าเป็นไปด้วยอำนาจของปัญญา และเราเรียกการดับของ "ตัวตน" ในลักษณะนี้ว่า "สมุจเฉทวิมุตติ" เป็นการดับ "ตัวตน" ด้วยการถอนรากเง่าขึ้นโดยสิ้นเชิง

แม้คนเราจะได้พบกับความดับไปแห่ง "อัตตา" โดยบังเอิญอย่างวิธีที่ ๑ นั้นอยู่บ่อยๆ ก็ตาม แต่ก็หามีใครเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะสนใจ คือเขาสนใจกันแต่เรื่องที่กำลังอยากกำลังต้องการ ไม่สนใจเรื่องของความว่างจากความอยากความต้องการหรือแม้แต่รสชาติของจิตที่ว่างจากความต้องการ เขาจึงไม่มีโอกาส

รู้จักภาวะของจิตที่ว่างจาก "ตัวตน" ซึ่งที่แท้ก็มีอยู่บ่อยๆ เมื่อไม่สนใจเพราะไม่รู้จักแล้วมันก็มีค่าเท่ากับไม่มี เหมือนกับไก่ที่เดินไปบนกองเพชรพลอยมันก็ไม่รู้สึกว่ามีอะไรที่มีค่าน่าสนใจ แต่ถ้าเห็นข้าวสารสักเม็ดหนึ่งตกอยู่บนดิน มันจะเห็นค่าขึ้นมาทันที อาการอย่างนี้มีอยู่แม้ในอุบาสกอุบาสิกา ตลอดถึงที่เป็นบรรพชิต ตลอดจนแม้เถระ ฉะนั้นการปฏิบัติเกี่ยวกับการดับของ "อัตตา" จึงก่อรูปขึ้นไม่ได้ มีแต่จะเป็นไปในทางที่จะเกิดอัตตา" เสียตะพึดจึงไม่ได้รับแม้แต่ความดับของ "อัตตา" ชนิดที่เป็นด้วยการบังเอิญ ถ้าคนยังเป็นเหมือนไก่อยู่เพียงใด เพชรพลอยอย่างมากมายในพระพุทธศาสนาก็จักยังเป็นหมันอยู่เพียงนั้น เพชรพลอยในที่นี้เราหมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ การดับไปแห่ง "ตัวตน" เป็นยอดของพระธรรม คือเป็นธรรมชั้นสูงสุด หรือเป็นบรมธรรมทีเดียว เพราะเป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นถึงที่สุดจริงๆ ฉะนั้นเพื่อการปฏิบัติธรรมทางลัดเราจะต้องหันมาสนใจเลือกเอาเพชรพลอยชนิดใดชนิดหนึ่ง กล่าวคือการดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" ชนิดใดชนิดหนึ่งที่เหมาะแก่ตัวเรา นำเอาเข้ามาสู่การประดับประดาของเราเป็นประเดิมเริ่มแรกกันเสียก่อน สำหรับจะได้ทำให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนถึงที่สุด

ความดับไปแห่ง "อัตตา" นั้น ไม่ได้หมายถึงความดับไปของร่างกายหรือของชีวิต มิได้หมายถึงการดับไปแห่งความรู้สึกเช่นหมดความรู้สึกนิ่งเงียบไปเพราะอำนาจของฌานแต่หมายถึง

การดับของความรู้สึก ที่รู้ว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" ซึ่งเราเรียกกันสั้นๆ เพื่อความสะดวกว่า "ความดับไปแห่งอัตตา" และคำว่า "ความดับ" ในที่นี้ หมายถึงการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น รวมทั้งการดับตัวตนที่ปรากฏอยู่แล้วด้วย ฉะนั้นโดยใจความที่แท้จริงก็คือ ภาวะแห่งความที่จิตปราศจากความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" นั่นเอง

อนึ่ง ยังมีความหมายที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก คือไม่ได้หมายความว่าจิตว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย หรือจิตเองก็ดับไปด้วย ต้องทราบไว้ว่าเมื่อใด "ตัวตน" ดับลงไป ความว่างอย่างหนึ่งก็ปรากฏขึ้นแทน เป็นความว่างจาก "อัตตา" แต่ทว่าประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาอย่างยิ่งในตัวความว่างนั้น เมื่อ "อัตตา" ยังเดือดพล่านอยู่จิตมีแต่ความวุ่น เมื่อ "ตัวตน" มีอยู่จิตก็มืดมนเพราะความเดือดพล่านของความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" ครั้น "ตัวตน" ดับไปจิตก็หมดความมืด และมีความสว่างเกิดขึ้นแทนเมื่อ "ตัวตน" มีอยู่ จิตมีแต่ความโง่ด้วยอำนาจของอวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิด "ตัวตน" เมื่อ "ตัวตน" ดับไปจิตก็พ้นความโง่ กลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบไปด้วยความรู้สึกอย่างเต็มที่ได้ในตัวมันเอง คือมันรู้สิ่งที่เป็นความว่าง ความไม่มีทุกข์ ความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" นั้นไม่ใช่ธรรมะแต่เป็นอธรรม ต่อเมื่อว่างจากความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" เมื่อนั้นจึงจะเป็นธรรมะ

อีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเมื่อจิตประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" จิตย่อมสูญเสียความบริสุทธิ์ คือไม่เป็นจิต

เดิมแท้ที่บริสุทธิ์สะอาด แต่กลายเป็นเพียงของมายา เป็นเพียงความคิดปรุงแต่งไปตามเรื่องตามราวของอารมณ์ที่เข้ามาแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวเรา-ของเรา" ต่อเมื่อใดจิตว่างจากความคิดปรุงแต่ง หรือว่างจาก "ตัวเรา-ของเรา" จิตจึงคืนสู่สภาพเดิมคือเป็นจิตที่สะอาดอยู่ตามธรรมชาติ

สรุปความว่า เมื่อความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ดับไปจะต้องมีสิ่งอื่นปรากฏขึ้นมาแทนสิ่งนั้น นั่นก็คือภาวะของจิตเดิมแท้ เป็นภาวะแห่งความว่างจากความวุ่นด้วยอำนาจการนึกคิด เกิดภาวะแห่งความสว่างและความเป็นธรรมะ และที่สำคัญอย่างยิ่งนั้นก็คือ จะเกิดภาวะแห่งความสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา ฉะนั้นความดับไปแห่ง "อัตตา" จึงไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวไม่ใช่สิ่งที่ไร้คุณค่า ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้คนเราเสื่อมสมรรถภาพแต่กลับทำให้เราสมบูรณ์ไปด้วยสติปัญญา ไม่มีทางที่จะทำอะไรผิดพลาด และมีแต่ความสงบสุขทางใจ

ผู้ที่ได้ฟังเรื่องนี้แล้วยังไม่เข้าใจ หรือเข้าใจหรือครึ่งๆ กลางๆ อาจเกิดความเข้าใจผิดอย่างแรง อาจเห็นว่าความดับแห่ง "ตัวตน-ของตน" นี้เป็นโทษไปก็ได้ คือเขาเข้าใจผิดไปว่าถ้าดับความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" เสียแล้ว คนเราก็จะไม่ทำอะไร จะไม่ยอมพัฒนาประเทศชาติ จะไม่ยอมทำประโยชน์ให้แก่สังคม เพราะว่าไม่มีอะไรที่เป็นเครื่องกระตุ้นให้ทำ มีแต่ความรู้สึกที่อยากจะอยู่เฉยๆ เป็นก้อนดินก้อนหินไป ความหลงผิดเช่นนี้เกิด

ขึ้นจากการที่เขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องความดับของ "ตัวตน-ของตน" และอีกอย่างหนึ่งนั้นเขามีความเคยชินเป็นอย่างยิ่งกับความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" เมื่อเขามีความรู้สึกเป็น "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมา เขาก็รู้สึกเป็นสุขหรือเป็นความเอร็ดอร่อยในทางจิตใจ จนกระทั่งมีความติดใจหลงใหลเอาทีเดียว และยิ่งเป็นอย่างนี้มากขึ้นตามอายุที่ล่วงไปๆ เขาจึงเป็นเกลอกับ "ตัวตน-ของตน" อย่างที่จะขาดเสียไม่ได้ และกลายเป็นปุถุชนคนหนาไปด้วยกิเลส คือในลักษณะที่ "เห็นงูเป็นปลา" ไปเสียตะพึด จึงอยู่ในฐานะลำบากอย่างยิ่งที่จะทำความเข้าใจในเรื่องความดับไปของ "ตัวตน-ของตน"

ข้อนี้ก็สมตามความหมายของคำว่าปุถุชน ซึ่งแปลว่า "คนหนา" คือหนาไปด้วยสิ่งหุ้มห่อดวงตา หรือจิตใจ หรือปัญญา จนกระทั่งปัญญาไม่อาจส่องแสงได้ แต่ว่า "ตัวตน-ของตน" นั่นแหละเป็นผู้ส่องแสงแทน เรื่องมันจึงทำให้เห็นผิดไปหมด คนโง่ๆ พวกนี้ ไม่พอใจที่จะดับ "ตัวตน-ของตน" โดยไปเข้าใจว่าจะเป็นการขาดทุนอย่างย่อยยับไม่มีอะไรเหลือ ฉะนั้น การแนะนำสั่งสอนธรรมะในขั้นที่จะถอนอุปาทานเช่นนี้ จึงทำไม่ได้ในหมู่ชนซึ่งเป็นปุถุชนมากเกินไป จะทำได้ก็เพียงแต่แนะนำสั่งสอนให้เลือกยึดถือ "ตัวตน-ของตน" ชนิดที่ไม่สู้เป็นอันตรายมากมายนักไปพลางก่อน แม้จะต้องร้องไห้บ้างก็ยังมีเวลาที่จะได้หัวเราะสลับกันไป แต่ที่จะให้ไม่ต้องหัวเราะและร้องไห้เลยนั้น ยังเป็นไปไม่ได้ (อ่านหนังสือ

"อะไรถูกอะไรผิด" ซึ่งอธิบายเรื่องนี้อย่างละเอียด)

ทีนี้ ก็มาถึงบุคคลอีกประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่าปุถุชนชั้นดี หรือกัลยาณปุถุชน หมายถึงบุคคลที่มีเครื่องหุ้มตาไม่หนาจนเกินไป มีผงในดวงตาไม่มาก เขาจึงสามารถมองเห็นอะไรได้บ้าง และเมื่อได้รับการแนะนำที่ดี เขาก็สามารถล้างผงออกจากนัยน์ตาของเขาได้หมด และผงที่กล่าวนี้ก็คือความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" อีกนั่นเอง พวกที่มีผงในดวงตาเพียงเล็กน้อยนี้ หมายถึงคนบางคนที่ได้รับการศึกษาทางธรรมที่ถูกต้องมาแต่แรก รวมทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยดี ไม่หัวดื้อถือรั้นอวดฉลาด เขามีสติปัญญาตามธรรมชาติชนิดที่อาจรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง และนิยมชมชอบหรือบูชาความรู้ทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง เป็นผู้เตรียมพร้อมที่จะมีความรู้ยิ่งเห็นจริงอยู่เสมอ พอได้รับคำแนะนำชี้แจงเรื่องโทษของ "ตัวตน-ของตน" เขาก็จับฉวยเอาได้ทันที รวมความว่า เขาจะเข้าใจอย่างเด็ดขาดลงไปว่า การดับเสียได้ซึ่ง "ตัวตน-ของตน" นั้น จะทำให้คนเราทำอะไรได้มากขึ้น ทำได้ดียิ่งขึ้น ทำอะไรไม่ผิดพลาด เพราะไม่มีความเห็นแก่ตัว และในที่สุดสังคมจะประสบสันติสุขที่แท้จริง การพัฒนาประเทศชาติก็จะได้ผล และจะไม่มีคอรัปชั่นมากมายอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนี้

สถิติของโลกในทุกวันนี้ปรากฏว่า ในบางประเทศมีคดีการข่มขืนสตรีทุกๆ ๓๔ นาที มีการตัดช่องย่องเบาขโมยเล็กขโมยน้อยทุกๆ ๓๙ นาที มีการทำอันตรายกันถึงตายทุกๆ ๕๐ นาที

ตัวอย่างเพียงเท่านี้ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า สิ่งที่น่าขยะแขยงหรือเสนียดจัญไรในโลกนั้นมีอยู่ไม่น้อยเลย และเป็นที่แน่นอนว่าจะทวีมากขึ้นเร็วขึ้นยิ่งกว่าการทวีของพลโลกเมื่อเทียบส่วนกัน นี่แสดงให้เห็นว่าการตกอยู่ใต้อำนาจ "ตัวเรา-ของเรา" ของมนุษย์นั้น ได้ทวีขึ้น ฉะนั้น หากว่ามีการดับ "ตัวเรา-ของเรา" ลงไปได้เพียงใด สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเหล่านั้นก็จะลดลงตามส่วน ถ้ามนุษย์เรายังไม่สามารถจับต้นตอของความชั่วเหล่านี้ได้ ก็จะไม่สามารถขจัดมันได้ ทั้งนี้ก็เพราะมองข้ามเรื่องความดับแห่ง "ตัวเรา-ของเรา" โลกจึงต้องประสบชะตากรรมอย่างนี้ และจะลุกลามจากวิกฤติการณ์ส่วนบุคคลไปเป็นวิกฤติการณ์ของโลก จากวิกฤติการณ์ชั่วคราวไปเป็นวิกฤติการณ์ถาวร จนถึงขนาดเหลือวิสัยที่มนุษย์ผู้ยังงมอยู่ในลักษณะเห็นผิดเป็นชอบเช่นนี้ จะแก้ไขมันได้

การข่มขืนสตรี การตัดช่องย่องเบา หรือการปล้นสดมภ์ การลักการขโมย การฆ่ากันโดยบันดาลโทสะหรือโดยเจตนา และการกระทำอย่างอื่นๆ ซึ่งเรียกว่าอาชญากรรมนั้นมีต้นตอที่ลึกซึ้งอยู่ที่การพลุ่งออกมาของ "อัตตา" กล่าวคือความรู้สึกที่เป็น "ตัวเรา-ของเรา" ถ้าพลุ่งขึ้นมาถึงขีดสุดแล้วมันทำให้ไม่กลัวอะไร ฉะนั้น อำนาจการบังคับหรืออำนาจกฎหมายย่อมควบคุมสิ่งเหล่านี้ไว้ไม่ได้ เพราะในขณะนั้นเขาไม่กลัวแม้แต่ความตายหรือโทษภัยใดๆ ทั้งสิ้น

ทีนี้ ถ้าเราหันมาใช้วิธีที่ไม่เป็นการบังคับ เช่นวิธีศึกษาอบรมกันทั่วไป ให้เข้าใจถูกในเรื่องความดับแห่ง “อัตตา” ก็ขอยืนยันว่าเมื่อดับ “อัตตา” ได้มากเท่าไร คนก็จะไม่มีความเห็นแก่ตัวจัด เพราะมีสติปัญญาหรือเหตุผลได้มากขึ้น ตามหลักพุทธ-ศาสนา ย่อมจะกล่าวได้ว่าศีลธรรมก็ดี สัจธรรมที่สูงขึ้นไปก็ดี หรือโลกุตตรธรรมข้อใดก็ดี ล้วนแต่มีความมุ่งหมายที่จะเข่นฆ่าสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” ให้ดับไป ให้เหลือแต่สติปัญญาควบคุมชีวิตนี้ให้ดำเนินไปถึงจุดหมายที่แท้จริงที่มนุษย์ควรจะได้ ส่วนจริยธรรมที่มีชื่อไพเราะต่างๆ นานา เช่นความซื่อสัตย์ ความเห็นแก่ผู้อื่น ความรักใคร่เมตตากรุณา การสารภาพความผิด ฯลฯ โดยมากก็เป็นเพียงสักว่าชื่อตามป้ายหรือตามฉลากที่ปิดไว้ตามที่ต่างๆ หรือสมาคมต่างๆ ไม่สามารถจะปราบอธรรมได้ เพราะว่า “อัตตา” ของมนุษย์ในโลกทุกวันนี้ได้หนาแน่นยิ่งขึ้น และรุนแรงถึงกับเดือดพล่านนั่นเอง ฉะนั้นถ้าเราหวังที่จะมีจริยธรรมมาเป็นที่พึ่งของชาวโลกแล้ว จะต้องสนใจในเรื่องความดับไปแห่ง “อัตตา” ให้มากเป็นพิเศษ สมตามที่หลักแห่งพุทธศาสนายืนยันว่า มันเป็นเพียงสิ่งเดียว ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง

บทที่ ๖ วิธีลดอัตตา

เรียบเรียงจากคำบรรยายเรื่องตัวกู-ของกู (ฉบับสมบูรณ์) ของท่านพุทธทาส

เพื่อความเข้าใจถึงวิธีลด "อัตตา" ได้อย่างง่ายๆ โดยอาศัยหลักเกณฑ์ที่รัดกุม จึงจะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่า "สังโยชน์" ๑๐ ประการ แล้วผู้ปฏิบัติธรรมก็จะทราบได้เองว่า พุทธศาสนามีความมุ่งหมายที่จะลด "ตัวตน" อย่างมีประสิทธิภาพเพียงไร

สังโยชน์ประการที่ ๑ มีชื่อโดยภาษาบาลีว่า "สักกายทิฏฐิ" หมายถึงความยึดถือว่ากายกับใจนี้เป็นของตน เมื่อมีความรู้สึกคิดเช่นนั้นแล้ว เขาก็หวงแหนอยากให้มันดีให้มันเที่ยงแท้ถาวรเพื่อประโยชน์แก่ "ตัวเขา" โดยธรรมชาติที่แท้นั้นมันไม่มีอะไรที่จะเป็นของเขาได้เลย แต่ความหลงผิดทำให้เขาเข้าใจว่ามันมีอะไรๆ เป็นของเขาจนได้ โดยเหตุนี้ สิ่งที่เป็นเพียงธาตุดินน้ำลมไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุที่รวมกลุ่มกันอยู่ ก็ถูกยึดถือเป็นกายและใจ "ของเขา" มันจึงมีลักษณะเป็น ความเห็นแก่ตัว แล้วก็ทำอะไรๆ ไปในลักษณะที่เป็นความทุกข์ยากลำบากแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น ปัญญาอย่างโลกๆ ก็ส่งเสริม "ตัวตน-ของตน" ให้หนักยิ่งขึ้น ต่อเมื่อได้รับการศึกษาอบรมที่ถูกทางหรือปฏิบัติถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนา เขาจึงจะไม่อาจมี "ตัวตน-ของตน" ชนิดที่จะไปฆ่าไปลัก หรือเบียดเบียนผู้อื่นและจะเริ่มนึกถึงการที่กายทุกกายหรือธาตุทุกกลุ่มเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายอย่างเดียวกัน จึงลดความหมายมั่นปั้นมือที่จะเอาประโยชน์ จากผู้อื่นมาเป็นของตนเองล้วนๆ ดังแต่ก่อน

ความลดไปแห่งสักกายทิฏฐินี้ ทำให้เกิดความสงบเย็น

ความสงบเย็นทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะก็ทำความปลอดภัยให้แก่ตนเองและผู้อื่น ถ้าเพียงแต่คนเราสามารถ ละสังโยชน์ข้อที่ ๑ นี้ได้เท่านั้น โลกนี้ก็จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ อย่างน้อยที่สุดการเบียดเบียนกันจะหายไปจากโลก มีแต่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันอย่างแท้จริงเข้ามาแทน

ต่อไปก็คือความลดไปแห่ง "ตัวตน" ในรูปของสังโยชน์ประการที่ ๒ ที่เรียกว่า วิจิกิจฉา ซึ่งหมายถึงความลังเล เนื่องมาจากความสงสัยหรือความกลัว ถ้าไม่พิจารณาให้ดีก็จะไม่เห็นว่ามันเกี่ยวกับเรื่อง "ตัวตน" หรือ "ของตน" ยิ่งกว่านั้นยังมองข้ามไปเสียว่าความลังเลนี้ ไม่มีความสำคัญอะไรในเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ แต่แท้ที่จริงนั้น วิจิกิจฉา ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันอีก ถ้าเป็นการปฏิบัติในขั้นสมาธิวิจิกิจฉานี้ก็เป็นนิวรณ์ปิดกั้น หรือรบกวนจิตไม่ให้เป็นสมาธิ ถ้าเป็นการปฏิบัติในขั้นปัญญา วิจิกิจฉาก็เป็นเครื่องรบกวน ความเชื่อและปัญญาไม่ให้อยู่ในร่องในรอยได้ คนเราจึงไม่สามารถเอาชนะความทุกข์ได้ และตัวความลังเลนั้นเองก็เป็นเครื่องรบกวนความสุข หรือเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งอยู่ในตัวมันเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางศาสนาหรือเรื่องตามธรรมดาของชาวโลก

การต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายต่ำกับฝ่ายสูงนั่นเองเรียกว่า วิจิกิจฉา ซึ่งอาจขยายความออกไปเป็นความไม่แน่ใจ ความไม่กล้าหาญ ความไม่ไว้ใจหรือไม่เชื่อถือตัวเอง ฯลฯ

วิจิกิจฉาชนิดที่เป็นอย่างชาวโลกๆ ที่สุด ก็เช่นไม่แน่ใจว่าจะประกอบอาชีพอะไร จะทำอะไร จะแสวงหาชื่อเสียงอะไรดี ฯลฯ และที่สูงขึ้นมาก็คือความไม่แน่ใจในการที่จะยึดเอาความดีหรือความยุติธรรม ว่าเป็นหลักที่แท้จริงได้หรือไม่ ความกลัวจะเสียประโยชน์ส่วนตัว กลัวจะเสียเปรียบเขา จะพ่ายแพ้เขาเป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในการที่จะถือเอาความดีความจริงเป็นหลักเป็นความกระอักกระอ่วนใจในทางหน้าที่หรือทางศีลธรรม

เราพอจะมองเห็นว่าความระส่ำระสายทุกข์ยากลำบากหรือวิกฤติการณ์ต่างๆ ในโลก ย่อมเกิดมาจากความไม่แน่ใจของชาวโลกนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ของชนชั้นผู้นำกลุ่มต่างๆ ที่ไม่แน่ใจในการที่จะยึดมั่นในความดีหรือความจริง จนกระทั่งยอมเสียสัจจ์ เช่น พอเกิดสงครามหวาดกลัวขึ้นมาก็หันไปหาพระเป็นเจ้าหรือศาสนา แต่พอเหตุการณ์นั้นผ่านไปก็หันหน้ากลับไปหาประโยชน์ให้แก่ “ตัวตน-ของตน” ไม่มีฝ่ายไหนแน่ใจในการที่จะยึดถือความดีความจริงเป็นหลัก ทั้งที่ตัวเองก็รู้อยู่ว่าอะไรเป็นอะไร โลกจึงตกอยู่ในห้วงแห่งความเท็จความโลเล หลอกลวงตัวเอง เพราะไม่สามารถบังคับความเชื่อหรือสติปัญญาของตนให้แน่วแน่อยู่ในร่องในรอยได้ โลกจึงมีอาการเหมือนกับวิจิกิจฉา เคว้งคว้างไปตามความลังเลของคนในโลก ทั้งในกรณีที่เป็นไปทางโลกๆ และทางศาสนา

สำหรับวิจิกิจฉาในทางฝ่ายพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวไป

ตามหลักที่ถือๆ กันอยู่ ก็ได้แก่ความลังเลใน พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ ลังเลในการตรัสรู้จริงของพระพุทธเจ้าความสงสัยในพระพุทธเจ้าก็คือ ลังเลในการที่จะเชื่อหรือปฏิบัติตามคำแนะนำของท่าน เพราะมันขัดต่อความรู้สึกของตนที่มีอยู่ก่อน ขัดต่อประโยชน์ที่ตนหวังจะได้รับ การลังเลในพระธรรมก็เป็นอย่างเดียวกัน เลยทำให้คนถือศาสนากันเพียงแต่ปาก หรือเล่นตลกกับพระเป็นเจ้าของตน จนอาการเช่นนี้มีอยู่ทั่วไป สำหรับความลังเลในพระอริยสงฆ์นั้น หมายถึงว่าเห็นท่านเป็นผู้พ้นทุกข์ได้อย่างนั้นๆ แล้ว ตนก็ยังลังเลที่จะเดินตาม โดยที่ไม่เชื่อว่าท่านเหล่านั้นพ้นทุกข์ได้จริงบ้าง หรือการพ้นทุกข์ของท่านเหล่านั้นจะนำมาใช้ได้แก่ตนบ้าง เมื่อยังลังเลในตัวผู้สอน ในสิ่งที่นำมาสอน และในหมู่คนที่เคยปฏิบัติตามคำสอนจนประสบความสำเร็จมาแล้ว คนโง่เหล่านี้แม้จะศึกษาไปสักเท่าไรๆ ก็มีแต่จะยิ่งกลายเป็นคนลังเลมากขึ้นจนกลายเป็นโรคประสาทหรือโรคจิตขึ้นมาก็ได้

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า การที่คนเราเกิดความคิดลังเลแม้ในพระศาสดาของตน ในหลักธรรมะหรือหลักปรัชญาก็กล่าวได้ว่า "อัตตา" อีกนั่นเองที่เป็นมูลเหตุอันแท้จริงแห่งความลังเล ถ้าเราดับความลังเลหรือควบคุมมันได้ ก็ย่อมหมายความว่าเราดับ หรือควบคุม "อัตตา" ได้ เพราะอาการแห่งความลังเลก็คือลักษณะอย่างหนึ่งของ "อัตตา" หรือความเห็นแก่ตัวนั่นแหละเป็นเหตุให้เกิดความลังเล ไม่ว่าทั้งในทางโลกและทางธรรม

สีลัพพตปรามาส สังโยชน์ข้อที่ ๓ เป็นชื่อของความงมงายเข้าใจผิดต่อศีลและพรตซึ่งเป็นเครื่องปฏิบัติสำหรับลดความทุกข์ กล่าวคือ ความเข้าใจผิด ใช้ผิด กระทำผิด ต่อสิ่งซึ่งถือกันว่าเป็นเครื่องปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันได้แก่ศาสนาหรือธรรมะนั่นเอง แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือเข้าใจผิดหรือปฏิบัติผิดในสิ่งที่ผิดมาแต่เดิม กับเข้าใจผิดต่อสิ่งที่ถูกต้องดีอยู่แล้ว แต่ปฏิบัติไปอย่างงมงายหรือผิดๆ นี่ก็มีมูลมาจากการมี "ตัวตน-ของตน" ที่มีความประมาทสะเพร่าหรือทะนงแทนที่จะมีสติปัญญาอย่างสุขุมรอบคอบ กลับจับฉวยเอาข้อปฏิบัติเหล่านั้นผิดไปจากความหมายที่แท้จริง เป็นความโง่ ความดื้อของ "ตัวตน-ของตน" นั่นเอง มีอยู่เป็นปกติแก่ปุถุชนคนเขลาทั่วไปในการที่จะจับฉวยเอาอย่างปุบปับในสิ่งที่แปลกประหลาดหรืออัศจรรย์ ซึ่งตัวคิดนึกได้เอง หรือมีผู้นำมาสอนให้ ตลอดจนมีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในสิ่งที่ตนคิดขึ้น หรือกำลังกระทำอยู่ แล้วก็มีความเชื่อมั่นในสิ่งนั้นจนกลายเป็นความงมงาย คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้แต่แล้วก็หาเป็นไปได้ไม่ คงเป็นสักว่าพิธีรีตอง เป็นสักว่าเครื่องปลอบใจตัวเองหรือหลอกตัวเองให้หายกลัว เพราะมันไม่มีเหตุผลหรือไม่ตรงตามหลักวิชา แต่ตัวก็ไม่รู้ว่าตัวโง่

สำหรับสีลัพพตปรามาสชนิดที่ผิดมาแต่เดิม แล้วเอามายึดมั่นถือมั่นเพื่อปฏิบัตินั้น ส่วนมากเป็นเรื่องของการกระทำปรัมปราสืบๆ กันมาแต่โบราณกระทั่งยุคหิน ที่มีคนบางพวกยังยึดมั่นถือ

มั่นอยู่ เพราะมันเข้ารูปกันได้กับภูมิปัญญาของเขา แม้ตกมาในสมัยนี้ก็ยังประพฤติกันอยู่อย่างเคร่งครัดด้วยความโง่เขลาเบาปัญญาและความไม่รู้ ส่วนอีกแขนงหนึ่งนั้นคือการประพฤติบ้าบิ่น นอกคอก นอกรีตต่างๆ ซึ่งพวกมิจฉาทิฏฐิหรือมิจฉาชีพที่ฉลาดบัญญัติขึ้นเป็นเครื่องตบตาหาเงินจากคนอื่น หรือด้วยความหลงสำคัญผิดคิดว่าเป็นของดีจริงก็มี ซึ่งล้วนแต่อุตริวิตถารด้วยกันทั้งนั้น นี้เรียกว่าเป็นสิ่งที่ผิดมาแต่เดิม แล้วถูกนำมายึดมั่นถือมั่น เป็นหลักปฏิบัติตามๆ กันไปด้วยความหลงงมงายเข้าใจผิด

ส่วนสีลัพพตปรามาสในเรื่องสิ่งที่ถูกต้องอยู่แล้ว แต่คนจับฉวยเอาผิดเองนั้น ได้แก่หลักธรรมะ ตลอดถึงระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งได้บัญญัติไว้อย่างถูกต้องในศาสนาต่างๆ เป็นหลักวิชาตามเหตุผล ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามนั้นแล้วก็สามารถดับทุกข์ได้จริง แต่ก็ยังมีการจับฉวยเอาผิด เรียกว่าเป็นการลูบคลำทำให้สิ่งซึ่งบริสุทธิ์สะอาดนั้นกลายเป็นของสกปรกไปด้วยอำนาจของความงมงาย สีลัพพตปรามาสชนิดนี้มีได้แม้ในหมู่นักศึกษาที่เรียกว่ามีการศึกษาอย่างดีที่สุดตามที่นิยมกันในหมู่มนุษย์ แต่ไม่ได้มีการศึกษาข้อธรรมะหรือศาสนานั้นๆ อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ เพราะมันเป็นคนละเรื่องกัน ดังตัวอย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ทั่วไปในหมู่ผู้ได้รับปริญญาตรี โท เอก ในฝ่ายวิชาการทางโลก ที่ยังเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าอาจจะบันดาลอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ตัวต้องการได้ ในเมื่อมีการบูชาอ้อนวอน หรือประกอบพิธีทางศาสนา

ที่งมงายมากถึงกับบนบานขอให้เกิดบุตรแก่ผู้ไม่มีบุตรก็ยังมี บางคนคิดว่าการรดน้ำมนต์ล้างซวยหรือให้ร่ำรวยหรืออะไรในทำนองนั้น ก็เป็นพุทธศาสนาด้วยเสร็จการศึกษากลับมาจากเมืองนอก ก็รีบไปหาพระรดน้ำมนต์ทันที นี่เป็นการพิสูจน์ว่าการศึกษาที่ไปเรียนมาอย่างมากมายนั้น ก็ยังไม่ทำให้เขาหายงมงาย แล้วก็มาเกณฑ์ให้ศาสนามีหน้าที่ทำอะไรๆ ตามที่ตัวต้องการ โดยได้ยินแต่เพียงว่า ธรรมะหรือศาสนานี้ เป็นเครื่องช่วยดับทุกข์และมีความศักดิ์สิทธิ์ทุกประการ

ถึงแม้ในศาสนาอื่นก็เป็นอย่างเดียวกัน เช่น จัดพระผู้เป็นเจ้าไว้ในฐานะเป็นผู้มีหน้าที่ปลอบใจเมื่อจนแต้ม ที่ไปโบสถ์หรือปฏิบัติตามระเบียบพิธีต่างๆ ก็เพียงแต่ทำเผื่อๆ ไว้ เพราะจะได้เป็นที่ถูกใจพระเป็นเจ้าไว้ หรือเป็นการสะสมบุญกุศลไว้ มีอาการที่กระทำเหมือนกับคนละเมอๆ โดยที่ไม่เข้าใจอย่างถูกต้องว่าพระเจ้าที่แท้จริงนั้นคืออะไร หรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้นคืออะไร และไม่รู้เลยสักนิดเดียวว่า พระเป็นเจ้าหรือบุญกุศลที่แท้จริงนั้นคือการชำระจิตใจให้สะอาดด้วยการกระทำที่ถูกต้องกันที่นี่ และเดี๋ยวนี้ ด้วยการบั่นทอนหรือทำลาย “ตัวตน-ของตน” นั่นเอง ไปมัวหวังแต่พระเป็นเจ้าที่อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ให้คอยช่วยคุ้มครองตนอย่างคุ้มครองเด็กๆ และเมื่อทุกข์ร้อนจนแต้มขึ้นมาก็โวยวายให้สิ่งที่ไม่รู้ว่าอะไรอยู่ที่ไหนนั่นแหละ มาช่วยตน ไม่สามารถใช้สัมมาทิฏฐิของตนปลดปล่อยหรือขจัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนในใจ

ของตนให้ออกไปจากตนได้ ทั้งๆ ที่ข้อปฏิบัติทางธรรมะหรือทางศาสนาทุกข้อทุกอย่าง ก็ล้วนแต่เป็นไปเพื่อชำระกายวาจาใจให้สะอาด ให้เกิดมีภาวะใหม่ขึ้นมาเป็นความไม่มีทุกข์หรือมีทุกข์น้อยลงไปกว่าเดิม

สำหรับในฝ่ายพุทธศาสนาโดยเฉพาะนั้น สีลัพพตปรามาสได้งอกงามมากขึ้นในหมู่พุทธบริษัท ทั้งในทางปริยัติและในทางปฏิบัติ ในทางปริยัตินั้นได้มีการจับพลัดจับผลูไปเอาสิ่งซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา เข้ามาตู่เป็นพุทธศาสนาอยู่เรื่อยๆ ทำสิ่งที่ไม่ใช่พุทธพจน์ให้เป็นเหมือนพุทธพจน์ นิยมศึกษาทฤษฎีที่ลึกซึ้งกว้างขวางไม่รู้จบเพื่อความเป็นนักปราชญ์ ยิ่งกว่าที่จะศึกษาเฉพาะเรื่องของการดับทุกข์ แทนที่จะพูดจะสอนจะอภิปรายกันถึงเรื่องดับทุกข์โดยตรง เช่นเรื่องอริสัจจ์เป็นต้น ก็กลายเป็นไปนำเอาเรื่อง "อัพยากวัตถุ" ที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้นำเอามาพูดกันให้เสียเวลา และพระองค์เองก็ไม่ทรงสอนเรื่องเหล่านี้ เช่นเรื่องคนตายแล้วเกิดหรือไม่ ศึกษาวิพากษ์วิจารณ์ค้นคว้ากันอย่างเป็นวรรคเป็นเวรโดยนำเอาลัทธิสัสสตทิฏฐิของพวกพราหมณ์มาอธิบาย โดยที่เข้าใจว่าเรื่องนี้เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา แม้แต่คำอธิบายเรื่องกรรมเรื่องอนัตตา และเรื่องนิพพาน ก็ดำเนินไปอย่างผิดๆ เพราะจับฉวยผิด ถึงขนาดที่ไปคว้าเอาเรื่องกรรมเรื่องอนัตตาเรื่องนิพพานของศาสนาอื่น มาถือว่าเป็นกรรมเป็นอนัตตาและนิพพานในพุทธศาสนา จนกระทั่งเกิดการทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนี้

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกเอง ก็มีความยึดมั่นถือมั่นอย่างผิดๆ อยู่หลายประการ เช่นยึดมั่นถือมั่นว่าทุกตัวอักษรที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ได้ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น จะไปแตะต้องด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ บางพวกก็บูชาพระไตรปิฎกอย่างวัตถุศักดิ์สิทธิ์ บางพวกก็คิดว่าเพียงแต่ซื้อหรือสร้างพระไตรปิฎกขึ้นเท่านั้น ก็พ้นทุกข์ได้แล้ว บางคนเป็นไปมากถึงกับเอาพระไตรปิฎกบางเล่มมาใช้เป็นเครื่องมือเสี่ยงทาย เสียบไม้เข้าไปในระหว่างใบลานหรือหน้าหนังสือนั้นแล้ว เปิดดูว่ามันจะถูกเรื่องดีหรือร้าย โดยถือเอาข้อความในหน้ากระดาษที่ตนเอาไม้เสียบเข้าไปนั่นเองเป็นหลัก และมีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริงว่าเป็นการทำนายที่ถูกต้อง นับว่าเป็นสีลัพพตปรามาสหรือความงมงายที่ยังไม่เคยมีมาก่อน และได้เกิดมีขึ้นเกี่ยวกับพระคัมภีร์ เขาไม่ทราบว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังที่ตรัสไว้ในกาลามสูตร หรือตรัสไว้ในเรื่องมหาปเทศ สำหรับวินิจฉัยข้อความแท้จริงว่าสิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎกมีความเป็นมาอย่างไร นี้เป็นตัวอย่างแห่งสีลัพพตปรามาสในส่วนปริยัติ ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายจนเหลือที่จะนำมากล่าวให้หมดสิ้นได้

สำหรับสีลัพพตปรามาสในส่วนการปฏิบัตินั้น ยิ่งมีทางเกิดขึ้นได้มากมาย เพราะคนส่วนมากเชื่อง่ายและเต็มไปด้วยความกลัว ไม่มีสติปัญญา หรือความรู้เพียงพอที่จะควบคุม ความเชื่อ

และความกลัว จึงทำอะไรอย่างงมงายหรือผลีผลามไปตามอำนาจของความเชื่อและความกลัวเหล่านั้น ในลักษณะง่ายๆ และสะดวกๆ หรือถึงกับใช้คนอื่นทำแทนให้ก็ยังมี เช่น บาปของตัวเองก็ให้คนอื่นช่วยล้างได้ หรือเชื่อว่าความตายเป็นสิ่งที่ผัดเพี้ยนกันไว้ก่อนได้ อายุเป็นสิ่งที่ต่อกันได้ด้วยการทำพิธี และถือว่าอะไรๆ ที่ตัวกลัวหรือเป็นทุกข์อยู่นั้น ย่อมแก้ได้หมดด้วยพิธีต่างๆ ในทางศาสนา โดยเชื่อว่าถ้าเป็นเรื่องพิธีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์แล้วก็เป็นพุทธศาสนา นี้เป็นตัวอย่างความงมงายชั้นต่ำที่สุด ซึ่งมีอยู่มากมายเหลือที่จะนำมากล่าว

ส่วนที่สูงขึ้นมาจากนั้น ก็หมายถึงความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการทำบุญ ให้ทาน การบวช การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ตลอดถึงปฏิบัติธรรมปลีกย่อยอื่นๆ มีความเข้าใจผิดถึงกับทำให้เกิดผลตรงกันข้ามไปเสียทุกอย่างทุกประการ ข้อวัตร์ปฏิบัติต่างๆ ทั้งหมดนั้น โดยที่แท้แล้วย่อมเป็นไปเพื่อขูดเกลากิเลส เช่น โลภโกรธหลงงมงาย ขจัดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" ฯลฯ แต่ก็กลับประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ส่งเสริมความรู้สึกเป็น "ตัวตน-ของตน" ให้เหนียวแน่นประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนกลายเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ความขลัง ที่จะดลบันดาลให้ตนได้รับสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งที่แท้ก็คือกิเลสที่เป็น "ตัวตน-ของตน" นั่นแหละ เป็นผู้ต้องการ หาใช่สติปัญญาบริสุทธิ์เป็นผู้ต้องการไม่ ฉะนั้น จึงเกิดมีการสอนให้ทำบุญให้ทาน

ด้วยวิธีการแปลกๆ มุ่งหมายแปลกๆ และเป็นภัยแก่เศรษฐกิจ สังคม หรือศาสนาเองในที่สุด

สำหรับการรักษาศีล ก็มีการรักษาศีลด้วยการคิดว่าจะทำตนให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นการรับประกันอะไรบางอย่างในกาลอนาคตแทนที่จะเป็นการกำจัดกิเลสที่เป็นเหตุให้ตามใจตัวเอง ครั้นไปถึงขั้นการทำสมาธิและวิปัสสนาก็ยิ่งเขวออกนอกทางมากขึ้นเพราะเป็นเรื่องทางอำนาจจิต และมีช่องทางที่จะทำให้ประหลาดมหัศจรรย์ โน้มเอียงไปตามความต้องการอันไม่เป็นธรรมะ ดังนั้น จึงเกิดมีการกระทำที่เรียกว่าวิปัสสนาการค้าวิปัสสนาอยากดังในลักษณะแปลกๆ อย่างมากมาย ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นไปเพื่อการกำจัดกิเลส แต่เป็นไปเพื่ออิทธิปาฏิหาริย์ หรือเป็นเครื่องมือหาลาภสักการะสรรเสริญไปเสีย โดยอำนาจแห่ง "ตัวตน-ของตน" เข้ามาครอบงำและลากจูงไปนั่นเอง เมื่อสิ่งเหล่านั้นดำเนินไปผิด ความมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่ามรรคผลและนิพพานของผู้นั้นก็เลยผิดตามไปด้วย จนกระทั่งกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างสมบูรณ์ในที่สุด นี้เรียกว่าสีลัพพตปรามาสที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม กลายเป็นเนื้อร้ายเนื้องอก ที่เพิ่งงอกออกมาใหม่ๆ บนตัวพุทธศาสนาสำหรับทำลายพุทธศาสนาเอง ทั้งนี้ก็มีมูลมาจากความยึดมั่นถือมั่นใน "ตัวตน-ของตน" ด้วยกันทั้งนั้น

อาการที่เข้าใจสิ่งใดผิด แล้วนำไปใช้อย่างผิดความมุ่งหมายที่แท้จริง ย่อมเรียกได้ว่าเป็นสีลัพพตปรามาสทั้งนั้น เช่นวิชา

ความรู้ทางธรรม อันควรจะถูกนำไปใช้เป็นเครื่องอำนวยสันติสุขแก่สังคม แต่กลับถูกนำไปใช้เป็นเครื่องทำมาหากิน จนทำความเดือดร้อน หรือความทุกข์ให้เกิดแก่สังคม อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นสีลัพพตปรามาสได้ เพราะอำนาจแห่งความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" ครอบงำจิตใจบุคคลเหล่านั้นจนมีความเห็นแก่ตัวจัด สิ่งที่สะอาด หรือเป็นคุณประโยชน์ก็กลับกลายเป็นของสกปรก หรือกลายเป็นทุกข์เป็นโทษแก่สังคม มนุษย์ทั่วไปจึงต้องรับบาปอันนี้ ฉะนั้น การลด "อัตตา" ลงไปได้เท่าใดก็ย่อมทำให้สีลัพพตปรามาสของมนุษย์ไม่ว่าแขนงไหนหมด ลดน้อยลงไปเพียงนั้น แล้วมนุษย์ก็จะเลื่อนจากภูมิของปุถุชนขึ้นสู่ภูมิของอารยชน คือเป็นพระอริยเจ้าซึ่งลด "ตัวตน-ของตน" ได้ในอันดับที่น่าพอใจอันดับหนึ่ง คือท่านกำหนดไว้ว่าผู้ที่ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสเสียได้นั้น เป็นผู้ที่ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน ซึ่งเรียกว่า พระโสดาบัน นั่นเอง

ถ้า "อัตตา" ดับไปโดยสิ้นเชิง บุคคลนั้นย่อมถึงความเป็นพระอรหันต์ ดังนั้นในกรณีแห่งพระโสดาบันนี้ ย่อมหมายความว่าความดับไปแห่ง "อัตตา" เป็นเพียงบางส่วน "โสตาปนฺน" แยกศัพท์เป็น "โสต" กับ "อาปนฺน" โสต แปลว่ากระแส อาปนฺน แปลว่าทั่วถึง สิ่งที่เรียกว่ากระแสในที่นี้หมายถึงทางที่ไปสู่นิพพาน ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คืออริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งมีองค์สำคัญอยู่ที่ความรู้อันถูกต้องหรือสัมมาทิฏฐิ ที่ทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

ตามที่เป็นจริง ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวตน" หรือ"ของตน" นั่นเอง

พระโสดาบันนั้นเป็นผู้ครองเรือนก็มี เป็นนักบวชก็มี แล้วอะไรเล่าที่ทำให้คน ๒ พวกนี้เข้าถึงกระแสนิพพานโดยเสมอกัน คำตอบก็คือการละเสียได้ซึ่งสังโยชน์ ๓ ประการดังกล่าวแล้วนั่นเอง การละสังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นสิ่งซึ่งมีได้ก่อนที่จะละกามโดยสิ้นเชิง คือฆราวาส ทั้งๆ ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามอยู่ก็ยังสามารถละสังโยชน์ทั้ง ๓ นั้นได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เป็นผู้หมกมุ่นหรือมัวเมาในกามอย่างมาก

มันเป็นที่แน่นอนว่าพระโสดาบันจะต้องมีโลภะโทสะโมหะหรือราคะโกธะโมหะเบาบางกว่าคนสามัญเป็นธรรมดา แต่มิได้หมายความว่า เป็นผู้หมดราคะโทสะโมหะโดยสิ้นเชิง ฉะนั้นเป็นอันถือได้ว่า การละราคะโทสะโมหะเพียงบางส่วนนั้นเป็นสิ่งที่ฆราวาสมีได้ เป็นได้ เพราะสังโยชน์ทั้ง ๓ หมดสิ้นไป (สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้ก็คือ ราคะโทสะโมหะในรูปลักษณะหนึ่งๆ) และสังโยชน์ชนิดไหนก็ตาม ย่อมเป็นความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่เราไปกล่าวกันไว้ในชื่ออีกอย่างหนึ่ง ความรู้สึกที่เป็น "อัตตา" ที่รวบรัดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาหาตัว เพราะความอยากได้นั้น คือราคะหรือโลภะ ความรู้สึกที่เป็น "อัตตา" ที่ผลักดันสิ่งใดออกไป เพราะความเกลียดนั้น ก็คือ โทสะ ส่วนความรู้สึกเป็น "อัตตา" ที่วนเวียนพัวพันอยู่รอบๆ สิ่ง

ที่ตัวสงสัยไม่เข้าใจนั้น ก็คือโมหะอาการของราคะโทสะโมหะจึงเป็นอาการของ "อัตตา" อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อพระโสดาบันไม่อยู่ในฐานะที่จะละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง ซึ่งหมายถึงการลุถึงนิพพานโดยสมบูรณ์ พระโสดาบันจึงละได้แต่เพียงในลักษณะของผู้ที่กำลังเดินอยู่ในหนทางอันถูกต้อง และจะลุถึงนิพพานโดยแน่นอนและในระยะกาลอันใกล้เท่านั้นเอง

สังโยชน์ทั้ง ๓ ประการนี้มีอยู่อย่างหนาแน่นในปุถุชน (ซึ่งแปลว่า "คนหนา") คนชนิดนี้จึงไม่อาจจะเข้าใจพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าก็ไม่พอใจความเป็นอยู่ของคนชนิดนี้ เพราะท่านมีความหนาลดน้อยลงจนมองเห็นสิ่งต่างๆ ถูกต้องตามที่เป็นจริง แล้วก็ไปดำรงตนอยู่ในสภาพที่กล่าวได้ว่าพ้นอันตราย พ้นจากการเสียหาย เช่นไม่ตกอบายโดยแน่นอน เส้นขีดแบ่งปันกันระหว่างคน ๒ พวกนี้ก็คือ การละสังโยชน์ ๓ ประการและเมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการนั้นได้แล้ว จึงเรียกว่าเดินอยู่ในทางหรือถึงแล้วซึ่งกระแสของนิพพาน และได้นามใหม่ว่า อริยชน ซึ่งตามตัวพยัญชนะแปลว่า ผู้ไปแล้วจากข้าศึกคือกิเลส (อริ=ข้าศึก+ยะ=ไป) พระโสดาบันยังได้นามว่า "จักขุมา" คือผู้มีดวงตาเห็นธรรม เมื่อพระโสดาบันได้นามว่าเป็นผู้มีตาเป็นพวกแรกดังนี้แล้ว พระอริยเจ้าในอันดับที่สูงขึ้นไปก็ต้องเป็นผู้มีตาเห็นธรรมมากขึ้นโดยแน่นอน และสิ่งที่ทำให้ตาบอดหรือมีอาการเหมือนกับไม่มีตานั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา-ของเรา"

การลดไปแห่ง "อัตตา" นั้น มีตั้งแต่ขั้นต่ำแล้วค่อยๆ สูงยากขึ้นไปตามลำดับ แต่ดับ "อัตตา" ได้มากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งห่างจากโลกียวิสัยกลายเป็นโลกุตตรวิสัยมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น และโลกุตตรวิสัยอันดับแรกก็คือความเป็นพระโสดาบันนั่นเอง แม้ว่าพระโสดาบันจะยังไม่อยู่เหนือวิสัยชาวโลกโดยสิ้นเชิง ก็ยังกล่าวได้ว่าอยู่เหนือชาวโลก และจักอยู่เหนือวิสัยชาวโลกโดยสิ้นเชิง อย่างที่จะเป็นอื่นไปไม่ได้ในกาลอนาคต เราเรียกระดับจิตใจของพระอริยเจ้าทั้งหมด (นับตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปถึงพระอรหันต์) ว่าตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรวิสัย มีความหมายสำคัญอยู่ที่ว่าจะไม่ตกต่ำอยู่ภายใต้ความย่ำยีของอารมณ์ในโลก เพราะความรู้เท่าทันโลก จนอารมณ์ทั้งปวงไม่ทำให้เกิด "ตัวตน-ของตน" หรือเกิดขึ้นได้น้อยที่สุดในพระอริยเจ้าขั้นต้นๆ และรับรองว่าไม่เกิดเต็มที่อย่างปุถุชน

แม้ว่าพระอริยเจ้าขั้นต้นๆ จะยังคงมีความทุกข์อยู่บ้าง เพราะการดับ "อัตตา" ยังไม่หมดสิ้น แต่ก็ยังเป็นความทุกข์ที่แตกต่างกับปุถุชน คือเป็นความทุกข์ของบุคคลผู้รู้เท่าทันหรือมีสติปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ และหนทางที่จะดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ซึ่งปุถุชนไม่ประสีประสาต่อสิ่งเหล่านี้เลยจึงจมอยู่ในความทุกข์อย่างหลับหูหลับตา ส่วนพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดคือขั้นพระอรหันต์นั้น ย่อมถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยสิ้นเชิงเพราะความดับไปโดยสิ้นเชิง

แห่ง "อัตตา"

ยังมีสังโยชน์เหลืออีก ๗ ประการซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงจะต้องละ พระอริยเจ้าขั้นต่อไปจากพระโสดาบัน กล่าวคือพระสกิทาคามีนั้น ยังไม่อาจจะดับสังโยชน์ ๗ ประการที่เหลือได้ เพียงแต่ว่านอกจากจะละสังโยชน์ ๓ ประการที่เคยละมาในชั้นของพระโสดาบันแล้ว ก็ยังสามารถดับ "อัตตา" ที่มีอยู่ในรูปของโลภะโทสะโมหะอื่นๆ ให้เบาบางลงได้มากไปกว่าพระโสดาบันเท่านั้น

คำว่า สกิทาคามี แปลว่าผู้มาเพียงครั้งเดียว (สกึ=ครั้งเดียว+อาคามี=ผู้มา) คำว่า "ม่เพียงครั้งเดียว" นั้น หมายความว่าการ ย้อนมาหาสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความอาลัยอาวรณ์เพียงอีกครั้งเดียว นี้หมายถึงภาวะ (ภพ) หรือความเป็นอยู่ที่มีกาม หรือพูดโดยเจาะจงก็คือ กามนั่นเองที่คนอาลัยอย่างยิ่งส่วนพระโสดาบันยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ในลักษณะด้วยสติปัญญาของพระอริยเจ้า พระสกิทาคามีไปได้ไกลกว่านั้น คือเหินห่างออกไปจากกามแล้ว แต่ยังมีอาลัยอาวรณ์เหลียวกลับมาดูอีกครั้งหนึ่งเป็นอย่างน้อย ก่อนที่จะเลื่อนชั้นขึ้นไป

ส่วนพระโสดาบันที่เป็นบรรพชิตนั้น ต้องเว้นจากการเกี่ยวข้องกับกามเพราะการบังคับของวินัย แต่เนื้อแท้แห่งจิตใจของท่านก็ยังพอใจในกามตามภูมิตามชั้นของพระโสดาบันหาได้สูงหรือมากไปกว่าพระโสดาบันที่เป็นฆราวาสไม่ หากแต่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุกามก็เพราะวินัยบังคับเท่านั้นหาใช่โดยเนื้อ แท้

ของจิตใจไม่ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าจิตใจแห่งพระโสดาบันย่อมอยู่ในระดับเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือนหรือบรรพชิต ในเมื่อกล่าวโดยหลักใหญ่ของการละสังโยชน์ หรือความหมายอันแท้จริงของคำว่าโสดาบัน

โดยปกตินั้น ความเป็นโสดาบันไม่ได้บีบให้บุคคลนั้นๆ ละจากบ้านเรือนไปสู่ความเป็นบรรพชิต ส่วนความเป็นพระสกิทาคามีนั้นมีความผลักดันให้ไปสู่ความเป็นบรรพชิตมากขึ้นเป็นธรรมดา ความห่างไกลจาก "ตัวตน-ของตน" ของพระสกิทาคามี จึงเบาบางกว่าของพระโสดาบันอย่างที่เห็นได้ชัด

ความประเสริฐแห่งบุคคล ย่อมขึ้นอยู่ที่ความดับไปแห่ง "อัตตา" ได้มากน้อยเพียงไร ดับ "ตัวตน" ได้มากขึ้นเท่าไร ความเป็นพระอริยบุคคลก็มีมากขึ้นเท่านั้น พระอริยบุคคลลำดับถัดไปก็คือ พระอนาคามี ซึ่งจะต้องละสังโยชน์อีก ๒ ประการ คือ กามราคะ และ ปฏิฆะ ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เป็น "ตัวตน-ของตน" ที่เกิดอยู่ในรูปของความพอใจในกาม และความพลุ่งขึ้นมาเป็นความขัดใจหรือหงุดหงิดใจไม่ถึงกับโกรธ อันเป็นสิ่งที่ละได้ยาก จนถึงกับพระอริยบุคคล ๒ ประเภทข้างต้นๆ ไม่สามารถจะละได้ แต่ก็มิได้หมายความว่าท่านทั้ง ๒ นั้นเป็นผู้มัวเมาหนาไปด้วยกิเลส ๒ ชื่อนี้ดังที่ปุถุชนคนธรรมดาเป็นกันอยู่ พระอนาคามีจึงอยู่เหนือความยินดีในกาม และยังโกรธไม่เป็นอีกด้วย ฉะนั้น "อัตตา" จึงไม่พลุ่งขึ้นมาในรูปของความพอใจในกาม หรือความขัดเคืองแม้

แต่ประการใด

คำว่า อานาคามี แปลว่าผู้ไม่มา (อน=ไม่+อาคามี=ผู้มา) พระสกิทาคามียังมีความอาลัยอาวรณ์ย้อนหลังมาสู่กามอีกครั้งหนึ่ง ส่วนอนาคามีนั้นไม่มีความอาลัยอาวรณ์เหลืออยู่ในกาม ไม่พะวงหวนกลับมาระลึกถึงกามของน่ารักน่าใคร่ จึงทำให้ได้ชื่อว่าผู้ไม่กลับมาอีก แม้ว่าท่านจะละราคะและความโกรธได้โดยสิ้นเชิง แต่โมหะบางชนิดยังเหลืออยู่ ซึ่งเป็นชั้นที่ละเอียดประณีตอย่างยิ่งอันจะต้องละ จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่า “ตัวตน” ในรูปของกามราคะและปฏิฆะจะไม่มีทางเกิดขึ้นอีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังมี “ตัวตน” ประเภทที่ละเอียดไปกว่านั้น เหลืออยู่สำหรับให้ละต่อไป

มีสิ่งที่ควรพิจารณาข้อหนึ่ง ก็คือว่าการที่ละกามราคะเสียได้ หรือเป็นผู้อยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่น่ารักน่าใคร่นั้น จะเป็นบุคคลที่ประเสริฐได้อย่างไรและเพียงไหน คนธรรมดาสามัญหรือปุถุชนทั่วๆ ไป อาจจะเห็นไปว่าไม่ประเสริฐอะไรและความประเสริฐนั้นควรจะเป็นความเพียบพร้อมไปด้วยกามต่างหาก ถ้าใครยังมีความเห็นดังนี้ ก็ย่อมไม่มีทางที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้ว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษา หรือเป็นที่พึ่งแก่มนุษย์ได้ต่อเมื่อเขาผู้นั้นบริโภคกาม พร้อมๆ กับการที่ถูกกามนั้นขบกัดจนกระทั่งมองเห็นพิษของกามนั้นได้เนืองๆ เขาจึงจะรู้สึกขึ้นมาได้ด้วยตนเองว่า กามนั้นประกอบไปด้วยทุกข์และโทษหากแต่ว่ามันเป็นไปอย่างซ่อนเร้นปิดบังยากที่จะเห็นได้ง่ายๆ มันแผดเผาอยู่ตลอดเวลาในลักษณะ

ของความเพลิดเพลิน เมื่อเป็นดังนี้ เขาก็เริ่มสนใจในธรรมเพื่อขจัดอำนาจของกาม ให้เป็นผู้อยู่เหนือกาม แล้วบริโภคกามนั้นอยู่โดยความหมายที่ไม่เป็นกาม คือไม่ก่อทุกข์หรือโทษแต่ประการใดเลย

กามนั้นเป็นเหมือนกับเหยื่อหรือสินจ้าง ที่ธรรมชาติใช้ล่อสัตว์ทั้งหลายให้สืบพันธุ์ ตามความมุ่งหมายของธรรมชาติ แต่การสืบพันธุ์เป็นงานหนัก หรืองานเจ็บปวดทนทุกข์ทรมาน จึงต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาปิดบังพรางตาเอาไว้ ไม่ให้สัตว์เหล่านั้นมีความรู้สึกว่าเป็นการทนทุกข์ทรมาน บางครั้งแม้จะมองเห็น แต่ก็ยังกล้าที่จะรับเหยื่อหรือสินจ้างนั้นมาเป็นเครื่องชดเชยกัน และเหยื่อหรือสินจ้างอันนี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "กาม" นั่นเอง ฉะนั้น ลองพิจารณาดูเถิด ว่าการต้องตกเป็นลูกจ้างชนิดนี้กับการไม่ตกเป็นลูกจ้างชนิดนี้ อันไหนจะประเสริฐกว่ากัน และบุคคลชนิดไหนควรจะได้นามว่าเป็นอริยะ ผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง และหลักแห่งความเป็นพระอริยเจ้าในพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่โง่เง่างมงายหรือหาไม่

ปฏิฆะ (ความขัดใจ) ก็มีมูลอันลึกซึ้งมาจากกาม ฉะนั้น ถ้าละกามราคะเสียได้ ก็ย่อมเป็นการตัดต้นตอของปฏิฆะไปในตัว สำหรับคนธรรมดาสามัญนั้น อะไรๆ ก็รวมอยู่ที่กามขัดใจเพราะเจ็บไข้ได้ป่วยหรือกลัวตายก็มีมูลมาจากกาม เพราะเขาอยากมีชีวิตอยู่เพื่อกาม ไม่อยากเจ็บไข้ก็เพื่อกาม ถ้าตัดความรู้สึกในเรื่องกามได้ ปฏิฆะความขัดเคืองในเรื่องความเจ็บไข้และความตายก็จะลด

ตามไปด้วย ดังนั้น พระอนาคามี จะมีความประเสริฐมากน้อยเพียงไร ก็เป็นสิ่งที่อาจจะรู้ได้จากคุณค่าแห่งความดับไปของ "อัตตา" ที่อยู่ในรูปของกามราคะและปฏิฆะ ดังกล่าวนี้

ครั้นมาถึง พระอรหันต์ ก็จะต้องละ "ตัวตน" อันอยู่ในรูปของรูปราคะและอรูปราคะ กับต้องละ มานะ อุทธัจจะและอวิชชา ซึ่งเป็นโมหะอย่างละเอียดด้วยกันทั้งนั้น และสำหรับอวิชชานั้น ยังแถมอยู่ในฐานะที่เป็นต้นตอหรือแม่บท หรือประธานของบรรดากิเลสทั้งหลายทุกๆ อย่างด้วย พระโสดาบันและพระสกิทาคามีเริ่มละกิเลสประเภทโมหะ พระอนาคามีละกิเลสประเภทราคะและโทสะ ส่วนพระอรหันต์นั้นละกิเลสประเภทราคะที่เหลืออยู่และประเภทโมหะที่เหลืออยู่โดยสิ้นเชิง เมื่อมองดูให้ตลอดแนวแห่งการละกิเลสของพระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภทแล้ว เราจะพบว่ากิเลสประเภทโมหะจะต้องถูกละก่อน แล้วจึงจะมาถึงกิเลสประเภทราคะโทสะ แล้วถึงกิเลสประเภทราคะและโมหะที่เหลือ คือเป็นการเริ่มต้นด้วยปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิ

ฉะนั้นการที่จะทำอะไรๆ โดยใช้ปัญญานำหน้านี้ จะต้องถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธบริษัท การที่คนเราจะดำเนินกิจการงานอะไรๆ ให้เป็นเรื่องเป็นราวนั้น จะต้องลงมือด้วยปัญญาประเภทที่ทำให้รู้จักทิศทางอย่างกว้างๆ เสียก่อน ให้รู้แนวทางที่ตนจะต้องดำเนินอย่างประจักษ์ชัดเสียก่อนที่จะลงมือทำไป สิ่งที่กระทำนั้นจึงจะสะดวกและประสบความสำเร็จได้ในที่สุด ข้อนี้

ทำให้มองเห็นได้ต่อไปว่าเป็นการเหมาะสมแล้ว ที่พุทธศาสนานี้ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา เพราะเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุผลตั้งแต่ต้นจนปลาย

สังโยชน์อีก ๕ ชื่อซึ่งพระอรหันต์จะต้องละนั้น ได้แก่ รูปราคะ และอรูปราคะ ราคะ ๒ อย่างนี้ไม่ได้เกี่ยวกับกาม เป็นเพียงความพอใจในรสของความสงบสุขที่เกิดมาจากการเพ่งรูปและการเพ่งสิ่งที่ไม่มีรูป เป็นธรรมดาอยู่เองที่สุขเวทนาอันประณีตก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือขั้นประณีต ดังนั้นจึงเป็นสิ่งละได้ยาก ดังคำกล่าวในรูปของปุคคลาธิษฐานที่ว่า อายุของพวกพรหมโลกนั้นยืนยาวเป็นกัปป์ๆ ทีเดียว ข้อนี้หมายความว่าความพอใจในรูปราคะและอรูปราคะ หรือความที่ได้เป็นพรหมนั้น มีกำลังเหนียวแน่นและลึกซึ้งมาก ยากที่จะถอนออกได้ง่ายๆ เมื่อเทียบส่วนกันกับความพอใจในกามราคะทั่วๆ ไปของมนุษย์ กล่าวให้สั้นที่สุดก็ว่า สุขเวทนาที่เกิดมาจากความสงบของจิตเพราะอำนาจของสมาธินั้นมีรสชาติยิ่งไปกว่าสุขเวทนาที่เกิดมาจากกาม อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้ทีเดียว

ทีนี้ ก็มาถึงสังโยชน์ที่มีชื่อว่า มานะ คือความรู้สึกยึดถือ "ตัวตน" โดยไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นว่าตัวดีกว่าเขา ตัวเสมอกันกับเขา หรือตัวเลวกว่าเขา แล้วก็มีความลิงโลดหลงระเริงบ้าง มีความเศร้าหรือหดหู่บ้าง เหมือนที่กล่าวไว้อย่างปุคคลาธิษฐานว่า พวกพรหมไม่เกี่ยวข้องกับกามและโกรธไม่เป็น แต่มัวเมาหรือ

ทะนงในภาวะของตัวว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จากกามและความโกรธ ทำนองจะอวดผู้อื่นว่าเป็นผู้ที่สูงกว่าบริสุทธิ์กว่ามีความสงบสุขกว่าคนทั้งปวง แล้วก็ชอบมาท้าทายลองภูมิพระพุทธเจ้า ด้วยการตั้งคำถามอย่างนั้นอย่างนี้ในทำนองที่เป็นการแข่งดี หาใช่ทูลถามเพราะความไม่รู้จริงๆ อย่างสามัญชนทั่วๆ ไปไม่ นี่แหละคือตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่า มานะ

สังโยชน์ถัดไปที่เรียกว่า อุทธัจจะ อย่าไปปนกับอุจธัจจะที่เป็นชื่อของนิวรณ์ในบรรดานิวรณ์ ๕ ประการซึ่งเป็นข้าศึกของสมาธิ เพราะอุทธัจจะที่เป็นสังโยชน์นี้ ถึงจะเป็นกิเลสชื่อเดียวกันและมีความหมายคล้ายกัน แต่ว่าเป็นชั้นที่ประณีตละเอียด จนถึงกับมาตั้งอยู่ในฐานะเป็นข้าศึกของปัญญา ฉะนั้นจึงไม่ได้หมายถึงความฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอารมณ์รบกวนหรือกิเลสกลุ้มรุมอย่างชนิดที่เป็นนิวรณ์เลย แต่ว่าเป็นความรู้สึกอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำให้จิตกระเพื่อมหวั่นไหวไปด้วยอำนาจของความทึ่งหรือความสงสัยต่อสิ่งต่างๆ ที่มากระทบ เช่นอยากรู้ว่ามันเป็นอะไรมันจะเป็นไปได้ไหม หรือจะใช้เป็นประโยชน์อะไรแก่ตน แม้ที่สุดแต่ความอยากรู้อยากเห็นก็นับว่าเป็นอุทธัจจะในที่นี้ ต่อเมื่อหมดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" โดยแท้จริงเท่านั้น จิตจึงจะเฉยได้หรือไม่กระเพื่อมเลยต่อเหตุการณ์ต่างๆ

เมื่อละอุทธัจจะได้ก็ย่อมหมายความว่ามีจิตใจอยู่เหนือความหวั่นไหวต่อสิ่งทั้งปวงโดยสิ้นเชิง พระอริยเจ้าขั้นต้นๆ ยังมี

ตัวตนเหลืออยู่มากพอที่จะแสวงสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่ตัวและเกลียดกลัวอันตรายที่จะมีมาแก่ตัว พระอรหันต์เท่านั้นละความรู้สึกเหล่านี้ได้โดยเด็ดขาด เพราะหมดความรู้สึกว่ามีตัวตนโดยเด็ดขาด เมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนถูกละขาดไปแล้ว ความรู้สึกว่า "ของตน" ก็ไม่มีที่ตั้งอาศัย จึงพลอยถูกละขาดไปด้วยในตัว ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า "อหังการกับมมังการ" จึงเป็นสิ่งที่เกิดด้วยกันดับด้วย กันโดยอัตโนมัติ เมื่อ "ตัวตน-ของตน" ถูกละขาดแล้ว อาการแห่งอุทธัจจะจึงไม่อาจจะมีได้

ทีนี้ ก็มาถึงสังโยชน์ข้อสุดท้ายคือ อวิชชา ซึ่งจะต้องละก่อนที่จะเป็นพระอรหันต์ เพราะเป็นกิเลสประเภทโมหะที่เหลืออยู่รั้งท้ายสุด เป็นรากเง่าหรือต้นตอของกิเลสอื่นๆ และของความรู้สึกว่ามี "ตัวตน-ของตน" เมื่อละอวิชชาได้แล้ว ก็จะเกิดวิชชาซึ่งหมายถึงการรู้จักทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะรู้ คือรู้ทุกข์ทั้งปวง รู้มูลเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งปวง รู้ความดับสนิทแห่งทุกข์ทั้งปวง และรู้วิธีที่จะดับทุกข์ทั้งปวง เป็นความรู้ชนิดที่แจ้งประจักษ์ด้วยใจของตนเอง เช่นได้เผชิญมาด้วยตนเอง ไม่ใช่รู้เพราะได้ยินได้ฟังหรือรู้เพราะการคิดคำนวณตามเหตุผล

นักปฏิบัติควรจะสังเกตให้ดีๆ ว่า ความรู้มีอยู่ต่างกันเป็น ๓ ชั้น คือ ๑. รู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (เรียกว่ารู้อย่างปริยัติ) ๒. รู้อย่างเจนจัดด้วยใจจากการปฏิบัติ ๓. ครั้นต่อมาเห็นผลเกิดขึ้นจากการที่ละกิเลสได้สำเร็จ จึงรู้จักความมีขึ้นแห่งกิเลสและความสิ้นไปแห่ง

กิเลสจากใจตนเองล้วนๆ (รู้อย่างปฏิเวธ) เป็นความรู้แจ้งแทงตลอด วิชชาหรือการรู้อริยสัจมุ่งหมายอย่างนี้

สำหรับคำว่าอรหันต์นั้น เป็นคำที่มีใช้อยู่ก่อนพุทธกาลใช้เรียกบุคคล ที่ลุถึงขั้นสูงสุดแห่งการปฏิบัติตามลัทธินั้นๆ ฉะนั้นใครๆ ก็เรียกศาสดาหรือผู้ปฏิบัติถึงที่สุดตามลัทธิของตนว่าเป็นพระอรหันต์ กระทั่งถึงยุคพุทธกาลก็ได้ใช้คำว่าอรหันต์ในทุกๆ ลัทธิด้วยกันทั้งนั้น พระราชาครองนครจะยอมรับว่าหัวหน้าทุกลัทธิเป็นพระอรหันต์ จะเพื่อประโยชน์ทางการเมืองหรือเพื่ออะไรก็ตาม พระราชาย่อมปฏิบัติต่อพระอรหันต์เหล่านั้นอย่างเสมอกันทีเดียว แม้พวกที่บำเพ็ญทุกรกิริยาถึงขนาดสูงสุดก็ได้นามว่าพระอรหันต์ พวกที่เปลือยกาย (ซึ่งมีความหมายว่าไม่มีความยึดถือหรือไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรเลย) ก็ได้นามว่าพระอรหันต์ พวกที่มีวัตรปฏิบัติแปลกๆ อย่างเข้าใจไม่ได้ ก็ได้นามว่าพระอรหันต์ ยิ่งในหมู่ชนที่ด้อยการศึกษาด้วยแล้ว ยิ่งมีพระอรหันต์มากชนิดและแปลกออกไปอย่างที่ไม่น่าจะเป็นได้ อย่างเช่นในเมืองไทยก็ยังชอบยกย่องคนขลังๆ หรือนักหลอกลวงกว่าเป็นอาจารย์ในทางนั้นทางนี้ แม้คนที่ไม่มีการศึกษาขนาดบ้าๆ บอๆ ก็ยังถูกเรียกว่าเป็นอาจารย์ คำว่าอรหันต์จึงมีความหมายแต่เพียงว่าเป็นผู้ปฏิบัติสำเร็จชั้นสูงสุดของลัทธิของเขาเท่านั้น สำหรับพุทธศาสนานั้นถือเอาความที่กิเลสหรือสังโยชน์ (เครื่องผูกพันให้เกิดกิเลส) ได้สิ้นไปไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยการเป็นตัวตนหรือของตน นั่น

แหละคือถึงความเป็นพระอรหันต์

คุณสมบัติบางอย่างของพระอรหันต์ ยังใช้เป็นคำแทนชื่อเรียกพระอรหันต์ เช่นคำว่า ผู้จบพรหมจรรย์ ผู้ข้ามน้ำได้ ผู้เดินทางไกลถึงที่สุด ผู้ขึ้นบกได้แล้ว ผู้นั่งลงได้ ผู้ไม่แล่นไปในวัฏฏสงสาร ผู้ไม่เลี้ยงคนอื่น ผู้มีหาบหนักอันปลดลงได้แล้ว ดังนี้เป็นต้น ถ้าพยายามจับความหมายของคำเหล่านี้ให้ได้มากยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะเข้าใจพระอรหันต์มากขึ้นเพียงนั้น เช่นคำว่า "ผู้นั่งลงได้" หมายความว่า ผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ย่อมมีกิเลสเป็นเครื่องกระตุ้นอยู่เสมอไปจนใจนั่งลงไม่ได้ ที่เรียกพระอรหันต์เป็น "ผู้หยุด" เช่นกรณีเรื่องพระองคุลิมาล ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน หรือเช่นคำที่ใช้เรียกพระอรหันต์ว่า ผู้มีขนอันตกลงราบสนิท" ก็คือไม่เกิดความขนลุกขนชัน เพราะความกลัว นี้ย่อมหมายความว่ากิเลสที่เป็นเหตุให้กลัวนั้นไม่มีเหลืออยู่แก่พระอรหันต์อีกต่อไป บางทีก็เรียกตรงๆ ว่าผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่วิ่งหนี หรือรวมทั้งที่ไม่ได้นำมากล่าวอีกมากมาย และรวมลงได้ในความหมายของคำๆ เดียว คือในความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" หรือพ้นจากอุปาทานทั้งหลาย หรือไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานนั่นเองเมื่อความรู้สึกว่ามีตัวตนหรือของตนดับไปเสียอย่างเดียวเท่านั้นทุกอย่างจะดับไปหมด จนถึงกับเกิดความหมายขึ้นมาใหม่ว่าเป็นความว่าง หรือจิตว่าง เพราะกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดถือเช่นนั้นมันได้สูญสิ้นไปเสียแล้ว เมื่อไม่มีการยึดถือ มีก็เหมือนกับไม่มี ฉะนั้น

จึงเรียกว่า "ว่าง" (หรือสุญญตา) ตามความหมายในพระพุทธ-ศาสนา ซึ่งหมายถึงว่างจาก "ตัวตน" ว่างจากทุกข์ว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และว่างจากความยึดถือเอาอะไรๆ มาเป็นตัวตนให้เกิดทุกข์ จึงเป็นนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งความทุกข์

การละอวิชชาเสียได้ ทำให้รู้ว่าโดยแท้จริงแล้วไม่มีอะไรเป็นตัวตน มีแต่ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรูปธรรมหรือฝ่ายนามธรรม หรือรวมกันทั้งสองฝ่าย เมื่อรู้แจ้งดังนี้ ความยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เคยถือว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" ก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ แม้ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียงจมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้คือความดับไปแห่ง "อัตตา" อันทำให้ยึดติดในสิ่งต่างๆ ซึ่งเกิดมาจากความอยากในอารมณ์นั้นๆ ความว่างจากความยึดมั่นด้วยอุปาทานว่า "ตัวเรา-ของเรา" เท่านั้น ที่เป็นความว่างตามความหมายแห่งคำว่านิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นความว่างอย่างยิ่ง เพราะดับ "ตัวเรา-ของเรา" ได้โดยสิ้นเชิง สมตามคำว่า "นิพพาน" ที่แปลว่า "ดับไม่เหลือ"

อนึ่ง ความดับไปแห่ง "ตัวตน" นี้ เป็นอริยสัจข้อที่ ๓ คือทุกขนิโรธ กล่าวคือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ อันเป็นสิ่งที่จะพึงปรารถนาแก่คนทั้งปวงและในกรณีทั้งปวง ฉะนั้นเมื่อสุญญตาเป็นสิ่งๆ เดียวกับความดับไม่เหลือแห่ง "ตัวตน" ดังนี้แล้ว สุญญตาก็ต้องเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแก่คนทั่วไปและทุกกรณีด้วย แต่คนบางคนไม่เข้าใจสิ่งนี้ หรือเข้าใจผิดต่อสิ่งนี้ จนกระทั่ง

เกิดความเกลียดความกลัวต่อสุญญตา ทั้งๆ ที่เขาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาหรือทั้งๆ ที่เป็นบรรพชิต เพราะไปหลงเข้าใจผิดหรือด้วยความอวดรู้ว่า สุญญตาจะทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา หรือเป็นอุปสรรคขัดขวางการก้าวหน้าของสังคม*

คนทั่วไปพอได้ยินคำว่า "ว่างจากตัวตน" หรือ "ความว่าง" ก็มีความกลัวกว่าจะพลัดตกลิ่วๆ ลงไปในที่ที่ไร้ที่เกาะที่จับที่ยึด และไม่มีที่สิ้นสุด หาได้เข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั่นแหละว่างไป และก็ไม่มีอะไรที่จะพลัดตกลิ่วๆ ไปทางไหนแต่ประการใดไม่ นี่แสดงว่าเขาไม่เข้าใจ "ความว่าง" จึงได้คาดคะเนเอาเองตามความโง่ของตน ถ้าเขาได้เข้าถึง "ความว่าง" ตามลักษณะดังที่กล่าว ก็จะเกิดความเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า "ตัวตน" ได้กลายเป็นของว่างไปพร้อมกันกับ "ของตน" แล้วจะมีอะไรอีกที่จะพลัดตกลิ่วๆ ลงไปในความว่าง ดังนั้นภาวะแห่งสุญญตาจึงไม่ใช่ภาวะที่น่ากลัวดังความเข้าใจของบุคคลผู้ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาและอุปาทาน แต่จะกลายเป็นภาวะที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกลัว ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความวิตกกังวล ฯลฯ เขาจะไม่ถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้เลย

ความไม่ถูกกิเลสรบกวนแต่ประการใดเลยนั่นแหละ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ซึ่งสมมติเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า

---

* อ่านรายละเอียดได้จากหนังสือ "ความหลงผิดของสังคมในเรื่องการทำบุญ" และ "อะไรถูกอะไรผิด" โดย มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และท่านพุทธทาส ภิกขุ

ความเป็นสุขที่สุด (นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ = นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง) ดังนั้น เมื่อนิพพานเป็นสิ่งๆ เดียวกันกับสุญญตาแล้ว ภาวะแห่งสุญญตาก็เป็นสุขอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน เพราะหลักก็มีอยู่อย่างตายตัวว่า ว่างอย่างยิ่งนั่นแหละคือนิพพาน (นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ) ฉะนั้น คนที่พูดว่าตัวต้องการนิพพานแต่กลับกลัว "ความว่าง" นั้นจึงเป็นเพียงคนที่อยู่ในความละเมอเพ้อฝันต่อนิพพาน ไม่มีความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้แม้แต่ประการใดเลย ถ้าเขาพูดถึงเรื่องนี้กันอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงธรรมเนียมของคนที่นอนคุยกันตามศาลาวัดเพื่ออวดคนอื่นว่าตนก็มีความรู้ในสิ่งสูงสุดของพุทธศาสนาเท่านั้น

สำหรับคำว่านิพพานนั้น ยังแบ่งออกได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่มีเชื้อเหลือและฝ่ายที่ไม่มีเชื้อเหลือ ฝ่ายที่ไม่มีเชื้อเหลือก็คือฝ่ายที่ดับ "อัตตา" สิ้นเชิง ฝ่ายที่มีเชื้อเหลือนั้นหมายถึงการดับ "อัตตา" ยังไม่สิ้นเชิง (แต่ก็เริ่มมีการดับ "อัตตา" ลงไปบ้างแล้ว) ได้แก่การดับ "อัตตา" ของพระอริยเจ้าชั้นต้นๆ ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ เช่นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี ซึ่งล้วนแต่ลุถึงนิพพานชนิดที่ยังมีเชื้อเหลืออยู่ตามสมควร ดังนั้นจึงมีการ "เกิดใหม่" คือการเกิดความรู้สึกว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" ขึ้นมาได้ใหม่ โดยสมควรแก่เชื้อที่เหลืออยู่มากน้อยเพียงไร แต่ก็เป็น "ตัวตน" ที่เบาบาง ไม่เต็มอัตราอย่างปุถุชนซึ่งมีกิเลสเต็มปรี่และไม่เคยถูกละไปแม้แต่ส่วนใดเลย นิพพานของพระอริยเจ้าขั้นต้นๆ เรียกว่า "สอุปาทิเสสนิพพาน" แปลว่านิพพานที่มีเชื้อเหลือ ดังนั้น

จึงยังมิใช่นิพพานที่เป็น "ความว่างอย่างยิ่ง" ซึ่งเรียกว่า อนุปาทิเสส นิพพาน

คำบาลีว่า "สุญญ" นั้น ที่ถูกควรแปลว่า "ว่าง" แต่บางคนแปลกันผิดๆ ว่า "สูญเปล่า" หรือไม่มีอะไรเลย นั้นใช้ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์อะไร เป็นความหมายที่ไกลกันอย่างยิ่งหรือตรงกันข้ามทีเดียว เพราะเรามีทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรจะมีได้ และใช้ประโยชน์ได้ทุกอย่าง หากแต่ว่าว่างจากความยึดถือว่าเป็น "ตัวเรา-ของเรา" เท่านั้นเอง ดังนั้นการที่ไปแปลคำๆ นี้ว่าสูญเปล่าหรือการไม่มีอะไรนั้น จึงเป็นการตู่พุทธศาสนา หรือถึงกับทำลายหลักพุทธศาสนาอันสูงสุดของตนเอง โดยน้ำมือของผู้ที่อ้างตนเองว่าเป็นพุทธบริษัท

สำนวนที่พูดว่า "ดับเย็นอยู่ในโลกนี้" หรือ "นิพพานอยู่ในโลกนี้" มิได้หมายถึงความตาย หรือรอเอาผลหลังจากการตายแล้ว แต่หมายความว่ายังมีชีวิตอยู่ในชาตินี้ โดยทำให้ดับเย็นลงไปด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธองค์เคยตรัสว่า เรื่องเกี่ยวกับสุญญตานั้นมีความหมายลึกซึ้งเข้าใจยาก แต่เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสโดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะทรงมุ่งหมายจะให้ทุกคนเป็นอยู่ด้วยความดับเย็น หรือความดับไม่มีเชื้อเหลือ เพราะถ้าไม่ได้อาศัยหลักสุญญตานี้แล้ว ย่อมไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงความทุกข์ได้ ฉะนั้น การที่คนใดคนหนึ่งจะมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างสงบเย็นสมตามความหมายของคำว่ามนุษย์ได้นั้น เขาจะต้องศึกษา ต้องเข้าใจ และต้องปฏิบัติในเรื่องสุญญตา จึงจะไม่

เป็นผู้เห็นผิด คิดผิด ทำผิดแต่ประการใดได้เลย แล้วสังคมที่ประกอบอยู่ด้วยคนเช่นนี้ ก็จะมีแต่ความสงบสุข ปกครองง่าย ไม่มีปัญหายุ่งยากอันใดให้สะสางอย่างลำบากมากมายเหมือนในปัจจุบันนี้

เมื่อไม่เกิดมาเพื่อตัวเขาเองแล้ว ทุกอย่างก็จะเป็นไปเพื่อส่วนรวม กลายเป็นว่าเขาเกิดมาเพื่อทำโลกนี้ให้งดงามไปด้วยคุณธรรม แต่เมื่อคนส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับความคิดเห็นอันนี้ แล้วเราซึ่งมีชีวิตอยู่ในโลกนี้กับเขาด้วยคนหนึ่งนั้น จะทำอย่างไรดี คำตอบก็คือ พยายามทำความดับไปแห่ง "อัตตา" ไปตามลำพัง ซึ่งโลกก็จะพลอยได้ประโยชน์ แล้วตนเองก็จะได้อย่างเต็มเปี่ยมและก่อนใครๆ ทั้งหมด เมื่อสังคมกำลังสกปรก (คอรัปชั่น) ก็ต้องแก้ด้วยความรู้เรื่องสุญญตา (ความไม่เห็นแก่ตัว) ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามโดยตรง

วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความดับไม่เหลือแห่ง "อัตตา" นั้น ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า "มรรค" (แปลว่าทาง) หรือ "พรหมจรรย์" ศาสนา และ ธรรมก็ได้ ธรรมะนั่นแหละเป็นตัวทาง เห็นธรรมะก็คือเห็นทาง การเดินไปตามทางคือการเดินไปตามธรรมะ และการลุถึงจุดหมายปลายทางก็คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ หรือพระนิพพาน (ซึ่งในที่นี้เราเรียกกันว่าความดับไม่เหลือแห่ง "อัตตา")

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่เป็นอริยสัจขนาดย่อม หรือขนาดธรรมดานั้น พระพุทธเจ้าชี้เอา "ความเกิด" เป็นความทุกข์

เหตุให้เกิดทุกข์ก็คือความโลภโกรธหลงงมงาย ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ทรงชี้ไปยังความดับไม่เหลือแห่งโลภโกรธหลงงมงาย วิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนอริยสัจขนาดใหญ่หรือที่เรียกได้ว่าเต็มภาคภูมินั้น ได้ตรัสไว้ในรูปของปฏิจจสมุปบาท แต่เหตุให้เกิดทุกข์นั้นทรงระบุ ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณห์า เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขารและอวิชชาเป็นที่สุด และจะดับทุกข์ได้ก็ต้องดับ ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร และอวิชชา คือได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ อีกนั่นเอง เพราะการเป็นอยู่อย่างถูกต้องตามหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ย่อมมีผลทำให้อวิชชาเกิดไม่ได้ หรือดับไปอยู่ตลอดเวลา

สำหรับมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นข้อต้น และมีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้ายนั้น องค์ที่สำคัญที่สุดอยู่ที่สัมมาทิฏฐิ กล่าวคือวิชชาซึ่งตรงกันข้ามจากอวิชชา หมายความว่าอย่างน้อยก็ต้องเริ่มปฏิบัติธรรมด้วยการดับอวิชชาแม้บางส่วนแล้วสิ่งต่างๆ ที่เนื่องด้วยอวิชชาก็จะดับไปตาม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าเมื่อมีวิชชาเกิดขึ้นมาแล้ว ความถูกต้องอย่างอื่นๆ ก็เกิดตามขึ้นมาได้โดยง่าย จนรวมกันครบเป็น ๘ องค์ กลายเป็นมรรคหรือเป็นวิชชาที่เต็มที่ขึ้นมาตามลำดับ กลายเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับอยู่ในนั้น อย่างมองไม่เห็นตัวและเป็นอย่างอัตโนมัติด้วย

ปฏิจจสมุปบาทก็คือการบอกให้ทราบว่าอะไรเกิดขึ้นเพราะ

อะไรๆ และอะไรดับลงไปเพราะการดับแห่งอะไร ส่วนวิธีของการปฏิบัตินั้นต้องไม่ให้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิด เกิดขึ้นมาได้ หรือให้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับเป็นไปได้นั่นเอง เช่นเมื่อเวลาที่อารมณ์กระทบ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสัมผัสทางใจ ก็จงทำให้อารมณ์เหล่านั้นไม่ปรุงเป็นความรู้สึกสุขทุกข์ขึ้นมาได้ หรือถ้าปรุงเป็นสุขทุกข์ขึ้นมาได้เสียแล้ว ก็ต้องไม่ให้ปรุงเป็นความอยากขึ้นมาได้ คือให้มันหยุดเสียเพียงแค่ความรู้สึกที่เป็นสุขทุกข์นั่นเอง เมื่อความอยากเกิดขึ้นไม่ได้ การยึดความเป็นนั่นเป็นนี่และการเกิดความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน" ก็เกิดขึ้นไม่ได้ แต่การที่จะทำให้เวทนาไม่ปรุงตัณหานั้น ก็ต้องอาศัยวิชชาหรือสัมมาทิฏฐิ ที่ทำให้เห็นแจ้งชัดว่าเวทนาทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา หรือเป็นเพียงมายาหลอกลวงล้วนๆ สัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นหัวใจของอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นหัวใจของปฏิจจสมุปบาทด้วย

หมายเหตุ

เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้รับความสะดวกในการสอบทานลำดับต่างๆ ของปฏิจจสมุปบาททั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ จึงขอแทรกลำดับของปฏิจจสมุปบาทไว้ในตอนนี้ เพราะจำเป็นจะต้องอาศัยทุกคราวเมื่อมีการกล่าวถึงเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ปุ่น

(ใบแทรกพิเศษ)

ลำดับแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์

อวิชชา	**เป็นเหตุให้เกิด**		สังขาร (การปรุงแต่ง)
สังขาร	"	"	วิญญาณ (การรับรู้)
วิญญาณ	"	"	นามรูป (ร่างกายจิตใจ)
นามรูป	"	"	อายตนะ (เครื่องทำให้เกิดผัสสะ)
อายตนะ	"	"	ผัสสะ (การกระทบ)
ผัสสะ	"	"	เวทนา (ความรู้สึก
เวทนา	"	"	ตัณหา (ความอยาก)
ตัณหา	"	"	อุปาทาน (ความยึด)
อุปาทาน	"	"	ภพ (ภาวะทางจิต)
ภพ	"	"	ชาติ (การเกิด "ตัวตน")
ชาติ	"	"	ความทุกข์ต่างๆ

(ใบแทรกพิเศษ)

ลำดับแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์

ความทุกข์	**จะดับไปได้เพราะดับ**		ชาติ
ชาติ	"	"	ภพ
ภพ	"	"	อุปาทาน
อุปาทาน	"	"	ตัณหา
ตัณหา	"	"	เวทนา
เวทนา	"	"	ผัสสะ
ผัสสะ	"	"	อายตนะ
อายตนะ	"	"	นามรูป
นามรูป	"	"	วิญญาณ
วิญญาณ	"	"	สังขาร
สังขาร	"	"	อวิชชา

ดังนั้น การปฏิบัติที่มีหลักแต่เพียงว่าไม่ให้ "ตัวตน-ของตน" เกิดขึ้นเท่านั้น ก็เป็นการปฏิบัติในปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับตลอดทั้งสาย และเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ อย่างครบถ้วนรวมอยู่ในนั้นเสร็จ เพราะอำนาจของสัมมาทิฏฐิที่ทำให้ความรู้สึกว่าเป็น "ตัวตน-ของตน" เกิดขึ้นไม่ได้นั่นเอง ในขณะนั้นสัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิจึงเป็นไปเองอย่างสมบูรณ์และอย่างอัตโนมัติ และการปฏิบัติเพียงเท่าที่จะไม่เกิดความรู้สึกว่า "ตัวตน-ของตน" ขึ้นมาได้นี่แหละ คือการปฏิบัติทั้งสิ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะถือเป็นศีลสมาธิปัญญา เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิจจสมุปบาทหรือเป็นอะไรๆ ก็ตาม ได้อย่างครบถ้วน และยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือในความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน" นั้นเอง ย่อมมีความเป็นพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ หรือมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นผลของการปฏิบัติรวมอยู่ในนั้นแล้วอย่างครบถ้วน

การปฏิบัติเพื่อความดับไปแห่ง "อัตตา" ในขณะที่เผชิญกับอารมณ์ มีรูปกระทบตาเป็นต้นนั้น โดยใจความสำคัญก็อาศัยหลักพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระพาหิยะว่า "ดูก่อนพาหิยะ! เมื่อใดเธอเห็นรูปแล้ว ก็ขอให้เป็นเพียงสักแต่ว่าได้เห็น ลิ้มรสแล้ว ก็สักแต่ว่าได้ลิ้ม ได้รับสัมผัสทางผิวกายแล้ว ก็สักแต่ว่าสัมผัสดังนี้แล้วเมื่อนั้น "เธอ" จักไม่มี เมื่อใด "เธอ" ไม่มี เมื่อนั้น "เธอ" ก็ไม่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ไม่ปรากฏอยู่ในโลกอื่น และไม่ปรากฏใน

ระหว่างแห่งโลกทั้งสอง นั่นแหละคือที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ละ" ดังนี้ (อุ.ขุ. ๒๕/๘๓/๔๙)

จากพระพุทธภาษิตนี้ เราจะเห็นได้ว่าในขณะที่มีการกระทบกันกับอารมณ์นั้น มีวิธีปฏิบัติที่จะทำไม่ให้เกิดความรู้สึกว่ามี "ตัวตน" ซึ่งในที่นั้นพระองค์ใช้คำว่า "เธอ" และที่ใดไม่มี "เธอ" หรือ "ตัวตน" ที่นั่นก็เป็นที่สุดแห่งทุกข์ (คือนิพพาน) ใจความสำคัญของการปฏิบัตินั้นมีอยู่ตรงข้อที่ไม่ทำให้อารมณ์นั้นๆ มีอิทธิพลขึ้นมาในการที่จะครอบงำจิตใจของตน ให้การเห็นเป็นแต่สักว่าเห็น เป็นต้น ไม่ให้การเห็นนั้นปรุงจิตจนเกิดความรู้สึกรักหรือชัง เป็นสุขเวทนา หรือทุกขเวทนาขึ้นมานั่นเอง เรียกสั้นๆ ว่าไม่ให้ปรุงเป็นเวทนาขึ้นมา ให้เป็นสักแต่ว่าการเห็นเฉยๆ แล้วก็หยุดไป กลายรูปเป็นสติปัญญาเกิดขึ้นมาแทน คือว่าจะจัดการกับสิ่งนี้อย่างไรก็จัดการไปด้วยสติปัญญา ไม่มีความรู้สึกที่เป็นกิเลสตัณหาหรืออุปาทานว่ามี "ตัวตน" หรือถ้าไม่ควรจัดการแต่ประการใดเลยก็เลิกกัน

การปฏิบัติอย่างที่เรียกว่า "เห็นสักแต่ว่าเห็น" นั้นคือเมื่อได้เห็นสิ่งใดและรู้ว่ามันเป็นอะไรแล้ว ก็ให้มีความรู้สึกหรือความเข้าใจที่ถูกต้องว่า มันเป็นสักแต่ว่ารูปหรือภพ เช่น เห็นดอกกุหลาบที่สวยงาม หรือเห็นมนุษย์เพศตรงข้ามที่น่ารักหรือของน่าเกลียดเช่นอุจจาระปัสสาวะ ให้นึกว่ามันเป็นเพียงสักว่ารูปหรือภาพที่ได้เห็น ไม่ปล่อยให้จิตไปถือเอา "ความหมาย" ของมันว่าดี

เลวอย่างนั้นอย่างนี้ ชนิดที่ก่อให้เกิดความอยากหรือความเกลียด หรือความยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้อย่างนั้นขึ้นมา (คำอธิบายละเอียดมีอยู่ในหนังสือวิธีระงับดับทุกข์) แล้วก็เลิกกัน จะกระทำอย่างนี้ได้ด้วยการฝึกให้เห็นว่าสุขเวทนาทุกขเวทนานั้นเป็นมายาหลอกลวงอยู่เป็นประจำ (แต่สำหรับทุกขเวทนา นั้นเป็นผลอีกอันหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาที่ไม่ได้อย่างใจนึก ถ้าความยึดมั่นถือมั่นในสุขเวทนาไม่มีแล้ว ทางที่จะเกิดทุกขเวทนาก็ย่อมไม่มี)

เมื่อสุขเวทนาหมดความหมายไปแล้ว ก็ไม่ยั่วให้เกิดความยึดถืออารมณ์ในเมื่อได้สัมผัสสิ่งที่ชอบใจอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสตัณหา นั่นแหละคือการเห็นที่สักแต่ว่าเห็น ส่วนการได้ยินที่สักแต่ว่าได้ยิน การได้กลิ่นที่สักแต่ว่าได้ดม ฯลฯ ก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่เขาไม่ตกเป็นทาสของสุขเวทนา นี้เรียกว่าไม่มี "ตัวตน" อยู่ในโลกนี้หรือในโลกไหน กลายเป็นความว่างจาก "ตัวตน" เป็นนิพพานเพราะไม่ก่อเป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดขึ้นมาได้นั่นเอง

เมื่อสัมผัส (การกระทบ) เป็นเพียงสักแต่การกระทบเฉยๆ แล้ว อายตนะ (คือตาและรูปที่เป็นที่ตั้งแห่งกระทบนั้น) มันจะไม่มีค่าหรือไม่มีความหมายอะไร นั่นแหละคือความดับไปของอายตนะ เมื่ออายตนะมีลักษณะเป็นหมันไปเช่นนี้แล้วนามรูปอันเป็นที่ตั้งของอายตนะนั้น ก็เป็นหมันไปด้วย เมื่อนามรูปเป็น

หมัน วิญญาณธาตุที่ปรุงแต่งนามรูปในกรณีนั้นก็เป็นหมัน เมื่อวิญญาณธาตุเป็นหมันสังขารที่ปรุงแต่งให้เกิดวิญญาณธาตุนั้นก็พลอยเป็นหมัน เมื่อสังขารเป็นหมันอวิชชาซึ่งปรุงแต่งสังขาร ในกรณีนั้นก็เป็นหมัน คือมีค่าเท่ากับไม่มีหรือดับอยู่ทั้งหมดนี้ก็เพราะอาศัยเหตุนิดเดียวที่มีอยู่ตรงกลางของปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือผัสสะที่จะต้องทำให้เป็นหมันไปเสีย เมื่อผัสสะเป็นหมันจึงไม่เกิดเวทนา ปฏิจจสมุปบาททั้งสายก็เป็นหมัน นี้เรียกว่าปฏิจจ-สมุปบาทฝ่ายดับทุกข์

ฉะนั้น ขอให้มองเห็นจุดสำคัญเร้นลับที่สุดตรงข้อที่ว่า ในขณะแห่งการสัมผัสนั้น มันจะมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ ถ้าผัสสะใดมีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ผัสสะนั้นก็จะเป็นที่ตั้งแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์จนตลอดสายทีเดียว ในทางตรงกันข้ามถ้าผัสสะใดถูกควบคุมไว้ดีจนอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ได้ ผัสสะนั้นก็เป็นที่ตั้งแห่งปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์ จนตลอดสายอย่างเดียวกัน ฉะนั้น ผัสสะของคนพาลคนโง่คนหลง ก็คือผัสสะที่มีอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ผัสสะของพระอริยเจ้าหรือของคนมีปัญญา ก็เป็นผัสสะที่ไม่มีอวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มันจึงเป็นเพียงสักว่าผัสสะ (คือการกระทบ) ไม่มี “ตัวตน” หรือ “ของตน” เกิดขึ้นมาได้ จึงเป็นความดับแห่งทุกข์อยู่ตลอดไป ถ้าผิดไปจากนี้แล้วก็เป็นปฏิจจสมุปบาทที่พูดเพ้อไปตามตัวหนังสือ หรือตามคารมปากที่แย่งกันอธิบาย ซึ่งใช้ประโยชน์แก่การปฏิบัติเพื่อดับ

ทุกข์สักนิดเดียวก็ไม่ได้

การปฏิบัติธรรมทุกอย่าง ก็เพื่อดับตัณหาด้วยกันทั้งนั้น แต่การดับตัณหานั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือดับจริง กับดับไม่จริง สำหรับการดับที่ไม่จริงนั้น เช่นที่มันดับไปเองตามธรรมดา คือว่า เมื่อตัณหาได้เสพย์เหยื่อนั้นๆ ไปแล้วมันก็ดับไปเอง เพื่อไปหาเหยื่ออันใหม่หรืออารมณ์อันใหม่ ที่สูงขึ้นมาหน่อยก็คือดับเพราะความประจวบเหมาะบังเอิญ เช่นได้อารมณ์แห่งความสลดสังเวช เช่นเห็นซากศพหรือสิ่งปฏิกูล มันจึงดับไปเพราะความประจวบเหมาะเช่นนั้น ที่สูงขึ้นมาอีกก็คือ การพิจารณาไปตามความรู้สึกผิดชอบชั่วดีหรือตามอำนาจของเหตุผล ก็ทำให้ตัณหาดับไปได้เหมือนกัน แต่หาได้เป็นการดับที่แท้จริงไม่เป็นเพียงการดับชั่วคราวและแก้ปัญญาเฉพาะหน้าไปทีก่อนเท่านั้นเอง นี่แหละคือเหตุที่ว่าทำไมเมื่อศึกษาเรื่องอริยสัจกันมาตั้งนมนาน หรือทำวิปัสสนากันมานานจนเป็นถึงชั้นอาจารย์แล้วก็ยังไม่ดับตัณหาลงได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการดับอย่างชั่วคราว การดับตัณหาที่แท้จริงนั้นเรียกโดยบาลีว่า "อเสสวิราคนิโรธ" แปลว่า ดับไม่มีส่วนเหลือด้วยอำนาจของวิราคะ (คือการจางคลายของตัณหา) ซึ่งเกิดสืบต่อมาจากนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) เพราะเห็นแจ้งตามที่เป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวตน" หรือ "ของตน" การดับตัณหาด้วยอุบายและด้วยอาการอย่างหลังนี้เท่านั้น จึงเป็นการดับที่แท้จริง นอกไปจาก

นั้นก็เป็นการดับเพียงชั่วคราวหรือเป็นการเล่นตลกเช่นที่คนบางคนบริกรรมหรือภาวนาว่าดับตัณหาๆ หรือบางคนก็ตั้งใจเอาเองว่าจะดับตัณหา โดยแกล้งทำเป็นเฉยต่อสิ่งทั้งปวงด้วยการบังคับข่มขี่ แต่แล้วก็ไปไม่รอด เพราะมีกำลังไม่พอที่จะดับตัณหา อันมีกำลังมากมายนั้นได้ ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือพวกคดโกงหลอกลวงผู้อื่นด้วยมายาต่างๆ ว่าตนเป็นผู้ดับตัณหาแล้ว หลอกลวงตนเองโดยตรงก็มี คือการคิดเอาดื้อๆ ว่าเราไม่ยินดียินร้าย ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย ดังนี้เป็นต้น แต่แล้วก็ยังมีการกระทำชนิดที่เป็นไปตามอำนาจของตัณหาเต็มไปหมด เป็นการหลอกลวงตัวเองพร้อมกับหลอกลวงคนอื่นไปในตัว ซึ่งล้วนแต่เป็นการดับตัณหาที่คดโกง ที่โง่เขลา ที่ไม่แท้ถาวรทั้งนั้น ดังนั้นจึงเหลืออยู่แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น คือการดับชนิดที่เรียกว่า "อเสสวิราคนิโรธ" อันมีมูลมาจากความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างแท้จริงเท่านั้น

สำหรับความรู้หรือความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้ก็เหมือนกัน ต้องพึงเข้าใจว่ามันมีอยู่ ๓ ระดับ คือรู้ตามที่ได้ยินได้ฟัง (นี้เรียกว่าความรู้) รู้เพราะไปคิดค้นตามอำนาจของเหตุผล (นี้เรียกว่าความเข้าใจ) ส่วนความรู้ที่เกิดมา หลังจากได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นๆ ไปแล้วด้วยการปฏิบัติอย่างครบถ้วน จนมีความรู้ซึมซาบในทุกสิ่งทุกอย่างทุกขั้นทุกตอน กระทั่งถึงผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัตินั้นๆ (นี้เรียกว่าความรู้แจ้งแทงตลอด) จึงจะทำให้

เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และส่งเสริมให้เกิดวิราคะ (การจางคลายของกิเลส) ที่สามารถเปลี่ยนความรู้สึกภายในจิตใจได้เอง

ทีนี้ ก็มาถึงประโยคที่ว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย) คำกล่าวประโยค นี้ควรจะถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา เพราะมีเรื่องราวกล่าวอยู่ในบาลีว่า เมื่อมีผู้มาทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงประมวลคำสอนทั้งสิ้นให้เหลือเพียงประโยคสั้นๆ เพียงประโยคเดียว พระองค์ก็ตรัสประโยคนี้ และทรงยืนยันว่านี่แหละคือใจความของคำสอนทั้งหมดถ้าได้ปฏิบัติในข้อนี้ก็คือได้ปฏิบัติทั้งหมดของพระองค์ ทรงยืนยันว่าถ้าได้ฟังคำนี้ก็คือได้ฟังทั้งหมด ถ้าได้รับผลจากการปฏิบัติข้อนี้ก็คือได้รับผลจากการปฏิบัติทั้งหมด ฉะนั้น เราจะมองเห็นได้ทันทีว่า การศึกษาธรรมะทั้งหมด ก็คือเรียนเพื่อไม่ให้ยึดมั่นในสิ่งใดๆ นอกนั้นก็เป็นการเรียนที่เฟ้อ

เมื่อมาถึงการปฏิบัติธรรม ก็ต้องปฏิบัติเพื่อละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวง นอกนั้นเป็นการปฏิบัติเฟ้อเพราะการงมงายหรือความคดโกงอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เช่นจะรักษาศีลก็จะต้องให้มีผลเป็นไปเพื่อบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น "ที่กำลังมีอยู่อย่างมากมายนั้นเสีย (การฆ่าเขา การลักขโมยของเขา การประพฤติผิดในกาม ฯลฯ นี้ล้วนมีมูลมาจากยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น) ถ้าเจริญสมาธิ ก็ต้องเป็นไปเพื่อหยุดความยึดมั่นถือมั่น ถ้าผิดไปจากนี้ก็ไม่เป็นสมาธิที่ตรงตามจุดหมายของพุทธศาสนา ถ้าเป็น

การเจริญปัญญาหรือวิปัสสนา ก็ต้องเป็นการขุดรากเง่าของความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาทำลายเสีย ไม่ให้กลับงอกงามขึ้นมาอีกต่อไป จึงจะเป็นปัญญาที่ถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนา ผิดจากนี้ก็เป็นปัญญาหลอกลวงหรือปัญญางมงาย

ส่วนผลของการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่ามรรคผลนิพพาน นั่นก็คือตัวสภาพที่อยู่เหนือความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นผลที่มาจากการทำลายความยึดมั่นได้โดยสิ้นเชิงแล้ว (หรือว่าเหลืออยู่เพียงบางส่วนในกรณีของพระอริยบุคคลชั้นต้นๆ) ดังนั้นถ้าถูกถามว่าจะดับตัณหาหรืออุปาทานด้วยอะไร ก็ตอบอย่างไม่ผิดว่าจะดับมันด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น เมื่อเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญเห็นปานนี้แล้ว เราก็ควรจะได้ศึกษากันโดยละเอียดว่า เราจะนำมันมาใช้ดับตัณหาได้อย่างไร และเมื่อไร

๑. ในขณะที่ไม่มีอารมณ์ใดๆ รบกวนใจ เราก็ศึกษาพินิจพิจารณาให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร และทำไมสิ่งทั้งปวงจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ให้เห็นชัดแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นที่เกิดความรู้สึกสลดสังเวชต่อความที่สิ่งทั้งปวงเป็นมายา ไม่น่ายึดมั่นถือมั่นจริงๆ และเกิดความสังเวชในความโง่หลงของตัวเอง ที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น ให้ทำอย่างนี้อยู่เป็นประจำจนมีทั้งความรู้ ความเข้าใจ และความรู้แจ้งแทงตลอดในความจริงข้อนี้อยู่เสมอ มีความจางคลายของโลภะ โทสะ โมหะ เพราะอำนาจความสลดสังเวชนั้นๆ กระทำอย่างนี้เรื่อยๆ ไปจนเคยชินเป็นนิสัย

ถึงขนาดที่ว่ามีความวางเฉยต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้เอง

วิธีที่ ๒ ได้แก่วิธีที่จะต้องปฏิบัติเมื่อได้รับอารมณ์ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ โดยการดึงเอาความรู้ที่ได้จากวิธีปฏิบัติที่ ๑ นั้นมาใช้ในขณะที่กระทบอารมณ์ให้ทันท่วงที ด้วยอำนาจของสติสัมปชัญญะ จนเกิดความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นจริงๆ แล้วก็จะเกิดความสลดสังเวชขึ้นมาต่อการที่ตนจะยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์นั้นๆ และเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย และความจางคลายของกิเลสตามสมควรแก่กรณี

สำหรับผู้มีปัญญาโดยกำเนิด แต่ปัญญานั้นยังไม่ถึงขนาด ถ้าจะรอให้ถึงขนาดก็ยังจะต้องใช้เวลาอีกนาน ดังนั้นควรผนวกวิธีทำกรรมฐาน คือการฝึกจิตให้เหมาะสมแก่ปัญญา โดยมีการฝึกเพื่อให้จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เดียวที่บริสุทธิ์ และพร้อมที่จะใช้พลังทางจิตนั้นได้อย่างว่องไวถึงที่สุด

ส่วนการเจริญปัญญานั้น หมายถึงการทำให้รู้อย่างแจ่มแจ้งแทงตลอดในความจริงของสังขารทั้งปวง ถึงขนาดที่ทำไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” ขึ้นมาได้โดยเด็ดขาด จนเกิดความสลดสังเวช เกิดความเบื่อหน่ายต่อการยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งหลายว่าเป็น “ตัวตน-ของตน” มีความจางคลายออกของกิเลสด้วยอำนาจแห่งความรู้และความเบื่อหน่ายนั้นๆ ถึงขั้นที่ไม่อาจจะหลงกลับมายึดมั่นถือมั่นได้อีกต่อไป จนหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

เพราะอำนาจของความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นทุกที แก่กล้าและเฉียบขาดยิ่งขึ้นทุกที การทำให้รู้นั้นเรียกว่าการเจริญปัญญา ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าตัวการที่ปฏิบัติที่เป็นประธานหรือเป็นหลักนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือศีลสมาธิปัญญาส่วนข้อปฏิบัติที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่นอีกมากมายนั้นก็รวมลงได้ในข้อปฏิบัติ ๓ ชื่อนี้ทั้งนั้น

ส่วนการฝึกจิตให้เป็นสมาธินั้น ไม่มีอะไรดีไปกว่าลมหายใจเข้าออก เพราะถ้าเราต้องการที่จะให้มีความรู้ความเข้าใจและความเห็นแจ่มแจ้งแทงตลอด ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตนหรือของตน ให้มาประทับใจอยู่ตลอดเวลาอย่างแน่นแฟ้นเฉียบขาด พอที่จะดับ หรือจะทำลายกิเลสตัณหาอุปาทาน หรือแม้อย่างน้อยที่สุดก็ป้องกันมันไม่ให้เกิดขึ้นมาได้แล้ว เราจะต้องหัดกำหนดสิ่งที่เราจะต้องการกำหนดให้ได้อยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออก แต่ต้องเลือกเอาสิ่งที่ง่ายๆ มาทำให้สำเร็จก่อน สิ่งที่เหมาะสมในระยะแรกที่สุดนี้ก็คือตัวลมหายใจของเราเอง เพราะมันเนื่องอยู่ในกายของเราและมันก็หายใจเป็นจังหวะอยู่แล้ว ในระยะแรกนี้เพียงมุ่งอย่างเดียวว่า จะกำหนดมันให้ได้ทุกครั้งที่มันหายใจเข้าหายใจออกไม่ให้สติผละหนีออกไปจากลมหายใจนั้นได้นานตามที่เราต้องการ นี้เรียกว่าเราประสบความสำเร็จในขั้นที่จะฝึกจิตของเราให้กำหนดอยู่ที่อะไรตามที่เราต้องการให้กำหนด (รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ พึงศึกษาจากบทที่ ๑๐ เรื่องการฝึกจิต ในหนังสือ "วิธีระงับดับทุกข์")

การฝึกจิตในลักษณะเช่นนั้นเมื่อทำได้ถูกวิธีแล้ว จิตใจก็จะสงบลงเป็นความสงบที่เป็นสุข ที่ไม่เคยรู้รสมาแต่ก่อนชนิดที่ใครไปลิ้มรสเข้า ก็จะพอใจหลงใหลด้วยกันทั้งนั้น จนกล่าวได้ว่าไม่มีสุขเวทนาชนิดไหนจะเสมอเหมือน แม้ที่สุดแต่สุขเวทนาที่เกิดมาจากกามารมณ์ ดังนั้น ก็เกิดมีหลักขึ้นมาว่าถ้าสามารถเอาชนะสุขเวทนาชนิดที่สูงสุดได้จริงๆ สุขเวทนาที่ต่ำๆ เตี้ยๆ รองๆ ลงมาก็จะหมดปัญหาไปเอง แต่ถึงกระนั้นก็ต้องพิจารณาสุขเวทนาชั้นยอดเยี่ยมนี้ให้เห็นเป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา เห็นเป็นสักว่ามายา ไม่ควรแก่การยึดถือโดยประการทั้งปวง

ครั้นเสร็จการปฏิบัติในขั้นควบคุมจิตแล้ว ก็เลื่อนขึ้นไปฝึกกำหนดสัจจธรรมหรือความจริงที่ควรรู้อยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้า-ออก เช่นการเพ่งให้เห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงอยู่มีขึ้นได้เพราะธรรมะอะไร หรือดูที่ธรรมะอันเป็นเครื่องมือทำความจางคลายแก่กิเลสตามที่ปรากฎชัดแก่ตนมาแล้วอย่างไรแล้วพิจารณาดูความดับไปแห่งกิเลส และความทุกข์ (ซึ่งเราเรียกกันว่าความดับไปแห่ง "ตัวตน-ของตน") ว่าเป็นสิ่งที่มีได้ด้วยธรรมะอะไร และโดยวิธีใด ในสภาวะหรือปรากฏการณ์เช่นไร และในที่สุดก็พิจารณาถึงอาการที่จิตปล่อยวางสิ่งทั้งปวงว่ามีภาวะเช่นไร เป็นไปได้เพราะอำนาจแห่งธรรมอะไร ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่พิจารณาให้เห็นชัดอยู่ตลอดเวลาที่หายใจเข้า-ออก

นี้เราจะมองเห็นได้ว่า การฝึกให้มีสติสัมปชัญญะหรือ

ความรู้แจ้งนั้น ย่อมเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาไปในตัวตลอดถึงเป็นสัทธา เป็นพละ เป็นความเพียร ฯลฯ รวมอยู่ในการฝึกสติเพียงสั้นๆ เท่านั้นเอง

ทีนี้ ก็มาถึงสิ่งที่เป็นอารมณ์สำหรับใช้ในการฝึก มีอยู่ ๔ อย่างคือ ลมหายใจ (กาย) เวทนา จิต และ ธรรม (ลมหายใจนั้นเรียกโดยบาลีว่า "กาย" เพราะว่าเป็นส่วนสำคัญของกายเนื่องอยู่กับกาย (คนส่วนมากมักแปลผิดว่าเป็นร่างกาย) ดังนั้นจึงเรียกการฝึกกำหนดลมหายใจว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐานการกำหนดเวทนา กระทั่งถึงการฝึกควบคุมไม่ให้เวทนานั้นปรุงแต่งจิตทั้งหมดนั้นเรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดจิตและการฝึกจิตโดยวิธีดังกล่าวแล้ว เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดสัจธรรมหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านั้น เรียกว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดหรือพิจารณาทุกขั้นทุกตอนทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นการกำหนดในขณะที่มีการหายใจเข้า-ออกอยู่ตลอดเวลาติดต่อกัน ไม่มีระยะว่างเว้น และเพราะเหตุที่เป็นการกำหนดอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกนั่นเอง การปฏิบัติทั้ง ๔ ประการนี้จึงได้นามว่า อานาปานสติ

สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเวลาว่างพอจะมาทำกรรมฐานแล้วจะทำอย่างไร? ข้อนี้ถ้ากล่าวอย่างสั้นๆ และตรงๆ ก็คือว่าต้องอาศัยวิธีปฏิบัติลัดดังบรรยายมาแล้วทั้งหมด อันจะนำไปสู่ผลอย่างเดียวกัน คือการควบคุม "ตัวเรา-ของเรา" เรื่อยไปจนกว่าจะ

ดับมันได้โดยเด็ดขาดในที่สุด โดยการถือหลักว่าจะไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ทั้งสิ้น หรือว่าไม่มีอะไรที่น่าเข้าไปเอาหรือเข้าไปเป็นด้วยความยึดมั่นถือมั่น ข้อนี้หมายความว่าแม้เราจะมีอะไรหรือเป็นอะไรอยู่ ก็ให้มีหรือเป็นแต่สักว่าตามโลกสมมติหรือตามกฎหมาย อย่าไปมีหรือไปเอาหรือไปเป็นเข้าด้วยชีวิตจิตใจ หรือด้วยความยึดมั่นถือมั่น คอยควบคุมตัวเองให้มีความระลึกหรือมีสติสัมปชัญญะเช่นนี้อยู่เสมอ นี้เรียกว่าการเป็นอยู่ที่ถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออก

การเป็นอยู่อย่างถูกต้องอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกชนิดนี้มันเป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำให้กิเลสไม่ได้รับอาหารเลยทั้งที่เราก็ไม่มีความยุ่งยากลำบากแต่ประการใด ดุจ "เลี้ยงแมวเท่านั้นหนูก็หมดไปเอง" โดยที่เราไม่ต้องยุ่งยากอะไรกับหนูจึงถือว่าเป็นวิธีลัดและแน่นอนที่สุดในการที่จะกำจัดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา แล้วคนแก่ที่ไม่รู้หนังสือก็ปฏิบัติได้ เพราะเป็นตัวการปฏิบัติที่แท้จริงมีผลประเสริฐกว่าการปฏิบัติของพวกมหาบาเรียญ ที่ความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด ซึ่งมีอยู่ทั่วๆ ไปมากมาย

ขอทบทวนความจำว่า เราจะบริสุทธิ์หลุดพ้นทุกข์ได้ ก็ด้วยปัญญา สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปเอาหรือเข้าไปเป็นด้วยความ ยึดมั่นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงทำไม่ให้เกิด "อัตตา" ถ้าผิดไปจากนั้นก็เป็นพุทธศาสนาปลอม ดังที่มีผู้อธิบายไปด้วยอคติหวังประโยชน์เข้าตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ เราจึงมีหน้าที่ที่จะค้นให้พบว่าการ

ปฏิบัติธรรมแนวไหน ที่จะเป็นการไม่ยึดมั่นถือมั่นตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดจริงๆ แล้วก็ง่ายดายสำหรับคนที่มีการศึกษาน้อยด้วย

ทั้งๆ ที่สิ่งทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น เพราะมันเป็นมายาหลอกลวง และพร้อมที่จะกลายเป็นยาพิษอยู่เสมอแต่บางครั้งความจำเป็นตามธรรมชาติ หรือทางสังคม หรือทางร่างกายได้บังคับให้เรามี หรือเป็น หรือได้ เช่นต้องครอบครองอะไรๆ ต่างๆ อย่างไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นเราจะต้องดูให้ดีๆ ว่าจะไปเอาไปเป็นอย่างไรจึงจะไม่เกิดทุกข์ผลสุดท้ายก็พบว่าจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันในลักษณะที่เป็นของไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนั่นเอง คือเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสติปัญญาเหมือนอย่างว่าถ้าจำเป็นจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัตว์ร้ายเช่นเสือก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับเสือด้วยสติปัญญาให้มากที่สุด บกพร่องหรือเผลอไม่ได้ จึงจะทำมันให้อยู่ในอำนาจของเราได้ อารมณ์ต่างๆ นั้นมีอันตรายยิ่งกว่าเสือแต่ก็ไม่มีใครมองเห็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะอารมณ์เหล่านั้นกำลังทำอันตรายคนอยู่ทุกลมหายใจเข้า-ออกทั่วทุกคน ไม่ยกเว้นใครในบรรดาที่เป็นปุถุชน และทำอันตรายถึงขนาดทำให้เสียผู้เสียคนหรือเสียเกียรติแห่งความเป็นมนุษย์ จึงน่ากลัวกว่าเสือ ดังนั้นเราจึงต้องมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางของอารมณ์ที่ไม่น่าเอาน่าเป็นนี้ด้วยนโยบายหรืออุบายอันแยบคาย หรือด้วยศิลปะอันสูงสุด คือการคิดไว้ว่าจะไม่เอาอะไรและไม่เป็นอะไรเลย แม้สังคมหรือโดยกฎหมายจะถือว่าคนนั้นได้สิ่งนั้น มีสิ่งนี้ หรือเป็นอย่างนั้น เราก็

ให้เป็นไปแต่สักว่าโดยโลกสมมติหรือตามกฎหมาย ส่วนภายในจิตใจส่วนลึกจริงๆ ที่คนอื่นรู้ไม่ได้นั้น มันยังสงบเฉยอยู่ คือเท่ากับไม้ได้เอา ไม่ได้เป็น ไม่ได้มี ไม่ได้ยึดครองสิ่งใด เลยได้ผลดีทั้งสองด้าน คือทางภายนอกหรือทางโลก ก็มีกินมีใช้มีการเป็นอยู่ที่สบาย ทำอะไรกับใครก็ได้ มีภาระหน้าที่สูงอย่างไรก็ได้ ส่วนทางภายในคือจิตใจก็ยังคงว่างจากตัวตน หรือเป็นปกติอยู่ตามเดิม ไม่มีความร้อนใจ ไม่มีความหนัก ไม่ขึ้นไม่ลง ไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งต่างๆ ภายนอกเพราะผิดคาดผิดหวัง หรือได้สมหวัง การเป็นอยู่ชนิดนี้ถ้าจะกล่าวโดยอุปมาก็ต้องกล่าวว่าข้างนอกเป็นวัฏฏสงสาร แต่ข้างในเป็นนิพพาน แท้ที่จริงนั้นก็เป็นนิพพานไปหมด คือว่างจากทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์โดยประการทั้งปวง นี่แหละคือศิลปะแห่งการมีชีวิตที่เป็นไปตามหลักแห่งพุทธศาสนา

ที่กล่าวว่า ใช้ได้แม้แก่คุณย่าคุณยายที่ไม่รู้หนังสือนั้น ข้อนี้หมายความว่าผู้เฒ่าเหล่านั้นไม่ต้องศึกษาอะไร นอกจากหัดมองดูที่ความไม่น่าเอาน่าเป็นของสิ่งต่างๆ เช่นเป็นคนดีก็มีความทุกข์ไปตามแบบของคนดี เป็นคนชั่วก็มีความทุกข์ไปตามแบบของคนชั่ว ดังนั้นการไม่เป็นอะไรนี่แหละจึงจะไม่มีทุกข์ อีกทีหนึ่งก็ว่าถ้าเป็นคนมีบุญก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามประสาของคนมีบุญ ซึ่งแตกต่างไปจากความทุกข์ของคนมีบาป แต่เป็นทุกข์เหมือนๆ กัน ก็ตรงที่ว่ามันยังเป็นการแบกของหนักทางใจเอาไว้ด้วยกันทั้งนั้น ผิด

กันแต่ว่าของหนักของคนชั่วนั้นกำลังลุกเป็นไฟ แต่ของหนักของคนดีนั้นถึงจะหอมหวนเยือกเย็นอะไรก็ตาม แต่มันก็หนักอย่างเร้นลับ อีกทีหนึ่งซึ่งสูงขึ้นไปก็ว่าเกิดมาเป็นผู้มีความสุข ก็ยังต้องทุกข์ไปตามประสาของคนมีความสุข เพราะความสุขนั้นมันก็ยังเป็นสิ่งที่ต้อง "แบก" และความสุขนั้น ตั้งรากฐานอยู่บนความเปลี่ยนแปลง บนอารมณ์ทั้งหลายที่เป็นมายาที่สุด สู้ไม่เป็นอะไรเสียเลยไม่ได้นี่แหละจึงว่าไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น

ทีนี้ เมื่อมองดูไปถึงสิ่งทั้งปวง ก็จะมองเห็นได้ว่าสิ่งทั้งหลายมีความหมายอยู่เพียง ๒ อย่าง คือเป็นคุณอย่างหนึ่งและเป็นโทษอย่างหนึ่ง และทุกอย่างจะต้องมีทั้งคุณและโทษ ไม่มีอะไรที่จะมีได้แต่คุณอย่างเดียวหรือโทษอย่างเดียว แต่เป็นเพราะปุถุชนมองมันไม่ออกเท่านั้น จึงได้หลงไปว่าอย่างนั้นเป็นคุณอย่างนี้เป็นโทษ แต่ก็ล้วนแต่เป็นมายายึดถือเข้าไม่ได้เพราะยึดถือแล้วจะเป็นทุกข์ สู้ไม่เอาอะไรเสียเลยดีกว่า คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งทั้งสองนั้น แล้วก็ควบคุมสิ่งทั้งสองนั้นให้อยู่ในใต้อำนาจเท่าที่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับมัน นี่แหละคือความหมายของคำว่า "ไม่เอาอะไร" ซึ่งคู่กับคำว่า "ไม่เป็นอะไร"

ถ้าจะให้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีกสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ ก็ตั้งปัญหาไปในทำนองว่า มันน่าสนุกไหมในการที่จะเป็นคน? เป็นผู้หญิงน่าสนุกไหม? เป็นผู้ชายน่าสนุกไหม? เป็นผัวน่าสนุกไหม? เป็นเมียน่าสนุกไหม? เป็นแม่เขาน่าสนุกไหม? แล้วผู้เฒ่าเหล่านั้นจะสั่น

ศีรษะกันไปทุกคนทีเดียว เพราะได้มีความชำนิชำนาญในสิ่งเหล่านั้นมาอย่างโชกโชนซึมซาบเต็มที่แล้ว ไม่เหมือนกับเด็กๆ หรือคนหนุ่มคนสาวที่ยังไม่ประสีประสาต่อความเป็นเช่นนั้น แต่อาจจะมีคนหนุ่มสาวบางคนที่ถ้าได้รับคำอธิบายแล้ว ก็เข้าใจได้เหมือนกัน นั่นแหละคือลักษณะของผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ดังที่ถือกันว่ามีอยู่ ๒-๓ คนในประวัติศาสตร์แห่งพุทธศาสนา ถ้าผู้เฒ่าเหล่านั้นปลงตกและทำได้ ก็จะมีความสุขสดชื่นกลับกลายเป็นความหนุ่มความสาวขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง ที่ไม่กลับแก่เฒ่าแม้ว่าร่างกายจะเน่าเข้าโรงไปนี่แหละ คือศิลปะแห่งชีวิต ตามหลักหัวใจของพุทธศาสนาจึงทำให้เราเห็นได้ว่า พุทธศาสนาก็คือยอดของศิลปะของการดำเนินชีวิต ชนิดที่ผู้เฒ่าไม่รู้หนังสืองกๆ เงิ่นๆ ก็เข้าถึงได้ในเมื่อดำเนินตนไปอย่างถูกทางดังที่กล่าวแล้ว

ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น คือมีชีวิตอยู่มาจากกระทั่งถึงขณะที่จะตาย โอกาสก็มีอยู่ในวินาทีสุดท้ายที่จิตจะดับ คือถือเอาอุบายชนิดที่เรียกว่า "ตกกระไดพลอยกระโจน" กล่าวคือ เมื่อร่างกายจะแตกดับโดยแน่นอนแล้ว ก็พลอยกระโจนตามไปด้วยความแน่ใจว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ไหนที่น่าเอาน่าเป็นความรู้ในเรื่องไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็นที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาบ้างนั้น อาจจะมาช่วยได้ทันท่วงที นี้แหละเรียกว่าการดับขันธ์ได้ด้วยสติสัมปชัญญะอย่างยิ่งและอาจลุถึงนิพพานได้ด้วยอุบายที่เรียกว่า "ตกกระไดพลอยกระโจน" แม้ว่าจะตายโดยอุบัติเหตุ และเวลาจะเหลืออยู่

สักวินาทีหนึ่ง หรือครึ่งวินาทีก็ตาม ก่อนแต่จะหมดความรู้สึกตัว ก็ให้ผู้เฒ่าเหล่านั้นระลึกถึงความรู้ในเรื่องความดับไม่เหลือขึ้นมา และถ้าสามารถน้อมจิตใจไปสู่ความดับไม่เหลือได้ แล้วปล่อยให้นามรูปดับไปก็เป็นการบรรลุนิพพานได้เพราะไม่ได้นึกถึงอะไร ไม่ได้นึกถึงผู้ช่วยเหลือหรือทรัพย์สมบัติ ลูกหลานหรือสิ่งต่างๆ ในขณะนั้นนึกถึงแต่เพียงอย่างเดียว คือความดับไม่เหลือเท่านั้น

นี้เรียกว่าวิธีปฏิบัติธรรมอย่างลัดสั้นที่สุด ง่ายที่สุด และใช้ได้แก่ทุกคน เท่าที่บรรยายมาทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน-ของตน” ให้เห็นมูลเหตุแห่งการเกิดขึ้นของมัน ให้เห็นสิ่งตรงกันข้าม (คือความว่างจากความมี “ตัวตน-ของตน”) และให้เห็นวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความว่างจาก “อัตตา” ในฐานะที่เป็นปัญหาสำคัญสำหรับมนุษยชาติทั้งมวล เพราะว่าความทุกข์ของคนทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในภูมิไหนสูงต่ำอย่างไร ก็ล้วนแต่มีความทุกข์เนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน-ของตน” นี้ทั้งนั้น “อัตตา” นั่นแหละเป็นตัวทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โดยสรุปอย่างสั้นที่สุดแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั่นแหละเป็นตัวทุกข์” อวิชชาก็เป็นมูลเหตุให้เกิด “อัตตา” การดับอวิชชาเสียได้ คือการดับทุกข์สิ้นเชิง การมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้องทุกลมหายใจเข้า-ออก ทั้งในขณะปกติที่ไม่มีอารมณ์รบกวน และทั้งในขณะที่เผชิญหน้ากันกับอารมณ์นั่นแหละ คือการปฏิบัติชอบ หรือตัวพรหม- จรรย์ในพุทธศาสนาที่จะดับอวิชชาอันเป็นบ่อ

เกิดแห่ง "อัตตา" เสียได้ อันจะทำให้มนุษยชาติประสบสันติสุขอันถาวรทั้งภายนอกและภายในรวมทั้งส่วนสังคมและส่วนเอกชน ตลอดเวลาที่มนุษย์เราไม่เข้าถึงความจริงข้อนี้ โลกนี้จะยังคงมีวิกฤติการณ์ถาวรระส่ำระสายวุ่นวายไม่มีหยุด อย่างที่ไม่มีใครจะช่วยได้ เพราะเป็นการกระทำที่ฝืนหลักความจริงของธรรมะ หรือของธรรมชาติกล่าวอย่างปุคคลาธิษฐาน ก็ว่าฝืนพระประสงค์ของพระเป็นเจ้านั่นเอง ฉะนั้นจึงอย่าได้ประมาท ในเรื่อง "อัตตา" จงได้พิจารณาดูกันใหม่ ให้มีสัมมาทิฏฐิ หรือความเข้าใจอย่างถูกต้องทั้งทางกายทางวาจาทางใจ แล้วก็จะได้ประสบสิ่งที่ดีที่สุดหรือประเสริฐที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้รับโดยไม่ต้องสงสัยเลย

พุทธศาสนามีความมุ่งหมายเพียงเท่านี้ ใจความสำคัญของคำสอนของพุทธศาสนาจึงมีอยู่เพียงเท่านี้ ผู้หวังที่จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาอย่างแท้จริงโดยรวดเร็ว หรือหวังจะได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ จงพยายามศึกษา และพิจารณาด้วยการกระทำที่สุขุมและรอบคอบเถิด จะได้รับประโยชน์ครบถ้วนจากพุทธศาสนา ไม่เสียทีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยไม่ต้องสงสัยเลย

ภาคผนวก

เรื่อง

พุทธธรรมทำมือเดียว

ข้าพเจ้าเป็นหนี้บุญคุณ
ท่านอาจารย์พุทธทาส

ข้าพเจ้าเกิดมาเต็มไปด้วยความวิตกกังวลใจนานาประการ ถึงแม้จะศึกษาหนังสือหรือคัมภีร์ศาสนาทั้งหลายมากเท่าใดๆ ข้าพเจ้าก็ยังลดความทุกข์ใจลงไม่ได้เลย และซ้ำยังทำให้หมดความเลื่อมใสเพราะมองเห็นความงมงายไม่ฉลาดในวงการของศาสนาต่างๆ แต่พอข้าพเจ้าได้พบคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส ข้าพเจ้าก็จับหลักของพุทธศาสนาได้ทันที และรู้จักวิธีดำเนินชีวิตจิตใจที่ผิดไปจขาเดิมๆ คล้ายตายแล้วเกิดใหม่ ข้าพเจ้าจึงถือว่าชีวิตของข้าพเจ้าในยุคหลังนี้ เป็นหนี้บุญคุณของท่านอาจารย์พุทธทาส อย่างที่ไม่มีอะไรจะตอบแทนท่านได้ นอกจากการช่วยประกาศสัจจธรรมต่อไป เท่าที่สติปัญญาและความรู้ของข้าพเจ้าจะอำนวยให้ และโดยที่เรื่องซึ่งข้าพเจ้าเคยบรรยายไว้นี้ ก็นเป็นวิธีปฏิบัติธรรมทางลัดเช่นเดียวกัน จึงเห็นสมควรที่จะรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

ปุ่น จงประเสริฐ

คำนำ
เรื่องพุทธธรรมกำมือเดียว

โดยที่เห็นว่ากัลยาณชนได้แสดงความสนใจในคำสอนที่แท้ของพระพุทธเจ้ามากขึ้นกว่าเมื่อ ๑๕ ปีก่อน แต่วิธีปฏิบัติธรรมเพื่อลดความทุกข์ใจลงนั้นยังไม่ค่อยจะมีผู้ใดแนะนำให้แจ่มแจ้งกระทัดรัด ผู้แสวงหาทางพ้นทุกข์จึงยังต้องใช้วิธีทำกรรมฐานที่เคยทำกันมาเดิมๆ ซึ่งก็ปรากฏว่าไม่ได้ผลคุ้มค่าของเวลาที่ไปนั่งหลับตากันอยู่ จึงเกิดความสงสัยระอาใจ

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา ได้ประกาศคำสอนที่แท้ของพระพุทธเจ้ามาเป็นเวลากว่า ๑๕ ปีแล้ว รวมเป็นหนังสือร่วม ๓๐ เล่ม จึงเห็นควรสรุปสาระสำคัญของวิธีปฏิบัติธรรมซึ่งใครๆ ก็ทำได้ออกเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้ลองพิจารณาดู เพื่อผู้ที่มีปัญญาและเคยรู้หลักของพุทธศาสนามาพอสมควร จะได้นำไปทดลองปฏิบัติชนิดที่ไม่ต้องเสียเวลาไปนั่งหลับตาภาวนาอะไร ไม่ต้องเสียเงินเสียทอง ไม่ต้องมีอาจารย์ควบคุม และไม่มีทางที่จะเป็นบ้าดังที่นักวิปัสสนามักเป็นกัน อยู่ที่ไหนๆ ก็ทำได้เพราะเป็นวิธีไม่ยาก จนพวกที่ชอบพิธีรีตอง หรือติดตำราอาจารย์ อาจยิ้มเยาะเอาก็ได้

ผู้ที่สำเร็จเป็นอรหันต์ส่วนมากในสมัยพุทธกาล ก็ไม่ได้ไปนั่งหลับตาเข้าฌานเสมอไป แต่สำเร็จได้ในขณะที่นั่งฟังพระพุทธเจ้าบรรยายธรรมะอยู่นั่นเอง บ้างก็หลุดพ้นในขณะที่ตัวกำลังสอนธรรมะแก่คนอื่นอยู่ บ้างก็สำเร็จในเมื่อนำปัญหาธรรมบางข้อไปขบ

คิดพิจารณา บ้างก็บรรลุได้ในขณะที่กำลังสวดมนต์สาธยายธรรม เพราะการเข้าใจความหมายแห่งธรรมนั้น เมื่อใครยังไม่ได้รับผล โดยอาการอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๔ ระยะดังกล่าวแล้ว ก็ต้องไปนั่งหลับตาทำสมาธิให้จิตสงบนิ่งเสียก่อน แล้วยกเอาปัญหาข้อสงสัยนั้นๆ ขึ้นมาเพ่งพิจารณาอย่างหนัก ก็อาจจะปลงตกได้

นี่แสดงว่า คนสามารถทำจิตใจให้พ้นจากอำนาจของกิเลสได้ถึง ๕ วิธี แต่ต้องมีความเห็นถูกต้องในคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างไม่คลอนแคลนเป็นพื้นฐานเสียก่อน ทุกวันนี้ก็มีผู้อ่านหนังสือธรรมะขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาจนรู้ว่าอะไรถูกอะไรผิดกันทั่วประเทศไทยแล้ว เฉพาะอย่างยิ่งก็คือพวกฆราวาสที่มีปัญญา จนท่านพุทธทาสปรารภอยู่บ่อยๆ ว่าฆราวาสกำลังเลื่อนชั้นเป็นพระอริยบุคคลกันมากขึ้น แต่ยังหาได้ยากในหมู่บรรพชิต ฉะนั้นองค์การฯ จึงเห็นว่าถึงเวลาที่ควรจะสรุปวิธีปฏิบัติธรรมทางลัด ให้ผู้ที่มีปัญญาทั้งหลายได้ลองกระทำดู เป็นการเพิ่มความรู้ให้แก่ผู้หวังความก้าวหน้าในทางสันติสุขของจิตใจ ที่คอยติดตามผลงานขององค์การฯ อยู่

การบำรุงศาสนาทางด้านวัตถุ หรือบำรุงสมณพราหมณาจารย์ยังไม่ได้ผลคุ้มค่าของกำลังกายกำลังทรัพย์ที่ทุ่มเทกันลงไปอย่างมหาศาล เพราะสัจธรรมยังเข้าไม่ถึงจิตใจคน การประพฤติผิดศีลธรรมผิดกฎหมายจึงมิได้ลดน้อยลงเลย ไม่ใช่แต่เอกชนจะทำผิด แม้คนทั้งคณะหรือทั้งชาติก็ยังร่วมมือร่วมใจกันทำผิด แล้ว

ไม่มีใครกล้าเตือนสติกันเลย มนุษย์จึงกลายเป็นฝูงสัตว์ป่าที่เขาต้อนไปสู่ความตายในสมรภูมินอกประเทศ

ฉะนั้น การพัฒนาจิตใจของคนจึงเป็นงานที่สำคัญกว่างานพัฒนาด้านใดๆ ทั้งหมดรวมกัน โลกที่เจริญแต่ทางวัตถุหรือทางวิทยาศาสตร์อันเพิ่มความเพลิดเพลินทางตาหูจมูกลิ้นกาย แต่ยังเต็มไปด้วยภูตผีปีศาจที่คอยเอารัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์อยู่นั้นจะเป็นโลกที่งดงามหรือสงบสุขปราศจากสงครามไปไม่ได้เลย การศึกษาของมนุษย์ที่ขาดการศึกษาด้านธรรมะไปด้วยนั้นก็เหมือนการเพิ่มเชื้อเพลิงที่จะเผาผลาญทำลายมนุษยชาติ ให้พินาศไปเร็วยิ่งขึ้น แต่ละประเทศก็วุ่นแต่จะแข่งขันกันในการสร้างอาวุธฆ่าคน บำรุงแต่กองทัพ ทอดทิ้งการศึกษาและอนามัยของราษฎร ทุกวันนี้มนุษย์กำลังขาดธรรมะกันอย่างยิ่งขนาดต้องรบพุ่งฆ่ากันให้ตายเพราะเหตุที่มีความเห็นไม่ตรงกันในการทำความเจริญให้แก่ประเทศชาติ ซึ่งผู้ที่ไม่มีกิเลสหนาจริงๆ ไม่เห็นแก่ตัวจริงๆ หรือไม่มีอุปาทานยึดมั่นถือมั่นในลัทธิต่างๆ อย่างบ้าคลั่งที่สุดแล้ว ก็จะไม่กล้าฆ่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเลย ฉะนั้น การช่วยกันทำลายกิเลสของมนุษย์เสียบ้าง จึงเป็นงานด่วนที่ควรกระทำให้มากที่สุดในยุคที่มนุษย์กำลังตกเป็นทาสของอารมณ์ ของวัตถุนิยม ของความโลภ ความโหดร้าย ความเห็นแก่ตัวจัด ความหลงผิดเป็นชอบ จนไม่มีความละอายใจ ในการโฆษณาหลอกลวงกัน เพื่อแสวงหาประโยชน์เข้าตัวเองโดยมิได้เกรงว่าจะผิดศีลธรรม จิตใจชนิดนี้

แหละถ้าจะแก้ไขให้ดีได้ ก็ต้องอาศัยคำสอนชั้นโลกุตตรธรรมของพระพุทธเจ้า ที่จะขุดรากเง่าของกิเลสให้ออกไปจากจิตใจคน

อันที่จริง ในเมืองไทยก็ยังมีสำนักวิปัสสนาที่ดีๆ อยู่บ้างเหมือนกัน แต่ถ้าผู้ปฏิบัติไม่เคยรู้จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพุทธศาสนามาก่อนแล้ว ก็มักจะเขวออกไปนอกเรื่องของพุทธศาสนา คือแทนที่จะเอาอำนาจของจิตที่สงบไปพิจารณาเรื่องอนิจจังทุกขังอนัตตาเพื่อละกิเลส เช่น ตัณหาอุปาทาน ความโลภความโกรธความหลงงมงาย ไม่ยึดติดในสิ่งใดๆ กลับนำไปใช้ในการทำของขลังเครื่องลาง นั่งทางในเพื่อทำไสยศาสตร์อันเป็นการเพิ่มกิเลสขึ้นไปอีก จนเกิดอาจารย์ประเภทขลังๆ ทั่วไปทั้งประเทศ จึงเป็นเรื่องที่ไม่ควรจะปล่อยปละละเลยกันต่อไป เพราะอาจารย์ทำเครื่องลางของขลังทั้งหมดนี้ เป็นผู้ไม่รู้จักพุทธศาสนา และยังทำลายหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้หมดไปด้วยความเห็นแก่ตัวจัด เขาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็เพื่อทำมาหากินโดยหลอกลวงประชาชน เขาไม่เคยเรียนปริยัติธรรม ไม่เคยปฏิบัติธรรม และไม่เคยได้รับผลของการปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิเวธธรรม ฉะนั้น เขาจึงไม่มีความรู้ที่จะสอนธรรมะแก่ใครๆ ได้ นอกจากทำเครื่องลางของขลังหรือทำพระพุทธรูปขายเอาเงินท่าเดียว

เมื่อพระภิกษุไม่ทำหน้าที่ของภิกษุ พวกเราที่เป็นฆราวาสจึงต้องทำการประกาศพุทธศาสนากันเสียเอง

ปุ่น จงประเสริฐ

พุทธธรรมทำมือเดียว

๑. ลัทธิการเมืองและลัทธิเศรษฐกิจ มุ่งทำความเจริญทางวัตถุให้แก่ชาวโลก ส่วนทุกศาสนานั้นมุ่งทำความเจริญทางด้านจิตใจ คือสอนวิธีทำใจไม่ให้มีความทุกข์ โดยให้หลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลสทั้งปวง

๒. ถึงแม้ศาสดาทุกองค์จะสอนธรรมะด้วยภาษาของชาวบ้าน แต่บางคำที่ท่านพูดนั้น มิได้มีความหมายอย่างที่ชาวบ้านเข้าใจกันทั่วไป ฉะนั้น ผู้ที่ไม่เคยรู้ว่าภาษาฝ่ายธรรมะนั้น อาจผิดความหมายไปจากภาษาของคนธรรมดาได้ จึงเข้าใจคำพูดบางคำของศาสดาผิดไปจากที่ท่านมุ่งหมายไว้เดิม

๓. เมื่อผู้สอนเข้าใจภาษาของฝ่ายธรรมะผิด ก็ย่อมสอนผิดยิ่งมีความโลภ ความไม่ฉลาด ความหลงผิด ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น คำสอนของศาสดาต่างๆ ก็ยิ่งถูกบิดผันไป เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้สอนมากขึ้น คือสอนเพื่อเอาประโยชน์จากคนอื่น มิใช่สอนเพื่อให้ประโยชน์แก่ใครๆ

๔. การสอนสัจธรรมนั้นมักไม่ค่อยได้ลาภผลเข้าตัว เมื่อผู้สอนมีความโลภจึงออกอุบายต่างๆ เพื่อหาเงินด้วยการประกอบพิธีรีตองต่างๆ ทำพระพุทธรูปขาย ทำเครื่องลางของขลังจำหน่ายหรือแนะนำให้ชาวบ้านบริจาคเงินและข้าวของทำบุญแบบต่างๆ ตลอดปี โดยเอาสวรรค์มาเป็นเครื่องล่อใจ จนนักบวชและชาวบ้านต้องวุ่นวายไม่มีเวลาศึกษาธรรมหรือปฏิบัติธรรม และเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาผิดไปหมด

๕. นอกจากสอนผิดเพราะตัวเองเข้าไม่ถึงธรรมะที่แท้แล้วยังชอบทำคำสอนง่ายๆ ของศาสดาให้ยุ่งยากเยิ่นเย้อออกนอกลู่นอกทางไป ตอบปัญหาธรรมะไม่ว่าเรื่องใด ก็มุ่งรักษาหรือหาประโยชน์เข้าตัว ชอบนำเอาคำตอบที่ล้าสมัยหรือที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผลมาอธิบาย ทำให้คนสมัยใหม่ที่มีการศึกษาทั่วไปดีกว่าผู้สอนหมดความเลื่อมใสในศาสนาของตน จนพวกคอมมูนิสต์ต้องทำลายสถาบันของศาสนา เพราะเขาเห็นว่าเป็นกาฝากของสังคมที่ทำให้ชาวโลกโง่งมงายไร้เหตุผล และยังมีความเห็นแก่ตัวจัด

๖. สำหรับพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า ถึง

แม้ธรรมะจะมีอยู่มากเปรียบเหมือนใบไม้ทั้งป่า แต่ธรรมะที่จะดับความทุกข์ใจได้นั้น มีเพียงกำมือเดียว และปรากฏว่านักบวชหรือศาสนิกชนส่วนมากยังไม่เคยรู้ธรรมะกำมือเดียวนี้ จึงพากันไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาให้คุ้มค่าเงินทองที่ประชาชนทุ่มเทกันลงไปอย่างที่มิอาจจะคำนวณได้ทีเดียว

๗. หัวใจของการปฏิบัติธรรมนั้นคือ **การสำรวมกายวาจาใจ** อย่าให้มันก่อความทุกข์แก่เราได้เท่านั้นเอง จะเรียกว่าเป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือการ ไม่ทำความชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ก็ล้วนเป็นเรื่องของการ "สำรวม" ทั้งสิ้น

๘. ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความสุข ความทุกข์ สันติ หรือวุ่นวาย หรืออย่างที่เรียกโดยบุคคลาธิษฐานว่าเป็นสวรรค์ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มันก็เป็นเรื่องความรู้สึกทางจิตใจของเราเองทั้งสิ้น อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านแบ่งจิตใจเป็น ภูมิหรือภพ (ภาวะ) ต่างๆ นั้น มันก็อยู่ในกายยาววาหนาคืบของเรานี้เอง ชาวพุทธไทยรุ่นโบราณก็ยังมีคำกล่าวว่า "สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานอยู่ที่ไหน ก็ที่ใจอีกนั่นเอง"

๙. พุทธศาสนาจึงมุ่งสอนให้สำรวม หรือควบคุมความนึกคิดของแต่ละคน พุทธศาสนาฝ่ายหินยานนิกายเซ็นของจีนและญี่ปุ่นจึงกล่าวว่า "ถ้าไม่มีจิตใจ (ความนึกคิด) เสียอย่างเดียวแล้วก็ไม่มีเรื่องอะไรเลย" พระพุทธเจ้าก็เคยพูดในทำนองว่า ใครทำตัว

ให้เหมือนต้นไม้ต้นหญ้าได้ คนนั้นก็จะพ้นทุกข์ นี่ก็หมายความว่า ความนึกคิดของคน (สังขาร) เป็นต้นเหตุของความทุกข์ใจทุกอย่าง

๑๐. พระพุทธเจ้ายังกล่าวว่า จิตใจของคนตามปกตินั้นมันประภัสสร (คือผ่องใส ไม่มีทุกข์ สงบ สันติ) ฉะนั้นพุทธศาสนานิกายเซ็นจึงสอนว่า จิตเดิมแท้ของคนเป็นจิตพุทธะ (คือ สะอาด สว่าง สงบ) ทั้งนี้จึงตรงกันข้ามกับตำราอภิธรรมที่สอนว่า จิตของคนนั้นเต็มไปด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน หรือมีอวิชชาเป็นประจำตลอดกาล

๑๑. พระพุทธเจ้าท่านกล่าวต่อไปว่า "กิเลสต่างๆ มันจรเข้ามาสู่จิตใจของเราต่อภายหลัง จิตที่เคยประภัสสรมาเดิมจึงมัวหมองไป" คือเมื่อสิ่งใดมายั่วยวนตาหูจมูกลิ้นกายใจ เราก็ไปยึดเอาสิ่งนั้นเข้ามาไว้ในความนึกคิดจนเกิดเป็นความรักบ้างเกลียดบ้างกลัวบ้าง เพราะการเข้าใจไปว่าสิ่งนั้นมันเป็นคุณหรือโทษแก่ตัวเราหรือของเรา

๑๒. ปุถุชนทั่วๆ ไปย่อมมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะยึดอารมณ์ทุกชนิดเข้ามาไว้ในใจ และชอบนึกคิดติดอยู่ในอารมณ์นั้นๆ ในศาสนาคริสเตียนสมัยใหม่เขาจึงถือว่านี่แหละเป็นบาปดั้งเดิมของมนุษย์ คือไม่เข้มแข็งพอที่จะวางใจไว้เป็นกลางๆ คือไม่ชังและไม่ชอบ ทางศาสนาพุทธก็เรียกความโน้มเอียงอย่างนี้ว่าเป็นอวิชชา หรือความไม่รู้เท่าถึงการณ์ ความโง่ ความหลงผิด ซึ่งจะต้องละให้ได้มิฉะนั้นจะไม่พ้นทุกข์

๑๓. จริงอยู่ ทุกคนที่เกิดมา ย่อมมีนิสัยสันดานสืบมาจากบิดามารดาและบรรพบุรุษบ้างทางพันธุกรรม (อนุสัย) แต่มันก็นอนนิ่งอยู่ในสันดานไม่เป็นอันตรายแก่ใคร ถ้าไม่ไปกวนอนุสัยให้มันฟุ้งขึ้นมา สิ่งแวดล้อมหรือกิเลสต่างๆ ที่จรเข้ามาใหม่ต่างหาก ที่ทำให้สิ่งที่นอนสงบนิ่งอยู่นั้นฟุ้งขึ้นมา ถ้าเรามี "วิชชา" กล่าวคือความรู้ในการดับทุกข์ อวิชชาก็เกิดขึ้นมาไม่ได้

๑๔. หากมันเกิดขึ้นแล้วมันก็ตั้งอยู่ได้พักหนึ่ง แล้วมันก็ดับไปเช่นสิ่งทั้งหลายในโลก อวิชชามิได้มีอยู่เป็นประจำตลอดไป อย่างที่คัมภีร์อภิธรรมว่า สิ่งที่สงบนิ่งอยู่ในสันดานก็ยังไม่ใช่อวิชชา เพราะมันยังไม่เป็นโทษแก่ใคร ดุจโคลนตมที่จมอยู่ก้นบ่อน้ำย่อมไม่ทำให้น้ำในบ่อขุ่น น้ำที่อยู่เหนือโคลนตมก็ยังผ่องใสสะอาด ใช้อาบใช้กินได้ แต่ถ้าใครไปกวนโคลนก้นบ่อให้มันลอยขึ้นมา หรือไปเอาโคลนตมที่อื่นมาใส่ ความโง่เช่นนั้นหรือการกระทำเช่นนั้นจึงเป็นอวิชชา

๑๕. น้ำในทะเลตามปกติมันควรจะเรียบเป็นหน้ากลอง เพราะธรรมชาติเดิมของน้ำมันเรียบอย่างนั้น แต่ที่มันไม่เรียบหรือกลายเป็นคลื่นใหญ่ๆ ก็เพราะลมพายุ แผ่นดินไหว หรือแม้แต่การแล่นของเรือ จิตใจของคนเราก็เป็นอย่างเดียวกัน คือมันควรสงบไม่วุ่นวายเป็นปกติวิสัย ถ้าจิตใจเกิดหวั่นไหวผิดธรรมดาไป ก็เป็นเพราะมีสิ่งใดมากระทบกระเทือนความนึกคิดของเรา

๑๖. งานด้านปฏิบัติธรรมจึงมีอย่างเดียว คือ อย่าให้

สิ่งแวดล้อมทำจิตของเราหวั่นไหวไปตามอารมณ์ได้ นี่คือการรักษาพรหมจรรย์ที่ถูกต้อง เป็นการปฏิบัติธรรมที่ลัดที่สุดของทุกศาสนา โดยไม่จำเป็นต้องเสียเงินเสียทองหรืออะไรๆ เลย เพียงทำตนให้เป็นเหมือน "ไม้กวาด" คอยจ้องกวาดสิ่งสกปรกที่จะมาเกาะจิตใจหรือความนึกคิดของเรา ถ้าเราหมั่นระวัง จิตใจก็จะประภัสสรตามสภาพเดิมแท้ของมัน ความสงบสุขก็จะมีอยู่เรื่อยไป ดุจเราหมั่นซักเสื้อผ้ารักษาให้ขาวให้สะอาดไว้ตามสภาพเดิมของมันนั่นเอง เคยมีผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์โดยการพิจารณาผ้าที่สะอาดซึ่งกลายเป็นผ้าสกปรกไป เพราะสิ่งสกปรกเกิดขึ้นในภายหลัง

๑๗. นอกจากคอยกวาดสิ่งสกปรกให้ออกไปจากความนึกคิดแล้ว **ควรรู้จักคลุมจิตใจ อย่าให้กิเลสลอยเข้ามาเกาะมันได้ด้วย** แบบเดียวกับการเอาผ้าหรือสิ่งอื่นใดคลุมเข้าของที่สะอาดอยู่แล้วมิให้ฝุ่นละอองลงเกาะได้ฉันนั้น ฝุ่นสกปรกของจิตใจก็ได้แก่ ความโลภ โกรธ หลงงมงายและความเห็นแก่ตัวจัด จะเรียกว่าความอยาก ความยึดความยุ่งก็ได้ เรียกว่าตัณหาอุปาทานก็ได้ กล่าวคือกิเลสชนิดต่างๆ นั่นเอง ซึ่งถ้าใครลงมือกวาดได้บ้างแล้ว ก็จะเริ่มเป็นพระอริยบุคคล ถ้ากวาดออกได้หมด ก็เป็นพระอรหันต์

๑๘. ตามธรรมดาคนมักเผลอตัวบ่อยๆ หรือไม่ก็ประมาทโดยถือเสียว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาไม่ร้ายแรงอะไร บางคนกลับเห็นไปว่าการเข้าคลุกกับกิเลสต่างๆ นั้น มันสนุกดี หรือโลดโผนมีชีวิตชีวา พระพุทธเจ้าจึงเตือนอยู่ตลอดเวลา (แม้กระทั่งตอนที่

พระองค์ปรินิพพาน) ว่า จงอย่าประมาท จงมีสติสัมปชัญญะรู้ตัวให้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอๆ

๑๙. คนที่มีปัญญาและรู้ตัวทันกาลเวลาแล้ว ก็คงจะไม่ปล่อยให้กิเลสเข้ามาชักใยพันจิตใจและความนึกคิดของเขาให้วุ่นวายไปกับมันเพราะมองเห็นว่ามันได้ไม่คุ้มเสีย ในเรื่องนี้ก็ควรใช้คติพจน์ที่ว่า รู้แล้วนิ่งเสีย คือไม่ไปรับเอากิเลสเหล่านั้นเข้ามาไว้ในความนึกคิด หรือไม่ยอมกวนเอาสิ่งที่มันนอนนิ่งอยู่ในสันดานให้ฟุ้งขึ้นมา คอยควบคุมความนึกคิดให้ถูกต้องคลองธรรม ไม่ว่าจะทำอะไรก็ใช้ปัญญาและเหตุผลเสมอๆ

๒๐. โดยพิจารณา หรือปลงให้ตกว่า สิ่งที่กระทบจิตใจเรานั้น มันเป็นเรื่องธรรมดาของโลก ไม่ว่าใครก็จะต้องพบเป็นครั้งเป็นคราว มันผ่านมาแล้วมันก็ผ่านไปเหมือนความร้อนความหนาวของอากาศ นิ่งทนมันไปชั่วคราวไม่ต้องไปดีใจเสียใจ ถ้าจะกินเหยื่อก็อย่าให้ถูกเบ็ดเกี่ยว ถ้ากินปลาก็อย่าให้ถูกก้างติดคอ หากพิจารณาเห็นโทษมากกว่าคุณแล้ว ก็ทำใจเฉยไว้ ต้องเอาชนะความอ่อนแอของตนเองให้ได้ คือไม่ยอมโน้มเอียงไปเคล้ากับกิเลส เมื่อมันเข้ามากระทบเราแล้วเราปลงตก มันก็เป็นการ “กระทบล่อน” คือกระทบแล้วไม่ติดตัวเรา แต่ถ้าปลงไม่ตกมันก็เป็นการ “กระทบติด” คือติดจิตใจ ติดความนึกคิดของเรา จนเราเป็นทุกข์เป็นร้อนขึ้นมา

๒๑. พระพุทธเจ้าสอนว่าสิ่งต่างๆ ทั้งหลายในโลกนี้ล้วนแต่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และไม่มีอะไรเป็นของเราได้จริงๆ แม้สิ่งที่

เรียกว่าร่างกายและจิตใจนี้ ก็ไม่ใช่ตัวเรา หรือของเรามันเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของธรรมชาติที่มีชีวิตจิตใจ ท่านสอนให้เรามองดูสิ่งทั้งหลายโดยความเป็นของว่างจากแก่นสาร และให้เห็นความว่างเปล่า (ความไม่มีตัวตน) ของตัวเราเองด้วย

๒๒. ฉะนั้น เราต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งทุกอย่างด้วยสติปัญญารู้เท่าทันสภาวะที่แท้จริงของมัน ไม่ติดอะไรทั้งสิ้น แต่จะใช้มันเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกสบายให้แก่เรา โดยไม่ยอมตกเป็นทาสของมัน และจะไม่ถือว่ามันเป็นของเราเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ถ้าทำใจไว้อย่างนี้ได้ ก็เรียกว่าเราชนะโลกหรืออยู่เหนือโลก (โลกุตตระ) คือเหนือความทุกข์หรือเหนือวิสัยของชาวโลกที่คอยแต่จะตกเป็นทาสของสิ่งแวดล้อมและของอารมณ์ จนไม่มีความเป็นอิสระเสรีแก่ตัวเองเลย

๒๓. การทำใจเป็นกลางๆ ไม่ติดทั้งอารมณ์ดีและอารมณ์ร้ายนี้แหละ เรียกว่าจิตบริสุทธิ์ หรือ "จิตว่าง" คือว่างจากกิเลสตัณหาอุปาทาน จากความเห็นแก่ตัว หรือว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวเราและมีอะไรๆ เป็นของเรา จิตใจก็เหมือนน้ำในทะเล ว่างจากสิ่งรบกวนเมื่อใด จิตใจหรือน้ำก็จะเรียบได้เอง

๒๔. คนที่มี "จิตว่าง" จะทำมาหากินจะทำงานอะไรๆ ที่ไม่ผิดศีลธรรม จะเป็นอะไร จะมีอะไรอย่างที่ชาวโลกเขามีกันเป็นกันก็ได้ แต่เขาจะไม่หลงมัวเมาติดในสิ่งเหล่านั้น ไม่ติดในเรื่องกิน

กาม เกียรติ ได้มาก็ไม่ดีใจอะไรนัก เสียไปก็ไม่เศร้าโศก แม้สิ่งที่คนทั้งหลายถือกันว่าเป็นของดีเช่นบุญกุศล หรือสวรรค์วิมาน เขาก็ไม่ต้องการจะได้ ความรู้สึกว่ามี "พอแล้ว" หรือเป็นมา "พอแล้ว" นั่นแหละ จะทำให้เขาไม่มีความทุกข์ใจ การที่มนุษย์ต้องฆ่าฟันกันรบพุ่งกันยังกับสัตว์ป่า ก็เพราะ "ความไม่พอ" ของมนุษย์ที่หลงวัตถุนิยมจัด หรือเห็นแก่ตัวจัด นั่นเอง

๒๕. ถ้าทำใจให้เป็นดังกล่าวได้ คุณธรรมดีๆ อย่างอื่นก็จะเกิดตามขึ้นมาเรื่อยๆ จิตใจก็จะมีความเข้มแข็งไม่ยอมโน้มเอียงที่จะไปคลุกกับสิ่งที่ยั่วเย้า ถึงจะมีสันดานไม่ดีติดมาแต่กำเนิดบ้างมันก็ยังไม่มีโอกาสฟูขึ้นมาให้ปรากฏ แล้วมันก็สลายตัวไปแบบเดียวกับสัตว์ร้ายที่ไม่ได้อาหารกินวันหนึ่งมันก็จะตายไปเอง

๒๖. พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน ได้กลิ่นสักแต่ว่าได้กลิ่น ลิ้มรสสักแต่ว่าลิ้มรส สัมผัสสักแต่ว่าสัมผัส นี้ก็เป็นการสอนเรื่อง "กระทบล่อน" คือไม่ติดในรูปรสกลิ่นเสียงสัมผัสที่มากระทบเรา เป็นการสอนให้คลุมความนึกคิดจิตใจของเรา มิให้อารมณ์ดีอารมณ์ร้ายลอยเข้ามาเกาะจิตใจได้ แต่ถ้าเราเผลอตัวไปจนมันเกาะเข้าแล้ว ก็ต้องรีบทำตนเป็น "ไม้กวาด" ทันที

๒๗. เริ่มต้น ด้วยการพิจารณาให้เห็นโทษของสิ่งที่มากระทบเพ่งให้เห็นความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นในภายหน้า ถ้าเราไปยุ่งกับสิ่งนั้นมองต่อไปให้เห็นความจริงของมัน แล้วใช้สติปัญญาและเหตุผล

ตัดต้นเหตุนั้นๆ เสีย นี้อาจเป็นวิปัสสนาที่ดีกว่ากรรมฐานแบบต่างๆ ที่นั่งหลับตานึกเอาเอง เป็นการแก้ปัญหา และพิจารณาปัจจุบันธรรมแท้ๆ เป็นการมีศีลสมาธิปัญญา เป็นทั้งปริยัติปฏิบัติปฏิเวธไปในตัว และเป็นอริยสัจจ์ ๔ หรือปฏิจจสมุปบาทโดยตรง

๒๘. แม้คนที่ไม่รู้หนังสือเลยก็ยังมีหวังที่จะได้มรรคผลนิพพาน โดยไม่ต้องไปเรียนภาษาบาลีหรือคัมภีร์อะไรทั้งสิ้น แต่เรียนธรรมะจากประสพการณ์ในชีวิต หรือเรียนเอาจากความทุกข์โดยตรง พระพุทธเจ้าก็เคยบอกให้เรียนธรรมะจากร่างกายและจิตใจของเรา นี้คือการเลือกเก็บธรรมะที่สำคัญๆ กำมือเดียว ไม่ต้องเสียเวลาหอบมาทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ จนท่วมหัวแล้วยังเอาตัวไม่รอด ยิ่งเรียนมากก็ยิ่งเลอะมาก แล้วยังมักเกิดอัตตาอุปาทานทิฏฐิ มานะ ดูถูกความคิดเห็นของคนอื่นที่ชอบด้วยเหตุผล

๒๙. เราเรียนธรรมะหรือปฏิบัติธรรมะเพื่อละกิเลส เพื่อปล่อยวางภาระหนักทางใจ ไม่ยึดมั่นถือมั่นติดอะไรทั้งสิ้น เช่นไม่ติดตำรา ครูบาอาจารย์ ไม่ติดในเครื่องลางของขลังหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่หวังพึ่งสิ่งนอกกาย นอกจากการกระทำดีของตัวเอง ต้องรู้จักใช้เหตุผลจึงจะเกิดปัญญาไม่ใช่อาศัยศรัทธาความเชื่ออย่างเดียว แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังเตือนว่า เมื่อท่านพูดอะไรก็อย่าพึ่งเชื่อทันที ต้องนำเอาไปพิจารณาปฏิบัติดูให้ถ่องแท้เสียก่อน จึงค่อยเชื่อการเชื่อเรื่องอะไรง่ายๆ ก็มักกลายเป็นความงมงาย คนพ้นทุกข์ได้ด้วยปัญญาเท่านั้น

๓๐. ฉะนั้น การสำรวมความนึกคิดจิตใจ การป้องกัน การกวาดกิเลสออกไปจากตัว การรู้เท่าถึงการณ์ จึงเป็นปัญญาที่พระพุทธเจ้าหมายถึง เป็นมหากุศลเป็นบุญอันสูงสุด เป็นโลกุตตรธรรม เป็นการปฏิบัติธรรมทางลัดที่แท้จริง เป็นการบูชาพระพุทธองค์อย่างยิ่ง เป็นการสร้างพระพุทธไว้ในใจ อันได้ผลานิสงส์มากที่สุดเท่าที่พุทธศาสนาจะมีให้แก่เราได้ กล่าวคือจิตจะสะอาดปราศจากกิเลส สว่างจากความโง่เง่างมงาย สงบจากความทุกข์ใจทั้งปวง ซึ่งเรียกว่า นิพพาน พระพุทธเจ้าท่านก็ว่า นิพพานเป็นของได้เปล่า คือไม่ต้องเสียเงินเสียทองเหมือนพวกที่ต้องการไปสวรรค์ อันเป็นแดนแห่งความมัวเมาในกาม และเต็มไปด้วยตัณหาอุปาทาน จนไม่มีธรรมะอะไรจะแก้ได้

๓๑. เมื่อย่นย่อคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีเพียงกำมือเดียวเท่านี้ ผู้มีปัญญาทั้งหลายที่ไม่มีทิฏฐิมานะ น่าจะลองพิจารณาดู เพราะการสำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น พระพุทธเจ้าท่านบอกว่ามีถึง ๕ วิธีด้วยกันคือ (๑) เพราะได้ฟังธรรมจนเข้าใจแจ่มแจ้ง หมดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง (๒) เพราะการแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง แล้วตนเองก็เกิดความเห็นแจ้งในธรรมข้อนั้นมากขึ้นจนจิตหลุดพ้นจากตัณหาอุปาทาน (๓) เพราะการท่องสาธยายธรรม ติดตามความหมายจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในถ้อยคำที่สวด กลายเป็นปัญญารู้แจ้งแทงตลอดขึ้นมาเอง (๔) เพราะการไตร่ตรองในข้อธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว จนจิตหลุดพ้น

จากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง และ (๕) เพราะการทำสมาธิให้จิตสงบแล้วเพ่งพิจารณาในสัจธรรมข้อใดข้อหนึ่งจนกระทั่งเห็นทางพ้นทุกข์ ธรรมะกำมือเดียวนี้จึงควรได้รับการสนใจเป็นพิเศษ

๓๒. ถ้าผู้ใดเห็นว่าพุทธธรรมกำมือเดียวนี้เป็นวิธีลัดของการปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์แล้ว ก็ขอได้ช่วยกันเผยแพร่ต่อๆ ไป โดยไม่ต้องเกรงคำเย้ยหยันของนักบวชที่อวดดีที่เคยหาว่าสอนกันง่ายๆ เหมือนปอกกล้วยเข้าปาก หรือดังที่เคยพูดถากถางว่า "พวกฆราวาสที่ยังนอนกอดเมียอยู่ชอบสอนเรื่องนิพพาน" ก็เมื่อพระไม่สอนเรื่องนิพพานชาวบ้านจึงต้องสอนเสียเอง

๓๓. พระพุทธเจ้า เคยบอกสาวกทั้งหลายว่า "ผู้ที่มีธุลีในดวงตาน้อยนั้นยังมีอยู่ เขาเหล่านั้นจะขาดประโยชน์อย่างยิ่งถ้าพวกเธอมิได้ไปสอนเขา" คนสมัยนี้ที่ฉลาดกว่าผู้สอนก็ยังมีอยู่มากมายจึงไม่ควรดูถูกเขาว่าโง่เง่าฟังโลกุตตรธรรมไม่เข้าใจ ฆราวาสเขาก้าวหน้าในความรู้และในการปฏิบัติธรรมไปมากแล้ว โดยที่พระปางไสยาสน์ยังไม่ยอมเบิกเนตรดูโลกกับเขาเลย

๓๔. พระพุทธเจ้าท่านถือว่า รู้วิชชาอะไรก็ไม่เท่ารู้วิชชาพ้นทุกข์ พระองค์ยังยืนยันด้วยว่าพระองค์มิได้สอนเรื่องอะไรนอกจากเรื่องทุกข์และทางดับทุกข์ กล่าวคือโลกุตตรธรรม เช่น เรื่องสุญญตา (จิตว่าง) เพราะมันเป็นสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรรู้และควรจะถึงให้ได้ในชาตินี้ เรื่องอื่นนอกจากนั้นเป็นเรื่องที่คนชั้นหลังๆ เขาแซกสอนกันขึ้นมาด้วยโวหารอันไพเราะ จนคนโง่หลงเชื่อและ

ลืมคำสอนเรื่อง "จิตว่าง" ของพระองค์ แบบเนื้องอกที่เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จนปิดบังเนื้อแท้ของเดิมไปเสียหมด แล้วยังทำให้คนพินาศไปด้วย

๓๕. ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะกำมือเดียวนี้ จะมีความทุกข์ใจน้อยลงตามลำดับแห่งความพยายามของตนเอง โดยไม่ต้องไปอาศัยผลกรรมจากชาติก่อน แต่อาศัยการกระทำในชาตินี้อย่างเดียว ไม่ต้องไปหวังผลเอาในชาติหน้าอย่างที่คนชอบหลอกกัน แต่จงทำปัจจุบันนี้ให้ดีที่สุด พระพุทธองค์ก็เคยเตือนว่า "อย่าสนใจในเรื่องของอดีต อย่าห่วงใยในเรื่องของอนาคต เมื่อทำปัจจุบันให้ดีแล้ว ทุกอย่างจะดีไปเอง" เรื่องความดับทุกข์จึงเป็นเรื่องที่จะต้องทำให้ได้ในชีวิตนี้

๓๖. การทำตนเป็น "ไม้กวาด" เพื่อกวาดกิเลสของตัวเองและช่วยกวาดกิเลสของคนอื่นด้วยนั้น ย่อมเป็นบุญกุศลอันสูงสุดดีกว่าการทำบุญอย่างใดทั้งสิ้นที่คนเขาคิดค้นกันขึ้นมาตั้งร้อยตั้งพันแบบ พุทธบริษัทเลยพากันวุ่นวายในเรื่องทำบุญเพื่อพอกพูนตัณหาอุปาทานกันไปเสียหมด จนลืมเรื่องการชำระล้างกวาดกิเลสออกจากใจ อันเป็นความมุ่งหมายที่แท้จริงของพุทธศาสนา มัวไปเสียเวลาทำบุญแต่ด้านนอก ลืมเหลียวแลด้านใน ปล่อยให้จิตใจเต็มไปด้วยกิเลส จิตที่เคยประภัสสรมาเดิมจึงมัวหมองไปโดยเจ้าตัวไม่รู้ทางแก้ไขที่ถูกวิธี หลงมัวเมาแต่ในเรื่องพิธีรีตองอันไร้สาระเพราะไม่รู้ว่าพระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างไรนั่นเอง

๓๗. ทั้งนี้มิใช่จะห้ามการทำบุญแบบต่างๆ ที่เขาโฆษณากันแต่ถ้าใครอยากพ้นทุกข์ทางใจโดยเร็ว ก็ต้องเชื่อคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ดังคำเล่าที่ว่า เมื่อเทวดาจะถึงคราวตาย เขาก็แนะนำกันให้ทำบุญแบบต่างๆ แต่พระพุทธเจ้าท่านว่า คนมีปัญญาเขาจะพยายามละกิเลสของเขาเท่านั้น โดยไม่ต้องไปทำสิ่งอื่นใดให้เสียเวลาเปล่าๆ

๓๘. ท่านยังยืนยันว่า คนจะพ้นทุกข์ได้ด้วยปัญญาในการละกิเลสของตัวให้หมดไป ไม่ใช่ด้วยการพอกพูนบุญไปสู่สวรรค์ เพราะสวรรค์ก็ยังไม่ใช่ที่พ้นทุกข์ เทวดาส่วนมากเมื่อหมดบุญจากสวรรค์แล้วก็มักตกนรก ไปเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เทวดาน้อยคนนักที่จะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา คนที่อยากเป็นเทวดาหรือนางฟ้า น่าจะสนใจเรื่องนี้เอาไว้บ้าง ฉะนั้น ความรู้ความเห็นที่ถูกต้องตรงกับคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เราเรียกว่า "สัมมาทิฏฐิ" นั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องมีก่อนเรื่องปฏิบัติธรรมใดๆ ทั้งสิ้น จะมีได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว ก็โดยการเพ่งพิจารณาและปฏิบัติตามธรรมะกำมือเดียวดังกล่าวนี้ แล้วจิตใจจะสุขสบายยิ่งกว่าได้เป็นเทวดา

๓๙. ศาสนิกชนที่เคยได้ยินแต่คำสอนที่เยิ่นเย้อ นอกลู่นอกทางกันมาจนฝังหัวเสียแล้ว เมื่อมาฟังธรรมะแท้กำมือเดียวแบบนี้เข้า อาจไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อ บางทีก็โกรธผู้ชี้ทางพ้นทุกข์ให้แก่เขา ฉะนั้น ผู้ประกาศสัจธรรมของศาสนาต่างๆ หรือผู้มีความ

ปรารถนาดีจะช่วยสังคมของมนุษย์ จึงมักถูกคนโง่หรือผู้ที่มุ่งรักษาประโยชน์ส่วนตัวพากันเกลียดชัง พญามารของการเผยแพร่พุทธศาสนาก็มักได้แก่นักบวชปลอม ที่ไม่มีความรู้จริง หรือที่เห็นแก่ตัวจัดนั่นเอง

๔๐. ฉะนั้น การพูดความจริงเช่นการสอนธรรมะที่แท้ จึงเป็นงานเสี่ยงภัยและไม่มีใครอยากทำ แต่มนุษยชาติจะเจริญก้าวหน้าไปไม่ได้ถ้าไม่มีใครกล้าเสียสละ ศาสดาหรือนักปราชญ์เป็นจำนวนไม่น้อยก็เคยเสียชีวิตมาแล้วในการประกาศธรรมเพื่อประโยชน์ของชาวโลก ตรงกับพุทธภาษิตที่ว่า "ยอมเสียทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ ยอมเสียอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต ยอมเสียชีวิตเพื่อรักษาสัจธรรม" และการให้สัจธรรมเป็นทานยังได้บุญกว่าให้ทานทั้งปวง จึงหวังว่าพุทธธรรมกำมือเดียวนี้จะได้เป็นสิ่งที่หยิบยื่นให้กันต่อไป โดยหมู่พุทธบริษัทที่มีความจงรักภักดีต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือโดยผู้ที่มีความปรารถนาจะให้มวลมนุษย์ทั้งหลายพ้นจากความทุกข์ใจโดยเร็ว.

โอกาสของการดับทุกข์ทางใจ

ก่อนอื่น ควรทำความเข้าใจในเรื่องวิปัสสนาเสียให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้า "วิปัสสนา" ตามตัวอักษรแปลว่า "ทำให้เห็นชัดแจ้ง" (วิ=ทำให้ชัดแจ้ง+ปัสสนา=เห็น) ฉะนั้น การทำสมาธิไม่ว่าแบบใดที่ยังไม่ได้บันดาลให้ผู้ทำได้เห็นโดยแจ่มแจ้งแน่นอนตลอดไป ว่าทุกสิ่งในโลกไม่คงทนถาวร ถ้าใครไปยึดมั่นถือมั่นเข้าก็จะเกิดความทุกข์ใจขึ้นมาทันที เพราะมันไม่ใช่ตัวเราหรือเป็นของเราจริงๆ เลย อย่างนี้แล้ว การกระทำนั้นๆ ก็ยังไม่ใช่วิปัสสนาตามความหมายของพระพุทธเจ้า

วิปัสสนา ทำได้โดยวิธีการเพ่งพิจารณา เพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เมื่อรู้ความเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาของสิ่งเหล่านั้นแล้ว ก็จะต้องไม่เกิดความอยากมีอยากเป็นหรือหลงใหลในสิ่งเหล่านั้นอีก

ต่อไป ถึงจำต้องมีต้องเป็นบ้าง ก็จะไม่มัวเมาจนลืมสภาพอันแท้จริงของมัน นี้เป็นการละความโลภโกรธ หลงงมงายโดยอาศัยโลกุตตรธรรม เพราะการถือศีลการทำบุญให้ทานหรือการปฏิบัติโลกียธรรมทั้งหมดนั้น ยังไม่ใช่วิธีที่จะฆ่ากิเลสได้โดยตรง ยิ่งทำบุญให้ทานด้วยความปรารถนาที่จะไปสวรรค์หรือหวังอะไรตอบแทนด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการเพิ่มตัณหาอุปาทานและความงมงายให้มากขึ้นอีก ฉะนั้น การสอนให้คนทำบุญเพื่อเอาสวรรค์ หรือไปเอาความสุขในชาติหน้านั้น จึงไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าอีกเช่นกัน

การทำวิปัสสนาจะอยู่ในท่านั่งนอนยืนเดิน หรือแม้ในขณะกำลังถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็ได้ จะทำที่ไหน เมื่อใดก็ได้ไม่ต้องประกอบด้วยพิธีรีตองอะไรเลย เพียงแต่ใช้ความคิดเพ่งพิจารณาให้เห็นโทษของ ความอยาก ความยึด และความยุ่ง จนเกิดความเบื่อหน่ายไม่อยากมีไม่อยากเป็นอะไร แต่ก็ยังทำกิจการใดๆ ต่อไปได้โดยไม่มีความเห็นแก่ตัว เพราะเห็นชัดแจ้งแล้วว่าร่างกายจิตใจมันก็ไม่ใช่ตัวของเราจริงๆ ทรัพย์สินทั้งหลายเป็นของเราก็โดยการสมมติกันชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น

คำว่า "ความทุกข์" ในพุทธศาสนานั้น หมายถึงความทุกข์ทางใจ เพราะพระพุทธเจ้ามุ่งช่วยเหลือมนุษย์ด้านจิตใจ ส่วนทุกขเวทนาทางกายก็เป็นเรื่องของนายแพทย์จะรักษาด้วยวิชาความรู้ทางแพทย์ ไม่ใช่หน้าที่ของพุทธศาสนาหรือของภิกษุ พระพุทธเจ้าประณามภิกษุที่แจกหยูกแจกยาแก่ชาวบ้านว่าเป็นผู้ประกอบ

เดรัจฉานวิชา ถือเป็นการผิดวินัยผิดมหาศีล ซึ่งภิกษุไม่ควรละเมิด และชาวบ้านก็ไม่ควรไว้ใจในภิกษุซึ่งไม่มีความรู้ในการรักษาพยาบาล

อนึ่ง สำหรับผู้ที่ดับทุกข์ทางใจได้แล้วนั้น ก็มักจะเห็นความทุกข์ทางกายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญของธรรมชาติที่มีชีวิตจิตใจ ความเจ็บปวดก็เป็นความรู้สึกของประสาทที่รายงานความผิดปกติของร่างกายเพื่อเตือนให้เราทราบ จะได้ทำการรักษา จะกินยาระงับความเจ็บปวดไปพลางก่อนก็ได้ ฉะนั้นผู้ใดเจ็บป่วยทางกาย แต่ไปแก้ไขด้วยการทำพิธีรีตองบนบานศาลกล่าวภูติผีปีศาจ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ตนหลงเชื่อว่ามีอยู่จริงนั้น จึงเป็นการแก้ไขที่ไม่ถูกเหตุ ซึ่งถ้าบังเอิญมันหาย นั่นก็เป็นเพราะที่กินเข้าไปหรือมันหายเอง การอาศัยเวทมนต์คาถาหรือการอ้อนวอนผีสางเทวดาให้มาช่วย ก็ได้เพียงกำลังใจนิดหน่อยเท่านั้น

ความทุกข์ใจเกิดมาจากกิเลส และกิเลสก็เกิดมาจากอวิชชา ซึ่งได้แก่ความไม่รู้เท่าถึงการณ์หรือความโง่ที่ตกไปเป็นทาสของความโลภความโกรธและความหลงงมงาย ความทุกข์มิได้มีอยู่ประจำใจตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน เพราะมันเป็นเพียงผลของกิเลสและอวิชชา ซึ่งเกิดขึ้นมาเป็นครั้งเป็นคราวเช่นเดียวกัน ใครมีความทุกข์ติดต่อกันนานเกินควร หรือมีมากกว่าคนธรรมดาสามัญ เขาก็จะต้องเป็นบ้าหรือฆ่าตัวตายไปเลยฉะนั้น ตำราอภิธรรมที่ว่า อวิชชา กิเลส และความทุกข์ใจมีอยู่เป็นประจำสันดานตลอดเวลานั้น จึงขัดกับความจริงที่ทุกคนอาจพิสูจน์ได้เอง แม้นักโทษที่ถูก

จองจำอยู่ในคุกก็มิได้มีความทุกข์ตลอดเวลา จะต้องมีเวลาที่จิตใจของเขาว่างจากความทุกข์มากบ้างน้อยบ้างสุดแต่ความนึกคิดในเรื่องภาวะของตัวเขาจะมีขึ้นบ่อยครั้งเพียงใด หมายความว่าถ้ามีความคิดคราวใดว่าตนเป็นนักโทษหมดอิสรภาพ ไม่มีความสุขทางกิน กาม เกียรติ อย่างคนทั่วๆ ไป ฯลฯ จิตใจก็จะหดหู่หงอยเหงาขึ้นมาทันที แต่ถ้าเขาไม่คิดถึงเรื่องเหล่านี้ เขาก็ลืมภาวะความเป็นอยู่ของเขา ไม่เกิดความเศร้าใจ และอาจแช่มชื่นสนุกสนานเหมือนคนธรรมดาที่อยู่นอกคุก

ฉะนั้น ปัญหาที่ว่า อวิชชา กิเลส และความทุกข์มีอยู่ประจำตลอดเวลาหรือไม่นั้น จึงต้องทำความเข้าใจกันเสียใหม่ให้ถูกต้อง เพราะพระพุทธเจ้าก็ยืนยันไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! จิตนี้ใสเป็นประภัสสร แต่ทว่าเศร้าหมองเพราะเกิดกิเลสที่เป็นอาคันตุกะจรมาเป็นคราวๆ (ปภสฺสร มิทฺท ภิกฺขเว จิตฺต อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกิลิฏฺฐํ ข้อความนี้มีหลักฐานอยู่ แต่คนกลับไม่สนใจเพราะไม่ตรงกับที่อรรถกถาจารย์สอนเอาไว้ เขาเชื่ออรรถกา-ถาจารย์มากกว่าเชื่อพระพุทธเจ้า แม้ข้อที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่าความเกิดแก่เจ็บตายเป็นความทุกข์ ท่านก็หมายถึงความเกิดแก่เจ็บตายที่มีอุปาทาน ความยึดมั่นไปประกอบอยู่ด้วยเท่านั้น ผู้ใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องเกิดแก่เจ็บตาย (เช่นพระอริยบุคคลทั้งหลาย) ก็ยังไม่มีความทุกข์เพราะเรื่องเหล่านี้ ดังนั้น ความทุกข์จึงเกิดเพราะอุปาทานนั่นเอง ใครทำอุปาทานให้หมดไปได้โดยสิ้น

เชิงก็เป็นพระอรหันต์ บรรลุนิพพาน กล่าวคือความสิ้นทุกข์

อุปาทานเกิดมีขึ้นมาได้ก็เพราะตัณหา กล่าวคือการอยากมี อยากเป็น หรืออยากไม่มี อยากไม่เป็น แต่การอยากที่จะมีโทษนี้ ต้องประกอบด้วยอกุศลเจตนา หรืออวิชชา ความโง่ ความหลงผิด ฉะนั้น ความอยากในความดี เช่นอยากพ้นทุกข์ อยากให้คนอื่น เป็นสุข จึงไม่ใช่ตัณหา แต่ถึงกระนั้นถ้ามีมากเกินไปมันก็จะทำจิต ใจให้สงบเย็นไม่ได้เหมือนกัน ส่วนการทำบุญเพราะอยากขึ้น สวรรค์นั้นเป็นตัณหาโดยตรง พระพุทธเจ้าจึงว่าเกือบไม่ได้บุญเลย สู้การนั่งนอนพิจารณาเรื่องอนิจจังทุกขังอนัตตา หรือแม้การแผ่ เมตตาแก่สัตว์โลกทั้งหลายโดยไม่หวังเอาอะไรตอบแทน ยังได้ กุศลที่แท้จริงมากเสียกว่า

ดังนั้น ผู้ที่อยากทำบุญให้มากๆ แม้จะเป็นกุศลเจตนาก็ มักกลายเป็นอุปาทานในความดี ซึ่งจิตใจจะสะอาดบริสุทธิ์ไปยังไม่ ได้ในแง่ของพุทธศาสนา สำหรับผู้อยากทำความชั่วหรืออยากด้วย อกุศลเจตนานั้น ย่อมเป็นตัณหาที่นำมาซึ่งความทุกข์โดยตรงและ เห็นได้แจ้งชัด พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ละอุปาทานทั้งด้านชั่วและ ด้านดี จิตใจจึงจะพ้นทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง จะละอุปาทานได้ก็ต้องละ ตัณหาให้ได้เสียก่อน แต่ถ้าใครละอุปาทานได้แล้วเขาก็ย่อมละ ตัณหาได้ด้วย กิเลส ๒ ตัวนี้จึงมีอิทธิพลที่จะยั่งคนให้ทำชั่วได้มาก ที่สุด คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด จึงมุ่งไปสู่การทำลายกิเลส ๒ ตัวนี้เท่านั้น แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ยังมีการสอนให้เกิด

ตัณหาอุปาทานกันทั่วไปทั้งประเทศ เช่นการเอาวิมานเงินวิมานทองและนางฟ้า ๕๐๐ บนสวรรค์มาล่อให้เกิดตัณหาและอุปาทาน เพื่อชักจูงให้คนบริจาคเงิน โดยไม่เคยให้สัจธรรมที่แท้แก่เขาเป็นการตอบแทน

ตัณหาจะเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะเวทนา กล่าวคือความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ฉะนั้น เคล็ดอันสำคัญที่สุดของการปฏิบัติธรรมทางลัด ก็อยู่ตอนที่เมื่อมีความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจขึ้นมาแล้ว อย่ายอมให้มันก่อตัวเป็นความอยากขึ้นมาได้ ผู้ใดตัดโซ่ห่วงตอนนี้ขาดออกจากกันได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นการตัด วงกลมของวัฏฏสงสาร กล่าวคือการเวียนว่ายตายเกิดของตัณหา อุปาทานอันเป็นต้นเหตุของความทุกข์ใจโดยตรง ที่พระพุทธเจ้าท่านว่าพระอรหันต์เป็นผู้ตายแล้วไม่เกิดนั้น ท่านหมายความว่าตัณหาอุปาทานของพระอรหันต์ที่หมดไปแล้วนั้นจะไม่เกิดขึ้นมาอีก ไม่ได้หมายถึงการตายอย่างเน่าเข้าโลงและการเกิดใหม่ในท้องแม่ อย่างที่ภาษาชาวบ้านเข้าใจกัน นี่เป็นภาษาทางธรรมะแท้ๆ ที่มุ่งหมายถึงด้านนามธรรมเท่านั้น เพราะการเกิดการตายทางรูปร่างกายนั้นพระพุทธเจ้าไม่สนใจ และท่านก็ช่วยไม่ได้ อย่างเมื่อครั้งมีคนถามท่านว่าคนตายแล้วไปไหน ท่านก็นิ่งไม่ตอบ เพราะเขาถามตามนัยของภาษาคน ไม่ใช่ภาษาธรรม ท่านมุ่งสอนด้านจิตใจ ท่านจึงไม่ยอมตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องอื่นที่มิได้เนื่องด้วยความทุกข์หรือการดับทุกข์ แต่อย่างไรก็ดี ท่านก็เคยพูดไว้ในที่แห่งอื่นว่า คนที่เกิดใหม่

จากท้องแม่นั้นมิใช่เป็นคนเดิมที่ตายเน่าเข้าโลงไปแล้วมาเกิดอีก ถ้าใครถือว่าเป็นคนๆ เดียวกันมาเกิดใหม่ ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ

ท่านกล่าวอย่างนี้แล้วก็น่าจะทำให้คนทีมีปัญญาพอนึกออกได้บ้างว่า คนที่ตายไปแล้วจะเกิดได้อีกหรือไม่ แต่ไม่มีใครยอมเผยแพร่คำพูดของท่านวรรคนี้ เพราะเกรงว่าคนจะไม่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย แล้วจะพลอยอดกินอดได้ สำหรับกรณีที่ท่านตอบว่าตายแล้วต้องเกิดใหม่ เพราะยังไม่สิ้นตัณหาอุปาทานนั้นท่านก็หมายถึงด้านจิตใจที่ยังไม่หมดตัณหาและอุปาทาน เมื่อตัณหาอุปาทานหมดไปเรื่องหนึ่งๆ (ตาย) ตัณหาอุปาทานเรื่องอื่นก็จะต้องเกิดอีก เป็นอย่างนี้อยู่เรื่อยไปจนกว่าจะขุดรากเง่าของกิเลส ๒ ตัวนี้ให้สิ้นเชื้อสิ้นซาก ด้วยโลกุตตรธรรม มีชาวพุทธรีๆ ขวางๆ บางคนเขาเกรงไปว่าถ้าเอาโลกุตตรธรรมมาสอนคนทั่วไปแล้ว จะเป็นอุปสรรคการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ซึ่งนับว่าเป็นความเห็นที่วิปลาศมาก เพราะเขาเกรงว่าคนจะหมดกิเลสหมดความเห็นแก่ตัวจัด แต่ความจริงนั้นบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าไปไม่ได้เท่าที่ควร ก็เพราะผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานยังมีกิเลสหนาและยังมีความเห็นแก่ตัวจัด เรื่องคอรัปชั่นจึงปราบกันไม่ไหว

ความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจที่เรียกว่าเวทนานั้น ก็เกิดจากการสัมผัส คืออาศัยประสาททางตาหูจมูกลิ้นกายใจ ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่าอายตนะ อันตั้งอยู่ในนามรูปจิตใจร่างกายของเราเอง ถ้าอายตนะทั้ง ๖ นี้ยังสมบูรณ์อยู่ เราก็จะเห็นภาพฟังเสียง ดมกลิ่น

ลิ้มรส รู้สึกทางผิวหนังและคิดนึกได้ การรู้อะไรๆ ด้วยตาหูจมูกลิ้นกายและใจนี้แหละ พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า "วิญญาณ" ซึ่งก็มีเพียง ๖ อย่างนี้เท่านั้น ฉะนั้น วิญญาณตามความหมายของพระพุทธศาสนา (Knowing) จึงอาจเกิดขึ้นหรือดับไปเมื่อใดก็ได้ สุดแต่ระยะของการสัมผัสเช่นได้ยินเสียงอะไรนานๆ โสตวิญญาณก็เกิดติดต่อกันนาน พอเสียงหมดไปโสตวิญญาณก็ดับไป ยิ่งในกรณีที่อวัยวะแห่งการสัมผัสเกิดเสียไปใช้การไม่ได้ เช่นเมื่อตาบอดจักขุวิญญาณก็ดับไปตลอดกาล ฉะนั้น วิญญาณตามความหมายของพุทธศาสนา จึงมิใช่ชนิดที่มีอยู่ดวงเดียว อย่างที่คนทั้งหลายยังหลงเชื่อกันอยู่ว่า เมื่อคนตาย จะมีวิญญาณ (Soul) ล่องลอยออกจากร่างกาย ไปเกิดในสวรรค์ ในนรก หรือไปเกิดใหม่เป็นคนเป็นสัตว์เป็นเปรตเป็นอสุรกาย ฯลฯ นี้เป็นความเชื่อของลัทธิสัสสตทิฏฐิในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอรรถกถาจารย์ได้นำเข้ามาปนไว้ในคำสอนของพุทธศาสนาด้วยความเขลา จนชาวพุทธที่เชื่อตำราเกิดเข้าใจว่ามีวิญญาณประเภทที่ล่องลอยเข้าท้องคนท้องสัตว์ได้ เรียกกันว่าปฏิสนธิวิญญาณ พวกที่หลอกลวงประชาชนว่าตัวเองระลึกชาติเก่าได้เลยอ้างว่าวิญญาณของเขาเข้าทางปากทางจมูกของแม่ ส่วนคัมภีร์อันไร้เหตุผลทั้งหลายก็กล่าวไม่ตรงกันว่าวิญญาณเข้าท้องทางไหนก็ถกเถียงกันไปตามประสาคนที่ไม่ได้ศึกษาชีววิทยา (อ่านล้างสมองเล่ม ๓,๔,๕,๖,๗)

พระพุทธเจ้าสอนว่า ของปรุงแต่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์

ทนได้ยาก และไม่ใช่ตัวเราหรือของเรา ฉะนั้น วิญญาณประจำตัวชนิดที่มีอยู่เป็นอยู่ตลอดกาลนั้นจึงเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่ยอมรับว่ามีอยู่จริง และเคยกระหนาบพระภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรมาแล้วในเรื่องความเห็นผิดอย่างนี้ แต่คนไทยกลับเชื่ออรรถกถาจารย์มากกว่าเชื่อพระพุทธเจ้า ศาสนาพุทธจึงกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ศาสนาผีไปโดยพวกเราไม่รู้สึกตัวคัมภีร์อภิธรรมยังเต็มไปด้วยความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งคนนึกว่าเป็นศาสนาพุทธ อนึ่งเรื่องการสะกดจิตแล้วแสดงกริยาอาการเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่หรือวิญญาณใดๆ มาเข้าทรงนี้ก็ทำให้คนที่ไม่มีความรู้เรื่องอำนาจของการสะกดจิตเกิดเข้าใจผิดง่ายๆ ว่าวิญญาณของผีล่องลอยมาเข้าร่างของคนทรงได้จริง ซึ่งถ้าจะอธิบายให้กระจ่างในที่นี้ก็จะเป็นการยืดยาวเกินไป เรื่องผีเข้าเจ้าสิงจึงมีอยู่แต่ในประเทศด้อยพัฒนา หรือในหมู่คนที่ยังด้อยการศึกษา (อ่านล้างสมองเล่ม ๖ และเล่ม ๗)

วิญญาณในพระพุทธศาสนา จะมีได้ก็ต้องอาศัยสังขาร กล่าวคือการนึกคิดหรือการทำงานของสมอง โดยมีสารเคมีหรือคลื่นไฟฟ้าเป็นอุปกรณ์ สังขารในที่นี้หมายถึงการปรุงแต่งของจิตหรือความนึกคิด (ไม่ได้หมายถึงร่างกายอย่างที่คนโดยมากแปลกัน) อย่าลืมว่าพุทธศาสนาสอนเรื่องจิตใจ ฉะนั้นการที่ไปแปลกันว่าวิญญาณต้องอาศัยที่อยู่ หรือสิงอยู่ในร่างกาย จึงทำให้เข้าใจคำสอนของปฏิจจสมุปบาทผิดไปหมดตลอดสายเลยจับความ

มุ่งหมายของพระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะแปลไปในทางความหมายของภาษาคนตามปกติที่เข้าใจกันอยู่ โดยเขาไม่เคยรู้ว่านี้เป็นภาษาของฝ่ายธรรมะ คือฝ่ายนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม

ยังมีเรื่องที่ควรยกมาเป็นอุทาหรณ์อีกสักเรื่องหนึ่ง คือ อาจารย์อภิธรรมบางคนกล่าวไว้ว่า การนึกคิดจิตใจของคนเรานี้มันเกิดขึ้นที่หทัยธาตุหรือหทัยวัตถุ คือที่หัวใจนั่นเอง ในสมัยนี้แม้แต่เด็กอนุบาลก็ยังรู้แล้วว่าการนึกคิดนั้นมันเกิดที่มันสมองในกะโหลกศีรษะ แต่นักอภิธรรมยังพร่ำยืนยันกันว่ามันเกิดขึ้นในหัวใจ ซึ่งตามความจริงนั้น หัวใจมีหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงร่างกายอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ได้ทำหน้าที่นึกคิดอะไรได้เลย ยิ่งสมัยนี้การแพทย์เจริญมากจนเขาสามารถเปลี่ยนหทัยวัตถุหรือหัวใจให้แก่กันได้แล้ว แต่ความนึกคิด ความจำ และสติปัญญาของคนไข้ที่ได้รับหัวใจของคนอื่นมาใหม่นั้น มิได้เปลี่ยนแปลงไปเลย นอกจากเอาหัวใจคนมาใส่แทนให้กันแล้ว บางรายแพทย์ยังเอาหัวใจเทียมทำด้วยพลาสติคมาใช้แทนให้แก่คนไข้เป็นการแก้ขัดไปพลางก่อนที่จะหาหัวใจคนอื่นมาแทนได้ ถ้าความนึกคิดเกิดที่หัวใจอย่างที่อาจารย์อภิธรรมบรรยายไว้ คนที่ได้หัวใจปลอมก็คงนึกคิดอะไรไม่ได้ (แต่ถ้ามีการเปลี่ยนสมองกันได้เมื่อใด แพทย์ให้ความเห็นว่าความนึกคิด ความทรงจำของคนไข้จะเปลี่ยนไปตามสมองอันใหม่ทันที) ฉะนั้น ควรระวังคำอธิบายของคัมภีร์โบราณ หรือความเห็นของคนสมัยเมื่อสองพันปีมาแล้วให้จงหนัก และไม่ควรดื้อรั้น

เถียงไปตามคัมภีร์ ทั้งนี้เลยมีการเชื่อกันอย่างหนึ่งว่าชาวพุทธโง่ ก็เพราะพวกนักบวช หรือพวกสอนศาสนาที่ติดตำราคัมภีร์โบราณทำให้เขาโง่

ส่วนความนึกคิด หรือที่เรียกว่าสังขาร หรือการปรุงแต่งทางจิตใจนั้น ก็เนื่องมาจากอวิชชา (=ความไม่รู้เท่าถึงการณ์ต่อสภาพอันแท้จริงของธรรมชาติทั้งหลาย) จึงคิดโน้มเอียงเข้าไปอยากเข้าไปยึดสิ่งทั้งหลาย ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของตน เพราะเมื่อเกิดการสัมผัสแล้ว แทนที่จะใช้วิชชาของพระพุทธเจ้าเตือนตัวเองว่าสัมผัสสักแต่ว่าสัมผัส กลับปล่อยให้เกิดความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจ เลยเกิดเป็นความอยาก ซึ่งต่อไปก็กลายเป็นความยึด จึงกลายเป็นเรื่องเห็นแก่ตัวจัด ถือว่าเป็นตัวเราหรือของเราขึ้นมาตามลำดับ เป็นภพหรือภาวะความเป็นอยู่ชนิดที่มีตัวตนมีอะไรๆ เป็นของตน โดยลืมคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้หมด จนเรียกได้ว่าอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตนได้เกิดขึ้นมาอย่างสมบูรณ์แล้ว ลักษณะอย่างนี้แหละพุทธศาสนาเรียกว่า "ชาติ" อันเป็นที่ตั้งของความทุกข์ทั้งปวง เช่น ชรา พยาธิ มรณะ อันในที่นี้ก็หมายถึงความทุกข์ต่างๆ เท่านั้น (คนอื่นอาจต่อเติม ๓ คำนี้ลงไปก็ได้)

ฉะนั้น การดับทุกข์จึงมีอยู่เป็นระยะๆ เริ่มต้นตั้งแต่การควบคุมอวิชชา คืออย่าปล่อยตัวให้โน้มเอียงไปเป็นทาสของความโลภความโกรธความหลงงมงาย เมื่อมีสิ่งอันใดมากระทบ ตาหู จมูกลิ้นกายและใจอันจะก่อความไม่สงบสุขต่อไปให้แก่เราได้ แล้ว

ก็ต้องไม่ยอมใจอ่อน รีบระงับอวิชชาความโง่เขลานั้นเสีย โดยพิจารณาให้เห็นโทษอันมหาศาลที่จะเกิดในวันข้างหน้า แต่ก็เป็นเรื่องที่คนธรรมดาสามัญทำไม่ค่อยได้เพราะขาดความยั้งคิด จึงต้องไปดักตัดสายโซ่ของปฏิจจสมุปบาทเอาที่สังขาร คือไม่ยอมนึกคิดอะไรในทางโง่ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่มาเย้ายวนนั้น ซึ่งสำนวนทางศาสนาเรียกว่าไม่ปรุงแต่งทางใจ คือรู้แล้วก็นิ่งเฉยเสีย ไม่ต้องไปยุ่งกับมัน อย่างที่พุทธศาสนานิกายเซ็นสอนว่า "การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์นั้น คือไม่ต้องทำอะไรเลย" (คือไม่ปรุงแต่งทางใจให้เป็นความนึกคิด)

แต่คนทั่วไปก็อดที่จะนึกคิดวาดภาพของความสนุกสนานเอร็ดอร่อยในสิ่งที่มาล่อใจนั้นไม่ได้ เพราะการคิดนึกนี้มันก่อความกระสันให้อยากได้อยากเป็น มากกว่าการที่จะได้มาแล้วหรือเป็นแล้วจริงๆ ท่านจึงห้ามการนึกคิดประเภทที่เรียกว่า "สร้างวิมาน" หรือ "ฝันหวาน" ในเมื่อเผชิญกับของแปลกของใหม่ ที่เข้ามายั่วยวนใจ ถึงจะรู้โดยสัมผัสทางประสาทแล้ว (วิญญาณ) ก็ให้มันเป็นเพียงแค่รู้ ดังที่พระพุทธเจ้าสอนว่า เห็นสักแต่ว่าเห็น ได้ยินสักแต่ว่าได้ยิน ได้กลิ่นสักแต่ว่าได้กลิ่น ฯลฯ ถ้าทำเช่นนี้ได้ความทุกข์ก็ยังไม่เกิด เพราะเราไม่สนใจในสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาที่เกิดจากการสัมผัสนั้นๆ เรียกว่าเป็นการตัดสายของปฏิจจสมุปบาทเอาที่สังขารบ้าง ที่วิญญาณบ้าง ที่สัมผัสบ้าง ที่เวทนาบ้าง คือสุดแล้วแต่จะรู้ตัวทันในตอนใด ก็ทำในตอนนั้น

แต่ถ้าตัดยังไม่ทัน คือเกิดความพอใจ (เวทนา) ในการสัมผัสนั้นๆ เสียแล้ว ก็จะต้องไประวังเอาในขั้นที่เป็นตัณหา คือ อย่าให้มันเกิดเป็นความอยากขึ้นมาได้ เพราะความอยากหรือตัณหาเป็นตัวการที่นำมาซึ่งความไม่สงบใจโดยตรง อย่างน้อยก็มีการรู้สึกกระสับกระส่าย ถ้าอยากมากก็ถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับ เป็นความทุกข์ใจขึ้นมาเสียแล้วโดยยังไม่ได้ลงมือทำอะไรเลย ฉะนั้น ต้องอาศัยเหตุผลลดความอยากของเราให้เบาบางลงไปเสียบ้าง อย่างไรก็ตาม เมื่อกลายเป็นตัณหาขึ้นมาเสียแล้ว อุปาทานก็มักติดตามมาทันที จะเรียกว่าอยากเพราะยึดหรือยึดเพราะอยากก็เท่ากัน พุทธศาสนาจึงกล่าวรวมๆ ไปว่า คนทุกข์เพราะตัณหาและอุปาทานของตนเองเท่านั้น การดับทุกข์ก็คือการดับตัณหาและอุปาทาน อันเป็นความมุ่งหมายทั้งหมดทั้งสิ้นของพุทธศาสนา ผู้ใดจะสอนอย่างตรงหรืออย่างอ้อม หรือจะด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม ก็เพื่อดับหรือลดตัณหาอุปาทาน ผู้ใดไม่สอนอย่างนี้ ผู้นั้นก็มิได้สอนพุทธศาสนาเลย พระอริยบุคคลก็คือผู้ที่ลดตัณหาอุปาทานลงไปได้บ้างแล้ว พระอรหันต์ก็คือผู้ที่หมดตัณหาและอุปาทานจริงๆ ตลอดกาล

อุปาทานตัวเดียวนี้เองที่ชักนำให้คนต้องเต้นแร้งเต้นกาเหมือนหุ่นกระบอก เพราะนึกไปว่าตนอยู่ในภพ (ภาวะ) มีการเกิด (ชาติ) เป็นนั่นเป็นนี่ เช่นเป็นคนมีเกียรติ ฉันเป็นเจ้าแกเป็นไพร่ เป็นคนรวยคนจน เป็นสามีภรรยา ฯลฯ เมื่อยึดมั่นว่าตนเป็นอะไร ตนก็ต้องมีภาวะ ต้องมีภาระ ต้องรับผิดชอบในการเป็นในการมี

อย่างนั้น แล้วก็เกิดความหนักใจบ้าง หลงภูมิใจบ้าง การนึกถึงภาวะ (ภพ) ของตัวเองขึ้นมาแต่ละครั้ง ก็เป็นการเกิด (ชาติ) ของบุคคลประเภทนั้นๆ เช่นถ้านึกว่าตัวมีความสุขใจ เพราะเหตุมีความกลัวและความละอายในการทำชั่ว เขาผู้นั้นก็เกิดเป็นเทวดาตามแบบของพุทธศาสนา แต่ถ้าเขาคิดว่าเขามีความสุขกายในเรื่องกินกามเกียรติ และยังมัวเมาในสิ่งเหล่านั้นอยู่ เขาก็เสวยชาติเป็นเทวดาบนสวรรค์แบบพราหมณ์ ถ้าจิตใจเกิดความโลภมาก เขาก็เปลี่ยนชาติเป็นเปรตขึ้นมาแล้วโดยไม่รู้ตัว ถ้าเขาเกิดความกลัวไม่ว่าอะไรต่ออะไร แม้เจว็ดไม้ชิ้นเดียวก็ยังกลัว เพราะถือว่าเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่ เขาก็กลายเป็นอสุรกายไปในพริบตาเดียว ถ้าเขามีความอิจฉาริษยาหรือโหดร้ายขนาดที่คิดฆ่าเพื่อนมนุษย์ได้ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม เขาก็ปฏิสนธิเป็นสัตว์เดรัจฉานไป แต่ถ้าเขามีความเมตตากรุณามุทิตาอุเบกขา เขาก็กลายเป็นพระพรหม ถ้าเขาทุกข์ใจขนาดหนัก เขาก็ตกนรกทันทีที่ตัวยังอยู่ในโลกนี้เอง การเกิดทางจิตใจนี้แหละท่านเรียกว่า "โอปะปาติกะ" ซึ่ง แปลว่าเกิดทางจิตใจ พอเกิดมาก็โตเป็นผู้ใหญ่เต็มตัวเลย ไม่ต้องไปเกิดเป็นเด็กเล็กๆ มาก่อน แต่คนที่ไม่เข้าใจว่าภาษาธรรมะบางคำแตกต่างกับภาษาคนก็ไปเข้าใจว่าโอปะปาติกะเป็นผี เป็นเทวดา ที่ปรากฏตัวให้คนเห็นได้เป็นครั้งคราวอะไรทำนองนั้น สุดแต่ความเขลาจะเดากันไป เพราะเชื่อคำอธิบายของอรรถกถาจารย์ ซึ่งทำให้คนหลงผิดไปมากทีเดียว

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็เป็นเรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งสายเพื่อแสดงให้เห็นว่าความทุกข์ใจเกิดขึ้นได้ตอนไหน และการที่จะดับทุกข์นั้นกระทำได้ทุกตอน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้องคอยดับที่เหตุของแต่ละตอนๆ การดับทุกข์ก็ต้องทำกันในชาตินี้ ใครทำได้เร็วก็จะได้ใช้ชีวิตที่เหลืออยู่อย่างมีความสุข ใครทำใครได้ทำแทนกันไม่ได้ ไม่ใช่ว่าไปทำความชั่วมาแล้วก็ขอให้พระรดน้ำมนต์ล้างบาปล้างทุกข์ให้ ผู้ขอและผู้ให้ก็หลอกลวงตัวเองและหลอกลวงคนอื่นด้วย สายโซ่ของความทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ทั้ง ๑๒ ข้อนี้ เป็นเรื่องที่เกิดในชีวิตนี้ และจบลงในชีวิตนี้ มิได้ข้ามชีวิตอย่างที่คนส่วนมากยังเข้าใจกัน เช่นว่า ทำความดีในชีวิตนี้จนตายเข้าโลงไปแล้ว จึงจะได้รับผลตอบแทนในชีวิตที่เกิดมาจากครรภ์มารดาใหม่ นั้นเป็นความเข้าใจเขวของคนที่ไม่รู้จักภาษาของฝ่ายธรรมะ พระพุทธเจ้าสอนปัจจุบันธรรมเสมอ เพราะเป็นคำสอนที่ตัวเองก็พิสูจน์ได้และทำให้คนอื่นพิสูจน์ได้

ความจริงของเรื่องการข้ามชาติข้ามภพในภาษาของฝ่ายธรรมะนั้น ท่านหมายถึงภาวะหรือการเกิดความรู้สึกแต่ละครั้งว่าตัวเองกำลังเป็นอย่างไรอยู่ ถึงบางทีจะไม่รู้ตัว แต่ก็มีจิตใจแสดงอาการออกมาเป็นอย่างนั้น ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ขอชักตัวอย่างของการข้ามภพข้ามชาติของคนในวันหนึ่งๆ เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งอีกครั้งหนึ่ง เช่นตอนเช้าเรามีจิตใจแจ่มใสเบิกบาน เราก็เกิดเป็นเทวดา ตอนกลางวันเกิดความโลภอยากมีเงินสักหนึ่งล้านบาท

จึงคิดหาทางคอรัปชั่น เราก็ข้ามภพไปเป็นเปรต ตกบ่ายก็ไปนั่งสมาธิสงบใจ เราก็ได้ไปสู่พรหมโลก แต่พอเวลาเย็นเผลอไปกินเหล้าเมาอาละวาดผู้คนก็เปลี่ยนชาติเป็นสัตว์เดรัจฉานไป พอตกค่ำก็เกิดนึกกลัวอะไรต่ออะไรไปหมด เลยได้เสวยชาติเป็นอสุรกาย ก่อนนอนก็นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้เบาใจไปได้บ้าง เราก็กลับชาติมาสู่ภาวะเป็นมนุษย์ตามเดิม จิตใจหรือตัวเรามันข้ามภพข้ามชาติได้ในลักษณะอย่างนี้เท่านั้น ไม่ใช่ไปเกิดในร่างใหม่อันเป็นความเชื่อของลัทธิสัสสตทิฏฐิ

สายโซ่ของเหตุให้เกิดความทุกข์นี้ ยังแสดงให้เห็นว่าต้องมีข้อใดข้อหนึ่งเกิดขึ้นเป็นสาเหตุ จึงจะเกิดข้อต่อไปเป็นผล และเหตุไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา ในวันหนึ่งๆ อาจเกิดไม่กี่ครั้งสุดแต่สิ่งแวดล้อม บางวันอาจไม่เกิดเลยก็ได้ เมื่อไม่เกิด จิตใจของเราก็ว่างอยู่ไม่เกิดอารมณ์ดีอารมณ์ร้าย ไม่หวั่นไหว ยังคงสันติไปตามเดิม ต่อเมื่อมีอะไรมากระทบตาหูจมูกลิ้นกายใจ จึงเกิดความพอใจหรือไม่พอใจ ถ้าพอใจก็เกิดความอยากเอามาเป็นของตัว (โลภ) ถ้าไม่พอใจก็อยากผลักไสไปเสีย หรืออาจลงมือทำลายมันไปเลย (โทสะ) นึกอย่างไรก็ลุกขึ้นไปทำตามนั้น ผลรับในทางไม่ดีก็กลายเป็นความทุกข์ ผลรับดีก็อยากทำอีก เพื่อให้ได้มากยิ่งขึ้น แต่แล้วสักวันหนึ่งตัณหาอุปาทานนั้นก็จะเบาบางลง เพราะความเคยชินหรือเบื่อหน่ายจิตว่างจากตัณหาอุปาทานข้อนั้นไปได้อีกพักหนึ่ง จนกว่าจะมีเรื่องอื่นมายั่วยุใหม่ก็ลุกเป็นไฟขึ้นมาอีก ถ้าไม่มีอะไร

จิตใจก็สงบตามสภาพเดิมแท้ของมัน (ประภัสสร) ดุจน้ำทะเลเมื่อไม่มีพายุ ก็ไม่มีคลื่น ฉันนั้น

นี่แสดงว่าจิตใจของคนและสัตว์ มันสงบ หรือว่างจากตัณหาอุปาทานอยู่เป็นปกติ จะวุ่นขึ้นมาก็ต่อเมื่อมีสิ่งใดเข้ามารบกวน เราจึงมีโอกาสป้องกันมิให้กิเลสเข้ามาได้หลายระยะ แต่ที่ไม่กระทำก็เพราะไม่มีสติสัมปชัญญะรู้ตัวให้ทันกาลเวลา หรือมีความเห็นผิดไปตามคำสอนของพวกอรรถกถาจารย์ ที่ว่าอวิชชาตัณหาอุปาทานมีอยู่ประจำสันดานตลอดเวลา เลยต้องหมั่นสร้างมหากุศลเพื่อทำลายกิเลสเหล่านั้น แต่ยิ่งสร้างกุศลเท่าใดจิตใจก็ยิ่งวุ่นวายสงบไม่ลงมากขึ้น เพราะเชื่อว่าความขวนขวายแล้ว แม้ในการสร้างมหากุศลจิตก็ย่อมจะว่างไม่ได้สู้การอยู่นิ่งๆ (ไม่ปรุงแต่งทางจิตใจ) แล้วคอยเพ่งพิจารณาหาโอกาสตัดโซ่ห่วงของปฏิจจ-สมุปบาทให้มันขาดตอน ไม่ติดต่อกันหรืออยู่นิ่งๆ คอยรักษาสภาพเดิมของจิตใจอย่าให้หวั่นไหว ดำรงสภาพเดิมของจิตเอาไว้จะไม่ดีกว่าหรือ กิเลสใหม่ๆแปลกๆจะได้ไม่มีทางก่อตัวขึ้นมาอีกเพราะความอุตริสร้างมหากุศลอะไรๆ ไม่หยุด สมัยนี้การทอดกฐินทอดผ้าป่าทัศนาจรเขาก็ยังกล้าเรียกว่าเป็นเอกอัครมหากุศล

คงจะไม่เป็นการปรักปรำเกินไปที่จะกล่าวว่า ชาวพุทธไทยได้ยึดกฎเกณฑ์อันนี้ผิดมาช้านาน พระพุทธเจ้าท่านก็พูดไว้กระจ่างแล้ว ชาวพุทธนิกายเซ็นของจีนญี่ปุ่นเขาก็จับความได้ถูกต้อง แต่อรรถกถาจารย์จับเรื่องนี้ไม่ได้ เพราะติดความเห็นของศาสนา

พราหมณ์ นักปริยัติก็ร่ำเรียนแต่ตำราที่อรรถกถาจารย์เขียนขึ้น ไม่เคยเอาพระสูตรที่เป็นคำพูดของพระพุทธเจ้ามาเรียน จึงน่าจะลงมือพิจารณาหลักเกณฑ์นี้กันเสียใหม่ หรืออย่างน้อยก็คอยทำตัวเป็น "ไม้กวาด" และอย่าทำตัวเป็น "ตาลปัตร์ด้ามงา" ซึ่งจะบังหน้าตัวเอง มิให้เห็นทางของมรรคผลนิพพาน และขอให้พิจารณาสายโซ่ของปฏิจจสมุปบาทดังกล่าวมาแล้วเป็นเครื่องทบทวนความเข้าใจ ซึ่งอาจหาทางดับทุกข์ได้ง่ายกว่าแบบที่ไปนั่งหลับตา โดยไม่รู้หลักของพุทธศาสนามาก่อน

ขอยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า นี่มิใช่คำอธิบายที่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ แต่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พวกเราไม่สนใจจนพากันลืมไปหมด เป็นการไม่สนใจในคำสอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจเป็นเพราะพวกมหาเปรียญของเราไม่มีการศึกษาพระสูตรอันเป็นที่รวบรวมคำพูดของพระพุทธเจ้าพวกเราไปหลงเรียนคำอธิบายของอรรถกถาจารย์ของเกจิอาจารย์รุ่นหลังๆ ที่เรานึกว่าเป็นพระอรหันต์ เราเลยไม่ยอมใช้ปัญญาของเราเอง เขาว่ามาอย่างไรก็ว่าตามเขาไปโดยไม่พิจารณาว่ามันถูกหรือผิด เพราะเห็นว่าตำรานั้นล้ำเลิศ แต่เรียนกันไปเท่าใดๆ ก็ยังไม่เห็นปล่อยวาง ยิ่งเรียนก็ยิ่งยึด (อุปาทาน) ยิ่งรู้มากก็ยิ่งมีอัตตาตัวตนมาก ส่วนปริยัติธรรมนั้นยิ่งเรียนได้สูงหรือสำเร็จเร็วเท่าใด นักบวชก็สึกเร็วขึ้นเท่านั้น ตาลปัตร์ด้ามงาก็หาใช่เครื่องหมายแห่งมรรคผลนิพพานไม่กลับกลายเป็นอุปสรรคที่จะเข้าถึงสัจธรรมไปเสียด้วย องค์การ

ฟื้นฟูพุทธศาสนาจึงสรุปคำสอนของพระพุทธเจ้ามาอธิบายกันเสียใหม่ โดยไม่สนใจว่าใครจะเชื่อหรือไม่ องค์การฯ ไม่มีเจตนาที่จะขัดประโยชน์ของผู้ใด แต่กระทำไปด้วยความสงสารเพื่อนมนุษย์ที่กำลังมีทุกข์ทางใจหนัก ตามสถิติมีถึง ๔ ล้านคนในประเทศไทยในขณะนี้ที่กำลังเป็นโรคเกี่ยวกับจิตใจไม่ปกติ นายแพทย์ผู้ชำนาญด้านโรคทางใจก็มีเพียงราว ๑๐๐ คน ส่วนภิกษุไทย ๒ แสนกว่ารูปท่านก็สอนศาสนาพราหมณ์ศาสนาผีกันเสียเป็นส่วนมาก มิฉะนั้นคนไทยก็คงจะไม่เป็นโรคจิตกันมากถึงเพียงนี้ เพราะการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นยารักษาโรคทางใจได้อย่างดีที่สุด ถึงแม้แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตก็ยังสู้ท่านไม่ได้เลย.

สายของปฏิจจสมุปบาท
(จากผลย้อนไปหาเหตุ)

ผล		เหตุ	
๑. ทุกข์ทั้งหลาย	เกิดจาก	ชาติ	(การเกิดอัตตาตัวตน คิดว่าตัวเป็นอะไรอยู่)
๒. ชาติ	เกิดจาก	ภพ	(การมีภาระหน้าที่และภาวะทางใจ)
๓. ภพ	เกิดจาก	อุปาทาน	(ความยึดติดในสิ่งต่างๆ)
๔. อุปาทาน	เกิดจาก	ตัณหา	(ความอยาก)
๕. ตัณหา	เกิดจาก	เวทนา	(ความรู้สึกในทางสุข หรือทุกข์)
๖. เวทนา	เกิดจาก	ผัสสะ	(การสัมผัสด้วยประสาท ต่างๆ)
๗. ผัสสะ	เกิดจาก	อายตนะ	(ตาหูจมูกลิ้นกายใจ)
๘. อายตนะ	เกิดจาก	นามรูป	(ร่างกายและจิตใจ)
๙. นามขรูป	เกิดจาก	วิญญาณ	(การรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)
๑๐. วิญญาณ	เกิดจาก	สังขาร	(การคิดนึกหรือการทำ งานของสมอง)

๑๑. สังขาร เกิดจาก อวิชชา (ความโน้มเอียงไปคลุกเคล้ากิเลสด้วยความเขลา)

สุภาษิตสากล

คนโง่ คนเขลา หรือคนพาล เมื่อฟังข้อความใดๆ ที่ผิดแผกไปจากความนึกคิด หรือความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง ย่อมแสดงกิริยาอาการไม่พอใจ โกรธ หรือถึงกับคิดผูกพยาบาทแต่คนฉลาด คนที่ชอบใช้เหตุผล หรือคนที่เป็นบัณฑิต เมื่อได้ฟังความเห็นของคนอื่น ย่อมมีความพอใจ เพราะถือว่าได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ อันจะได้นำไปพินิจพิจารณาว่าเป็นเรื่องเท็จจริงเพียงใด ถ้าความรู้นั้นถูกต้อง ก็จะได้ใช้ทำประโยชน์ต่อไป ถ้าเห็นว่ายังไม่จริง ก็ทิ้งมันไปเสีย โดยตนเองก็ไม่ขาดประโยชน์อะไรเลย.

ภาคสรุปของพุทธธรรมกำมือเดียว

๑. พระพุทธเจ้าสอนเรื่องชีวิตของคนด้านจิตใจล้วนๆ เพื่อให้เรารู้ว่า ความนึกคิดจิตใจของคนเรานั้น มันเกิดขึ้นมาได้เพราะอะไร มันเปลี่ยนแปลงไปหรือหมดไปในลักษณะเช่นใด และเราควรจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะไม่ตกไปเป็นทาสของอารมณ์ อันนำความทุกข์ใจมากให้แก่เราเสมอๆ ฉะนั้นเรื่องอื่นใดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถ้าไม่ใช่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องดับทุกข์ แล้วก็ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า แต่เป็นคำอธิบายขยายความของอาจารย์ชั้นหลังๆ ซึ่งสอดแซกเอาเข้ามาซุกไว้ในพระไตรปิฎก เลยทำให้คำสอนที่แท้ของพระพุทธเจ้า ลบเลือนไป จนคนทั้งหลายที่ไม่ใช้ปัญญา ไม่สามารถจับความหมายของหลักพุทธศาสนาได้

เพราะไปหลงอาศัยแนวคำอธิบายตามนัยของศาสนาพราหมณ์

๒. เพียงแต่ความรู้ที่ได้มาจากการอ่านตำหรับตำรา ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เรารู้แจ้งเห็นจริง อย่างซาบซึ้งถึงธรรมชาติของจิตใจ ฉะนั้นจำเป็นต้องอาศัยสติปัญญา หมั่นพิจารณาปัญหาชีวิตที่เกิดขึ้นแก่ตัวเราเอง มองให้เห็นอย่างถ่องแท้ในเหตุและผล เพราะไม่มีใครหรือบทเรียนอันใดจะสอนเราได้ดีไปกว่าประสพการณ์ที่เราได้ผ่านมาเอง เมื่อความประพฤติอย่างใดนำความเดือดเนื้อร้อนใจมาให้เรา เราก็จะไม่ปฏิบัติอย่างนั้นอีก ความรู้ที่ถูกต้องในคำสอนของพระพุทธเจ้าก็จะช่วยให้เราดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น โดยไม่ต้องไปพึ่งพาอาศัยใคร หรือสิ่งอื่นใดนอกจากการกระทำดีของตัวเราเอง ความลี้ลับ หรือยุ่งยากของชีวิตจะไม่มีเหลืออยู่แก่ผู้ที่รู้จัก และปฏิบัติพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

๓. พุทธศาสนาสอนว่า คนจะดีหรือชั่วก็เพราะการกระทำ (=กรรม) ของตนเอง เพราะตั้งแต่เกิดจนตาย คนไม่มีเรื่องอะไรนอกจาก “กรรม” กล่าวคือการกระทำทางกายวาจาและใจทุกครั้งที่ประสาททางตาหูจมูกลิ้นกายใจ สัมผัสกับสิ่งที่น่าสนใจ เราก็ย่อมเกิดปฏิกริยาเป็นความนึกคิด หรืออารมณ์ดี อารมณ์ร้ายขึ้นมาทันที (วงล้อของ “กรรม” เริ่มหมุนแล้ว) ถ้าพอใจก็นึกอยากได้มันมาเป็นของเรา ถ้าไม่ชอบใจก็คิดจะผลักไสมันไปเสีย (วงล้อของ “กรรม” เริ่มหมุนเร็วขึ้น) ถ้าความอยากนั้นรุนแรง เขาก็จะลงมือกระทำด้วยกายหรือวาจาไปตามความปรารถนา ถ้าได้สม

ความมุ่งหมายก็อยากทำใหม่เพื่อให้ได้มากๆ ถ้าไม่ได้ผลก็ต้องทำใหม่เพื่อแก้ตัว วนเวียนเป็นวงกลมไปอย่างนี้ไม่มีหยุด และวันหนึ่งๆ อาจมีตั้งร้อยตั้งพันรอบก็ได้ นี่แหละเรียกว่า วัฏฏสงสาร ความทุกข์ใจความวิตกกังวลต่างๆ นานาก็เกิดขึ้นมาภายในวงล้อแห่ง "กรรม" นี้เอง หยุดการหมุนเสียได้เมื่อใดก็ไม่มีความทุกข์

๔. ถ้าแสดงปฏิกริยาต่อสิ่งที่มาสัมผัสให้เป็นไปในทางดีมีศีลธรรม ก็ย่อมได้ผลเป็นความสุข ถ้าแสดงปฏิกริยาด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาก็ย่อมส่งผลไปในทางความทุกข์ มันเป็น "กรรม" ชนิดที่ผู้นั้นจะเลือกลิขิตเอาเอง หามีพรหมหรือดวงชะตาเข้ามาแซกแซงด้วยไม่ พระพุทธเจ้าจึงมุ่งสอนให้เราควบคุมจิตใจของเราไว้ให้ดีๆ โดยไม่ต้องทำบุญบ้าๆ บอๆ อย่างอื่นให้เสียเวลา และไม่ต้องขออะไรให้ดลบันดาล

๕. คนที่แสดงปฏิกริยาออกไปในทางดี (บุญ) เสมอๆ ต่อไปก็จะกลายเป็นคนมีนิสัยดีผิดไปจากคนเดิม อย่างนี้แหละที่เรียกว่าคนเดิมตายไปแล้วได้เกิดใหม่เป็นเทวดา หรือว่าได้ไปสู่สุคติ ส่วนคนที่หัดแสดงปฏิกริยาไปในทางผิดๆ ต่อไปนิสสัยก็จะเสีย (บาป) ความทุกข์ก็จะมาถึงตนมากขึ้น อย่างนี้เขาเรียกว่าคนเดิมตายไปแล้วไปสู่สุคติ หรืออบายภูมิ เพราะความประพฤติของเราในวันนี้ย่อมชี้ภาวะ (ภพ) ของเราในวันหน้า เราหัดไว้อย่างไรก็จะได้อย่างนั้น ศาสนาจารย์โบราณชอบสอนคนปัญญาอ่อนด้วยวิธีบุคคลาธิษฐาน เช่นเรื่องสวรรค์นรกแบบเดียวที่ใช้ในศาสนา

พราหมณ์ ฉะนั้น คนในสมัยนี้ที่ไม่เข้าใจภาษาของฝ่ายธรรมะหรือของฝ่ายจิตใจ จึงจับหลักของพุทธศาสนาไม่ได้

๖. ส่วนการปฏิบัติธรรมเพื่อดับทุกข์นั้น ก็เริ่มต้นด้วยการควบคุมสติในเวลาแสดงปฏิกริยาโต้ตอบต่อการสัมผัสทางตาหูจมูกลิ้นกายและใจ ให้เป็นไปแต่ในทางดี ที่ถูกศีลธรรมพยายามอย่ายึดอะไรมาเป็นอารมณ์ อย่าเผลอตัวหลงรักหลงชังแต่ทำใจให้เป็นกลางๆ ไว้ โดยพิจารณาให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายมันมีทั้งคุณและโทษ อย่าไปยึดแต่ทางหนึ่งทางใดของมัน อย่าลงมือกระทำอะไรไปด้วยอารมณ์ แต่แก้ไขด้วยสติปัญญาอันชอบด้วยเหตุผล ถ้าทำตามนี้ได้ก็เรียกว่าเราได้หยุดการหมุนของวงล้อแห่ง "กรรม" แล้วความทุกข์ก็จะไม่มีโอกาสแซกเข้ามาได้ พระพุทธเจ้าหักวงล้อมของกรรม ของวัฏฏสงสารก็ด้วยอาการอย่างนี้ แม้ใครสามารถทำให้วงล้อหมุนช้าลงได้ ความทุกข์ใจของเขาก็จะเหลือน้อยลง แต่ใครจะทำได้เพียงใดหรือไม่ หรือโดยจะทำวิปัสสนาแบบไหนก็สุดแต่ความสามารถและความสมัครใจของผู้นั้นเอง พระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องฟุ้งซ่านแบบเทพนิยายดังที่สอนกันทั่วไปในสมัยนี้

พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย
แม้ร่างกาย จะดับไป ไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง
นั่นเป็นเพียง สิ่งเปลี่ยนไป ในเวลา
พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย
ถึงดีร้าย ก็จะอยู่ คู่ศาสนา
สมกับมอบ กายใจ รับใช้มา
ตามบัญชา องค์พระพุทธ ไม่หยุดเลย
พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย
อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ ตามที่วาง ไว้อย่างเคย
โอ้เพื่อนเอ๋ย มองเห็นไหม อะไรตาย

แม้ฉันตาย กายลับ ไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอด กันอย่างไร ไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉัน ไม่ตาย กายธรรมยัง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลาย อย่างหนหลัง
มีอะไร มาเขี่ยได้ ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเถิด
ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
ทุกวันนัด สนทนา อย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้ง ที่สุดได้ เลิกตายกัน

ถ้าจะอยู่	ในโลกนี้	อย่างมีสุข
อย่าประยุกต์	สิ่งทั้งผอง	เป็นของฉัน
มันจะสุม	เผากระบาล	ท่านทั้งวัน
ต้องปล่อยมัน	เป็นของมัน	อย่าผันมา
เป็นของกู	ในอำนาจ	แห่งตัวกู
มันจะดู	วุ่นวาย	คล้ายคนบ้า
อย่างน้อยก็	เป็นนกเขา	เข้าตำรา
มันคึกว่า	"กู-ของ-กู"	อยู่ร่ำไป
จะหามา	มีไว้	ใช้หรือกิน
ตามระบิล	อย่างอิ่มหนำ	ก็ทำได้
โดยไม่ต้อง	มั่นหมาย	ให้อะไรๆ
ผูกยึดไว้	ว่า "ตัวกู"	หรือ "ของกู"ฯ

ต้องเวียนเกิด เวียนตาย ตามบุญบาป
เมื่อไรทราบ ธรรมแท้ ไม่แปรผัน
ไม่ต้องเกิด ไม่ต้องตาย สบายครัน
มีเท่านั้น ใครหาพบ จบกันเอยฯ

ขณะใด จิตไม่ มี "ตัวกู"
นิพพานก็ ปรากฏอยู่ ณ จิตนั่น
พอ "ตัวกู" เกิดได้ ในจิต นั้น
สังสารวัฏฏ์ ก็พลัน ปรากฏแทนฯ

อันความงาม มีอยู่ตาม หมู่ซากผี
อันความดี อยู่ที่ละ สละ ยิ่ง
ความเป็นพระ อยู่ที่เพียร บวชเรียนจริง
นิพพานดิ่ง อยู่ที่ตาย ก่อนตาย เอยฯ

ตัวกู-ของกู

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

ธรรมสภาจัดพิมพ์

จัดพิมพ์เผยแพร่ : ๓,๐๐๐ เล่ม

ปีที่จัดพิมพ์ : พุทธศักราช ๒๕๓๗

โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์ ๘๐ บาท

ท่านที่เห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนี้

และต้องการจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

กรุณาติดต่อที่ :

๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๓๔-๔๒๖๗, ๔๓๔-๓๕๖๖ โทรสาร ๔๒๔-๐๓๗๕

ธรรมสภา

จงทำกับเพื่อนมนุษย์โดยคิดว่า

เขาเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา.
เขาเป็นเพื่อน เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร ด้วยกันกะเรา.
เขาก็ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลส เหมือนเรา ย่อมพลั้งเผลอไปบ้าง.
เขาก็มี ราคะ โทสะ โมหะ ไม่น้อยไปกว่าเรา.
เขาย่อมพลั้งเผลอ บางคราว เหมือนเรา.
เขาก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม เหมือนเรา ไม่รู้จักนิพพานเหมือนเรา.
เขาโง่ในบางอย่าง เหมือนที่เราเคยโง่.
เขาก็ตามใจตัวเองในบางอย่าง เหมือนที่เราเคยกระทำ.
เขาก็อยากดี เหมือนเรา ที่อยาก ดี - เด่น - ดัง
เขาก็มักจะกอบโกย และ เอาเปรียบ เมื่อมีโอกาสเหมือนเรา.
เขามีสิทธิ ที่จะบ้า ดี - เมาดี - หลงดี - คุมดี เหมือนเรา.
เขาเป็น คนธรรมดา ที่ยึดมั่น ถือมั่น อะไรต่างๆเหมือนเรา.
เขาไม่มี หน้าที่ ที่จะเป็นทุกข์ หรือตายแทนเรา.
เขาเป็น เพื่อน ร่วมชาติ ร่วมศาสนา กะเรา.
เขาก็ ทำอะไร ด้วยความคิดชั่วแล่น และ ผลุนผลัน เหมือนเรา.
เขามีหน้าที่ รับผิดชอบ ต่อครอบครัวของเขา มิใช่ของเรา.
เขามีสิทธิ ที่จะมีรสนิยม ตามพอใจของเขา.
เขามีสิทธิ ที่จะเลือก (แม้ศาสนา) ตาม พอใจของเขา.
เขามีสิทธิ ที่จะใช้ สมบัติ สาธารณะ เท่ากันกับเรา.
เขามีสิทธิ ที่จะเป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้า เท่ากับเรา.
เขามีสิทธิ ที่จะขอความช่วยเหลือ เห็นอกเห็นใจ จากเรา.
เขามีสิทธิ ที่จะได้รับอภัย จากเรา ตามควรแก่กรณี.
เขามีสิทธิ ที่จะเป็นสังคมนิยม หรือ เสรีนิยม ตามใจเขา.
เขามีสิทธิ ที่จะเห็นแก่ตัว ก่อนเห็นแก่ผู้อื่น.
เขามีสิทธิ แห่งมนุษยชน เท่ากันกับเรา, สำหรับจะอยู่ในโลก
ถ้าเราคิดกันอย่างนี้ จะไม่มีการ ขัดแย้งใดๆเกิดขึ้น.

โมกขพลาราม, ไชยา
๒๒ พฤษภาคม ๓๑

พุทธทาส อินทปัญโญ

- พุทธทาสภิกขุ -

๘๐ บาท